

CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ
Psikiyatri Anabilim Dalı

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE ANA BABA TUTUMLARININ SUÇLULUK
VE UTANÇ DUYGULARI ÜZERİNE ETKİSİ**

UZMANLIK TEZİ

Dr. Zeliha YAŞA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Erol ÖZMEN

Manisa, 2012

ÖNSÖZ

Tezimi hazırlama sürecimde yardımlarını ve fikirlerini esirgemeyen ayrıca uzmanlık eğitimim süresince bana olan değerli katkılarından dolayı Prof.Dr.Erol ÖZMEN'e ve Doç.Dr.E.Oryal TAŞKIN'a, uzmanlık eğitimim süresince gerek mesleki, gerek kişisel gelişimime sayısız katkıları olan birlikte çalışma olanağı bulduğum ve kendilerinden çok şey öğrendiğim Prof.Dr.Ayşen ESEN DANACI'ya, Prof.Dr.Ömer AYDEMİR'e, Prof.Dr.Mehmet Murat DEMET'e, Doç.Dr.Artuner DEVECİ'ye, tezimi hazırlarken yardımlarıyla yanımda olan sevgili arkadaşım Psk.Duygu KUZU'ya, manevi desteğini ve dostluğunu her zaman hissettiğim sevgili ablam Uzm.Psk.Nilüfer KARACA'ya, güzel ve değerli arkadaşlığı için Uzm.Psk.Pınar BAŞPINAR CAN'a, geçirdiğim yıllara varlığıyla renk, kahkahalarıyla neşe katan Gülseren KÖMÜRCÜ'ye, birlikte geçirdiğimiz yıllar süresince birer kardeş olduğumuz tüm sevgili asistan arkadaşlarıma, bütün psikiyatri kliniği çalışanlarına, bana verdikleri emekler için değerli aileme ve son olarak yaşama sevincim olduğu için en kıymetlim, sevgili yeğenim Süleyman'a çok teşekkür ederim.

Zeliha YAŞA

İÇİNDEKİLER

Önsöz	ii
İçindekiler	iii
I. Giriş	6
II. Genel Bilgiler	9
2.1. Tutum Kavramı	9
2.2. Anne Baba Tutumları İle İlgili Kuramsal Açıklamalar	9
2.3. Anne Baba Tutumlarına İlişkin Öne Sürülen Modeller	11
2.3.1. Psikodinamik Model	11
2.3.2. Davranışçı Model	11
2.3.3. Baumrind'in Sınıflaması	11
2.3.4. Maccoby ve Martin'in İki Boyutlu Bakış Açısı Modeli	13
2.4. Anne Baba Tutumlarını Etkileyen Faktörler	14
2.4.1. Anne Babanın Ruhsal Durumu	14
2.4.2. Ailenin Sosyoekonomik Durumu	15
2.4.3. Anne Babanın Eğitimi	15
2.4.4. Anne Babanın Beklentisi	16
2.4.5. Annenin Çalışma Durumu	16
2.4.6. Anne Babanın Kendi Yetiştirme Biçimi	16
2.4.7. Anne Baba Arasındaki İlişki	17
2.4.8. Ailenin Parçalanmış Olması	17
2.4.9. Aile Tipi	18

2.4.10.Kültür.....	18
2.4.11. Çocuğun Yaşı ve Doğum Sırası	19
2.4.12. Çocuğun Cinsiyeti.....	20
2.4.13. Çocuğun Mizacı	20
2.5. Yaygın Anne Baba Tutumları.....	20
2.5.1. Baskıcı Otoriter Tutum.....	20
2.5.2. Aşırı Hoşgörülü Tutum	22
2.5.3. Aşırı Koruyucu Tutum.....	23
2.5.4. Tutarsız Dengesiz Tutum	26
2.5.5. Mükemmeliyetçi Tutum.....	27
2.5.6. Reddedici-İlgisiz Tutum	28
2.5.7. Demokratik (Destekleyici) Tutum	30
2.6. Suçluluk ve Utanç	32
2.6.1. Suçluluk ve Utanç Duygularının Gelişimi.....	35
2.6.2. Suçluluk ve Utanç Duygularının Kişilik Gelişimi Üzerine Etkisi.....	38
2.6.3. Psikopatolojide Utanç ve Suçluluğun Rolü.....	38
III. Gereç ve Yöntemler.....	40
3.1. Araştırma Modeli	40
3.2. Evren ve Örneklem.....	40
3.3 Veri Toplama Araçları	40
3.3.1. Sosyodemografik Veri Formu	41
3.3.2. Anne Baba Tutumları Ölçeği	41
3.3.3. Suçluluk Utanç Ölçeği	42
3.3.4. Hastane Anksiyete ve Depresyon Ölçeği	43

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	44
IV. Bulgular	46
V.Tartışma.....	63
VI. Sonuçlar ve Öneriler.....	71
VII. Özet.....	72
VIII. Abstract	74
IX. Ekler	76
9.1. Ek.1. Hasta Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu.....	76
9.2. Ek.2. Sosyodemografik Veri Formu.....	80
9.3.Ek.3. Anne Baba Tutumları Ölçeği	85
9.4.Ek.4. Suçluluk Utanç Ölçeği	89
9.5.Ek.5. Hastane Anksiyete ve Depresyon Ölçeği.....	92
X.Kaynaklar.....	95

I. GİRİŞ

Duygular insanı anlamada, düşünce ve davranışlarını anlamlandırmada çok önemli bir role sahip (1) olmalarına karşın günümüzde hala yeterince anlaşılmamış yaşantılardır. Suçluluk ve utanç da her insanın değişen nicelik ve nitelikte yaşadığı, insanların tutum ve davranışlarını ve ruh sağlığını etkileyebilen duygulardır.

Suçluluk duygusu, kanunlar veya din tarafından yasaklanan, ya da ahlaki açıdan ayıplanacak bir şey yapıldığında, toplumun ahlaki normlarının, ya da kendi standartlarımızın çiğnendiği düşüncesinin neden olduğu pişmanlık ve rahatsızlık duygularıdır (2). Utanç duygusu ise bireyin, içinde yaşamakta olduğu toplumun temel bir değerini, kuralını, töresini çiğnediği, dürüst davranmadığı veya aptalca davrandığı duygusu olarak tanımlanmaktadır (2). Ahlaki duygular sınıfı içinde gruplandırılan utanç ve suçluluğun birçok ortak özelliği mevcuttur. Her iki duygu da davranışları düzenlemede, ahlaki davranışları geliştirmede ve çeşitli ahlaki ihlallere engel olmada rol oynar (3). Aynı zamanda her iki duygu da benliğe başvurma sürecini gerektirdiği için “öz bilince ilişkin duygular” sınıflaması içinde yer almaktadır (4). Utanç yaşantısı doğrudan değerlendirmenin odağı olan benlik ile ilgiliyken suçlulukta benlik olumsuz değerlendirmenin ana ögesi olmamaktadır. Daha çok yapılan ya da yapılmayan şey üzerine odaklanılmaktadır (4). Psikoanalitik literatürde genel olarak suçluluk duygusunun süperegona, utanç duygusunun ise benlik idealinin bir işlevi olduğu ileri sürülmektedir. Bu görüş suçluluk ve utanç duyguları yaşama eğiliminin ruhsal aygıtın yapılanmasından yakından etkileneceğini düşündürmektedir. Ruhsal yapılanmayı etkileyen etmenlerin en önemlileri arasında anne ve babaların çocuklarına yönelik tutumları ve sosyodemografik özellikler bulunmaktadır.

Tutum, bireyin kendisine veya çevresinde gelişen toplumsal konulara, objeye ya da olaylara karşı deneyim, bilgi ve motivasyonlarına dayanarak oluşturduğu duygusal, bilişsel ve davranışsal bir tepki ön eğilimidir (5). Tüm anne ve babaların

bilerek ya da bilmeden çocuklarına karşı tutumları farklı olabilir. Bazı çocuklara baskı yapıp bazıları daha çok sevilmekte bazıları istenmeyen çocuk muamelesi görmekte bazılarına ise hoşgörü gösterilmektedir. Yeterli ve uygun olmayan anne baba ve çocuk ilişkisinin çocuklar arasında uyum bozukluğuna neden olduğu saptanmıştır (6). Anne babaların, çocuklarına karşı olan tutumlarının sağlıklı olmasını etkileyecek birçok öge bulunmaktadır. Bunlar; anne babanın doğum öncesinde geliştirdikleri hayali çocuk beklentilerine doğan çocuğun uyup uymaması, toplumun kültürel değerleri, yüklenilen ebeveynlik rolünden haz duymama, çocukların kişilik özelliklerinin anne babayı hoşnut edip etmemesi, anne babanın çocukluğunda kendi anne babasıyla olan ilişkileri, aile içinde eşler arasındaki ilişkinin sağlıklı olup olmaması, çocuk sayısı, ailenin sosyoekonomik durumu, anne ve babanın kişilik yapısı ve ailedeki kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinin olumlu ya da olumsuz olması şeklinde sıraya konabilir (7). Her ne kadar her aile için farklı bir tutumun varlığından söz edilebilirse de genel hatları ile tutumlar, baskıcı-otoriter tutum, aşırı hoşgörölü tutum, aşırı koruyucu tutum, tutarsız-dengesiz tutum, mükemmeliyetçi tutum, reddedici-ilgisiz tutum, demokratik (destekleyici) tutum olarak sıralanabilir. Erikson'a (1982) göre; ilk olarak anne-çocuk ikilisi arasında başlayan ilişki çocuk büyüdükçe aile dışındaki çevreyle giderek artmakta, çocuğun kişiliği ve topluma uyumu üzerinde anne-baba tutumunun etkisi ise önemini korumaya devam etmektedir. Anne-babaların çocuklarına karşı tutumlarında, çocukların psikolojik ihtiyaçlarını ve gelişim düzeylerini dikkate almaları, çocukların psikolojik sağlıkları açısından gerekli görülmektedir. Çocuklar için çok önemli olan anne ve babaların kendilerine karşı tutumları, çocukların ya dünyayı yaşamaya değer ve güvenilir bir yer olarak algılamalarına ya da dünyanın nefret edilecek, korku dolu, güvensiz bir yer olduğu şeklinde bir inanç geliştirmelerine neden olmaktadır (8). Yeterli güven, sevgi ve sevecenlik içinde dengeli, duygusal ve toplumsal etkileşimin güçlü olduğu bir ailede yetişen çocuklar, gelişimleri için gereken deneyimleri kazanabilirler. Bu tür ailelerde, aile üyelerinin üzerine düşen sorumlulukların bilincinde olması ve çocuğa bağımsızlık yolunda yeterli imkanların sunulması, onun sağlam bir kişilik yapısına sahip olmasını sağlar (9).

Bu çalışmada, anne baba tutumlarının ve sosyodemografik özelliklerin suçluluk ve utanç duyguları ile ilişkisini, ayrıca anksiyete ve depresyon

düzeylelerinin suçluluk ve utanç duyguları üzerine etkisini kontrol edebilmek amacıyla katılımcılarda anksiyete ve depresyon düzeylerinin araştırılması amaçlanmıştır. Türkiye'de suçluluk ve utanç duyguları ile ilgili az sayıda çalışma mevcuttur, anne baba tutumlarının suçluluk utanç duyguları ile ilişkisini araştıran bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Bu çalışma ülkemizdeki literatür eksikliğine katkı sağlayacak, ileride yapılacak olan çalışmalara ise örnek teşkil edecektir.

II. GENEL BİLGİLER

2.1. TUTUM KAVRAMI

Tutum, bireyin kendisine veya çevresinde gelişen toplumsal konulara, objeye ya da olaylara karşı deneyim, bilgi ve motivasyonlarına dayanarak oluşturduğu duygusal, bilişsel ve davranışsal bir tepki ön eğilimidir (5).

Tutumlar genellikle kendi içinde birbiriyle uyumlu ve tutarlı olan bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere üç ögeden oluşur. Buna göre bireyin bir konu hakkında bildikleri ona olumlu bakmasını gerektiriyorsa (bilişsel öge), birey o nesneye karşı olumludur (duygusal öge). Bunu davranışları ve sözleriyle (davranışsal öge) ortaya koyar (5).

Kişilerin tutumları doğuştan mevcut değildir, öğrenme yoluyla sonradan oluşur. Tutumlar bazen insanların deneyimleriyle oluşurken, bazen de başka kaynaklardan elde edilir. Bir konu ya da nesne ile ilgili bir tutum sahibi olabilmek için, o konu ya da nesne ile ilgili tecrübe yaşamak gerekmektedir (10). Tutumlar da her eğilim gibi öğrenilmektedir. Öğrenme sürecinde taklit ve özdeşleşme önemli rol oynar. Anne babalarıyla çok vakit geçirdikleri için çocuklar bir süre sonra sadece onları kopya ederek onların inandıklarına inanmaya başlarlar. akranları, öğretmenleri ya da çocuğun yaşamında önemli diğer kişiler için de aynı süreç işlemektedir (11). Erken yaşlarda edinilen tutumlar önemli yaşantı ve olaylar olmadığı takdirde oldukça durağandır ve kolay kolay değişmez (10).

2.2. ANNE BABA TUTUMLARI İLE İLGİLİ KURAMSAL AÇIKLAMALAR

İçinde bulunduğu toplumun özelliklerini taşıyan aile en küçük toplumsal birimdir. Aile içinde bulunduğu toplumun gelenek, görenek, ön yargı, inanç ve değer yargılarını yani kültürünü yansıtır. Ayrıca kendine özgü bir işleyişi ve yapısı vardır. Bu yönüyle içinde bulunduğu toplumla sürekli bir ilişki içerisinde (12).

Aynı zamanda aile çocuğun biyolojik ve psikolojik olarak mutlu ve sağlıklı bir hayat geçirmesi için gereken korumayı, bakımı ve sevgi dolu ortamı sağlar.

Çocuk toplumun değer yargılarını, sosyal ilişki yapılarını ve kendi özgüvenini genellikle aile içinde annesi ve babası ile arasındaki ilişkiden öğrenmektedir. Onların aralarındaki ilişkinin olumlu ve sağlıklı olması onların sosyal ilişkilerinin ve gelişimlerinin de olumlu ve sağlıklı olmasını etkileyen önemli bir faktördür. Anne babanın çocuk yetiştirme tarzları ve tutumları çocuğun kişilik yapısını ciddi şekilde etkilemekte, onların toplumsal değerleri kazanmasında ve sosyalleşmesinde önemli rol oynamaktadır (13).

Tüm anne ve babaların bilerek ya da bilmeden çocuklarına karşı tutumları farklı olabilir. Bazı çocuklara baskı yapıp bazıları daha çok sevmekte bazıları istenmeyen çocuk muamelesi görmekte bazılarına ise hoşgörü gösterilmektedir. Yeterli ve uygun olmayan anne baba ve çocuk ilişkisinin çocuklar arasında uyum bozukluğuna neden olduğu saptanmıştır (6). Çocuk doğumundan itibaren içinde bulunduğu aile ortamından etkilenmektedir. Anne ve babalar çocuğun doğuştan olan kişilik özelliklerinin dışında onu etkileyebilmekte, çocuğun anne babasını algılayışı diğer insanları algılayışına temel oluşturabilmektedir. Çocuk, çevresiyle sürekli etkileşim halinde olan, sürekli değişen bir varlıktır. Anne-babanın tutumuna bağlı olarak çocuk ya toplumda karşılaştığı zorlukların üstesinden gelir ya da kalıcı sorunlar ortaya çıkar. Uyumlu ilişkilerin olduğu güvenli bir ailede sevgi ve anlayışla yetişen çocuk olgunlaşıp kişiliğini kazanır, güven duygusu güçlenir ve desteklendikçe özsaygısı artar. Anlayış gördükçe hoşgörülü olmayı, sorumluluk aldıkça bağımsız davranmayı öğrenir. Anne baba ilişkilerini örnek alarak cinsel kimliğini kazanır, paylaşmayı öğrenir, eş ve ana baba olma sanatına hazırlanır (14). Yeterli güven, sevgi ve sevecenlik içinde dengeli, duygusal ve toplumsal etkileşimin güçlü olduğu bir ailede yetişen çocuklar, gelişimleri için gereken deneyimleri kazanabilirler. Bu tür ailelerde, aile üyelerinin üzerine düşen sorumlulukların bilincinde olması ve çocuğa bağımsızlık yolunda yeterli imkanların sunulması, onun sağlam bir kişilik yapısına sahip olmasını sağlar (9).

2.3. ANNE BABA TUTUMLARINA İLİŞKİN ÖNE SÜRÜLEN MODELLER

2.3.1. Psikodinamik Model

Bu modelde gelişimin asıl belirleyicilerinin biyolojik olduğu ve ebeveynin istekleri ile toplumsal beklentiler arasında çatışmanın kaçınılmaz olacağı belirtilmektedir. Çocuğun libidinal ihtiyaçları ile aile çevresi arasındaki etkileşimin çocuğun gelişimindeki bireysel farklılıkları belirlediği kabul edilmektedir. Psikodinamik bakış açısındaki araştırmacılar ebeveyn çocuk arasındaki duygusal ilişkiyle ve onun çocuğun psikoseksüel, psikososyal ve kişiliği üzerindeki etkisiyle ilgilenmişlerdir. Ebeveyn ile çocuk arasındaki duygusal ilişkinin aileler arasında gösterdiği bireysel farklılıklar, ebeveyn tutumlarındaki farklılıklara bağlanmaktadır (15).

2.3.2. Davranışçı Model

Yakın çevreden gelen pekiştiricinin çocuk gelişimini nasıl biçimlendirdiği ile ilgilenen davranışçılar, davranışın tutumdan daha fazla önemi olduğunu belirtmiş, ebeveyn tutumlarını davranışları açısından gruplamışlardır. Çocuğun gelişimindeki kişisel farklılıkların çocuğun içinde bulunduğu öğrenme çevresindeki farklılıkları yansıttığı düşünüldüğünden, davranışçılara göre ebeveyn tutumu bu çevreyi tanımlayan davranış örüntüleridir. Hem psikodinamik hem davranışçı modele göre çocuğun sosyalleşmesinde, ebeveynin inançları ve çocuğun doğası ebeveyn davranışlarının en önemli belirleyicileridir (15).

2.3.3. Baumrind'in Sınıflaması

Yılmaz'ın belirttiği üzere, Baumrind okul öncesi dönemdeki çocuklarla ev ortamında yaptığı gözlemlerinde ve laboratuvar çalışmalarında ebeveyn ile çocuk arasındaki etkileşimi incelemiş ve çocuk yetiştirme konusunda ana-baba stili ile ilişkili dört boyut belirlemiştir. Bunlar ebeveyn kontrolü, ebeveyn-çocuk iletişimde açıklık, olgunluk beklentisi ve bakım/destek boyutlarıdır. Ebeveyn kontrolü boyutu, ebeveynlerin koyduğu kurallara çocukların ne kadar uymak zorunda olduklarını gösterir. Ebeveyn çocuk iletişimde açıklık boyutu, anne ve babaların verilecek kararlarda çocuklarının düşüncelerine ne derece saygı gösterdiklerini, bu konuda çocuklarını ne kadar teşvik ettiklerini ve çocuklarının davranışlarına sınırlar getiriliyorsa bunun nedenlerini ne oranda açıkladıklarını

gösterir. Olgunluk beklentisi boyutu, anne ve babaların çocuklarını zihinsel, sosyal ve duygusal alanda başarılı olmaları için ne derece teşvik ettiklerini gösterir. Bakım-destek boyutu, anne ve babaların çocuklarına bakarken ve onlarla iliksi kurarken ne derece yakın ve sevecen davrandıklarını gösterir. Baumrind, anılan dört boyutun kombinasyonları ile üç temel ana-babalık stili ortaya koymuştur. Bunlar otoriter, demokratik ve izin verici ana babalık stilleridir (tablo 1). Bu sınıflamaya göre, kontrol ve olgunluk beklentisi boyutlarında yüksek, açık iletişim ve bakım boyutlarında düşük olan ebeveynler otoriter; bütün boyutlarda anılan özelliklere yüksek derecede sahip olan ebeveynler demokratik olarak adlandırılmaktadır. Kontrol ve olgunluk beklentisi boyutlarında düşük, açık iletişim ve bakım boyutlarında yüksek olan ebeveynler ise izin verici olarak adlandırılmaktadır. Baumrind'e göre ebeveynlerin çoğu, çocuklarıyla olan iletişimlerinde bu davranışlardan birini daha belirgin olarak benimser ve uygularlar (15).

Otoriter ebeveynler, koymuş oldukları kurallara çocuklarının koşulsuz uymasını beklerler, uymadıklarında ise ceza verilir. Bu ebeveynler çocuklarından söyledikleri her şeyi sorgulamaksızın kabul etmesini beklerler. Demokratik ebeveynler çocuklarının olgun davranmasını beklerler ve gereken kurallara uymalarını isterler. Sıcak ve ilgili olan bu aileler sabırlı ve duyarlı bir şekilde çocuklarını dinlerler, ailede verilecek kararlarda çocukların da fikirlerini sorarlar. Hem ebeveynin hem de çocuğun haklarına değer verilir. İzin verici ebeveynler çocuklarına aşırı özgürlük tanırken, onları hiçbir şekilde kontrol etmezler ve bazen ihmale varan bir hoşgörü gösterirler. Bunun yanında çocuklarına karşı sıcak ve sevecen olan bu aileler çocuğun tüm kararlarını kendi başlarına vermesini beklerler (15).

Tablo 1. Baumrind'in Anne Baba Tutumuna İlişkin Sınıflaması

	Kontrol		Açık iletişim		Olgunluk beklentisi		Bakım	
	Yüksek	Düşük	Yüksek	Düşük	Yüksek	Düşük	Yüksek	Düşük
Otoriter	✓			✓	✓			✓
Demokratik	✓		✓		✓		✓	
İzin verici		✓	✓			✓	✓	

2.3.4. Maccoby ve Martin'in iki boyutlu bakış açısı modeli

Yılmaz'ın belirttiği üzere (2000) Maccoby ve Martin, Baumrind'den farklı olarak ana baba stilini duyarlılık ve talepkarlık/kontrol olmak üzere iki boyut açısından incelemiş, bu iki boyutun kesiştiği noktada dört tür ana baba stili tanımlamışlardır. Baumrind 'in sınıflandırmasındaki "izin verici" ana baba tutumunu ikiye ayırmışlardır. Bunlar izin verici/ müsamahakar (hoşgörülü) ve izin verici/ ihmalkar ana baba tutumlarıdır (tablo 2). Demokratik ebeveynler yüksek düzeyde kontrol/talep ve kabul/ilgi gösterirler. Otoriter ebeveynler ise yüksek düzeyde kontrol/talebe sahipken düşük düzeyde kabul/ilgi gösterirler. Otoriter ve demokratik ebeveynlerin ilgi ve kabul düzeylerindeki farklılıklar çocuklarının gelişimindeki farklılıklara yol açmaktadır. İzin verici/müsamahakar ebeveynler yüksek düzeyde kabul/ilgi gösterirken düşük düzeyde kontrol/talep sergilerler. İzin verici/ihmkar ebeveynler ise her iki boyutta da düşük düzeyde tutum göstermektedirler. Buna göre her iki izin verici ana baba tutumunda da kontrol boyutu düşükken izin verici ebeveynler arasındaki farklılık anne babanın göstermiş olduğu ilgi ve kabuldür. İzin verici/müsamahakar ebeveynler çocuklarına karşı fazlasıyla hoşgörülü davranırlar, davranışlarına hiçbir sınır getirmezler. Fakat bu tür anne babalar çocuklarına sevgi gösterirler, sıcak ve ilgili davranırlar. İzin verici/müsamahakar ebeveynler çocuklarına karşı sıcak ve ilgili davranırlar, çocuklarının davranışlarını genellikle kontrol etmezler ve onların kendi başlarına verdikleri kararları uygulamalarına izin verirler. Genellikle, müsamahakar ebeveynlerin çocukları saldırganlıklar ve sorumluluk almaktan uzaktırlar. İzin verici ihmalkar ebeveynler ise çocukları ile aralarına mesafe

koyma eğiliminde olup, onlara karşı ilgisizdirler ve hiçbir şekilde denetlemezler. Bu ebeveynler çocuklarının sadece temel ihtiyaçlarını karşılamakta, duygusal açıdan yakınlık göstermemekte ve onların okulla ilişkili ya da okul dışındaki etkinlikleriyle ilgilenmemektedirler (15).

Tablo 2. Maccoby ve Martin'in (1983) İki Boyutlu Bakış Açısı Modeli

	Duyarlılık/ Kabul- İlgisi		
Kontrol/ Talepkarlık		Yüksek	Düşük
	Yüksek	Demokratik	Otoriter
	Düşük	İzin verici/ Hoşgörülü	İzin verici/ İhmalkar

2.4. ANA BABA TUTUMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Anne babaların, çocuklarına karşı olan tutumlarının sağlıklı olmasını etkileyecek birçok öge bulunmaktadır. Bunlar; anne babanın doğum öncesinde geliştirdikleri hayali çocuk beklentilerine doğan çocuğun uyup uymaması, toplumun kültürel değerleri, yüklenilen ebeveynlik rolünden haz duyup duymama, çocukların kişilik özelliklerinin anne babayı hoşnut edip etmemesi, anne babanın çocukluğunda kendi anne babasıyla olan ilişkileri, aile içinde eşler arasındaki ilişkinin sağlıklı olup olmaması, çocuk sayısı, ailenin sosyoekonomik durumu, anne ve babanın kişilik yapısı ve ailedeki kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinin olumlu ya da olumsuz olması hali şeklinde sıraya konabilir (7). Genel olarak anne babaların çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyen faktörler şu şekilde sıralanabilir:

2.4.1. Anne Babanın Ruhsal Durumu

Anne babanın kişilik özellikleriyle karışmış biçimde aile biriminin yapısı, ailenin çocuk yetiştirme yaklaşımını kısmen belirler (16). Yapılan araştırmalar duygusal sorunlar (depresyon, kaygı, kendinden koşullanma vb.) yaşayan anne ve babaların, ana babalık rollerinde de yetersiz olduklarını göstermiştir (17).

2.4.2. Ailenin Sosyoekonomik Durumu

Sosyoekonomik düzey anne ve babaların çocuktan beklentilerini direkt olarak etkilemektedir. Üst sosyoekonomik düzeye sahip ebeveynler çocuklarının geleceği konusunda onları kendi kararlarını alma açısından daha serbest bırakırken, alt sosyoekonomik gelir grubuna dahil olan anne babaların çocuklarının geleceği konusunda daha fazla karar verici oldukları söylenebilir. Bu durum doğrudan alt sosyoekonomik gelir grubundaki anne babayı çocuğa karşı daha fazla kısıtlayıcı ve denetleyici olmaya itebilmektedir. Ana babanın tutumu ve davranışları sosyoekonomik durumları ile ilişkilidir. Örnek olarak, üst sosyoekonomik düzeydeki ana babalar, çocuklarının yanlış davranışlarını düzeltme ve sorunlarını çözme yoluna giderken, çocuğun çözümü tek başına bulmasına, kendini yeterli ve sorumlu bir birey olarak görmesine yardım ederler (18).

Farklı sosyoekonomik durumdaki ana babaların çocuklarına karşı değerler açısından da farklı bir tutum içinde olduklarını gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Sosyoekonomik açıdan üst kategoride olan ana babalar, alt kategoridekilere göre, otoriteye daha az değer vermekte; eşitliği, bağımsızlığı, merakı, yaratıcılığı, başarıyı ve sorun çözücü olmayı daha önemli görmektedirler. Çocukların doğuştan iyi olduklarına ve birbirlerinden farklı olabileceklerine inanmaktadırlar. Çocuklarıyla daha sık ve ayrıntılı konuşmakta, çocuğu daha az yatırım aracı olarak görmekte, cinsiyetiyle ilgili görüşlerinde de daha az farklılık görülmektedir (18). Yüksek sosyoekonomik ve kültür düzeyindeki aileler, çocuklarına daha fazla bağımsızlık tanımakta, daha az kısıtlayıcı ve koruyucu davranmakta, demokratik tutumla çocuklarını yetiştirmektedir. Orta sosyoekonomik düzeydeki aileler, eğitim ve meslek edinme konularında çocuklarından daha yüksek beklenti içine girmekte ve bu beklentiler de ergenlik döneminde kaygı yaratmaktadır. Alt sosyoekonomik düzeydeki aileler ise, genellikle çocuklarına katı disiplin ve baskı uygulamakta, fiziksel ceza, alay etme, küçümseme, azarlama, bağırma gibi davranışlarla çocuklarını yetiştirmektedirler (19).

2.4.3. Anne Babanın Eğitimi

Anne babanın eğitim düzeyi ebeveynin çocuk yetiştirme tutumunu etkileyen bir diğer faktördür. Daha yüksek düzeyde eğitim almış anne babaların daha demokratik bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca düşük eğitim düzeyine

sahip annelerin çocuklarını disipline edebilmek için daha çok fiziksel ceza uyguladıkları; yüksek düzeyde eğitim almış annelerin ise daha çok destekleyici ve çocuk merkezli bir ebeveynlik stili benimsedikleri söylenebilir (20).

Yüksek eğitim düzeyine sahip anne babalar çocuklarının kendilerini yönetmelerini önemserler. Çocuğun gelişimi için ona özgürlük verilmesi gerektiğine inanırlar. Çocuğun yetiştirilmesinde ana hedefin disiplin olmaması gerektiğini düşünürler. Düşük eğitim düzeyine sahip olan anne babalar ise geleneksel çocuk yetiştirme tutumlarına bağlı kalmaktadırlar (21).

2.4.4. Anne Babanın Beklentisi

Daha önceden oluşturdukları çocuk beklentileri anne babaların tutumlarına etki edebilmektedir. Nasıl bir çocuk istedikleri konusundaki beklentileri ile dünyaya gelen çocuğun kendi beklentilerine uymaması durumu, onlarda düş kırıklığına neden olabilmekte ve reddetme davranışı geliştirmelerinde rol oynayabilmektedir. Reddetme tavrı da çocukların sevgisiz ve ilgisiz tutumla yetişmelerine yol açabilmektedir (22) (23).

2.4.5. Annenin Çalışma Durumu

Çalışmak anneye sosyal destek sağlamaktadır. Çalışan anne geleneksel çocuk yetiştirme değerlerinden uzaklaşmakta ve demokratik tutum göstermektedir. Bununla birlikte annenin isinden hoşnut olmadığı ve iş yerinde sıkıntı yaşadığı durumlarda çocuğu ile ilişkisi olumsuz etkilenebilir. Anne çalıştığı için çocuğunu ihmal ettiğini düşünerek kendini suçlu hissedebilir. Bu duygudan kurtulmak için çocuğuna aşırı izin verici ya da aşırı koruyucu davranabilmektedir (21).

2.4.6. Anne Babanın Kendi Yetiştirme Biçimi

Kendi anne babaları ile olan deneyimleri anne babanın, aile içindeki ilişkilerine yansımakta ve tutumlarında rol oynamaktadır. Kendi anne babaları ile iletişimlerinde kötü deneyimlere sahip olan anne babalar, çocuklarına da olumsuz tutum ve davranışlarda bulunabilmektedir (24).

Kendi çocukluklarında engellenen kişiler, anne baba olduklarında, eskiden kendilerine tanınmayan bu özgürlüklere çocuklarının sahip olmalarına karşı, bilinç

dışı bir kıskançlık geliştirirler. Bu sebeple çoğu zaman çocuklarını dizginleme, suçlama, aşağılama gibi kendi anne babalarından gördükleri yöntemleri uygulurlar. Uğradıkları paniği bu şekilde kontrol altında tutmaya çalışırlar. Anne babaların aşırı baskı altında yetişmesi, bazen de çocuklarına karşı fazlasıyla gevşek ve yumuşak bir tutum içinde davranmalarına neden olabilir (6). Goleman (1998)'a göre bireyler çocukluk yıllarında ailelerinin keyfi olarak ve insafsızca bir şiddetle gösterdikleri terbiyeyi, kendileri anne baba olduklarında aynı şekilde tekrarlarlar. Aşırı şiddetli cezaların yanı sıra, çocuklarının hayatlarına çok az ilgi gösterirler. Bu tür ebeveynler mutlaka kötü ruhlu ya da çocuklarının iyiliğini istemeyen kişiler değildirler; sadece, kendi anne babalarının örnek olduğu ebeveynlik tarzlarını tekrarlarlar (25).

2.4.7. Anne Baba Arasındaki İlişki

Çocuklara karşı tutumların belirlenmesinde ve dolayısıyla sağlıklı bir ailenin oluşmasında eşler arasındaki ilişkinin sağlıklı olup olmaması önemli rol oynamaktadır. Anne babanın mutlu ve doyumlu bir ilişki içinde olmaları, aralarında sürekli sevgi ve saygı olması, aynı fikirleri savunmaları, çocuklarının mutlu, dengeli ve arkadaşça bir ailede büyümelerini sağlamaktadır. Eşlerin arasında anlaşmazlık ve mutsuzluk ile baskıcı, saldırgan ve sevgisiz tutumların varlığı, çocukların sağlıksız ve bağımlı olmalarına neden olabilmektedir. Anne ve babanın farklı tutumlar içinde olması, çocuğu karışıklığa ve şaşkınlığa sevk etmektedir. Bundan dolayı eşlerin arasındaki sağlıklı ve iyi iletişim, çocuklara gösterilecek sağlıklı tutumlar açısından önem taşımaktadır (26) (27). Sağlıksız ailede mutsuz anne baba, bireysel becerileri ve girişimleri ile kendi ihtiyaçlarını karşılayamadıklarından gereksinimlerini karşılamada çocuklarını araç olarak kullanırlar (28) (29) (30).

2.4.8. Ailenin Parçalanmış Olması

Ailenin dağılması halinde çocuklar genel olarak anneleriyle kalmaktadır. Anne çocuğun bakım zorunluluğu ile çalışma zorunluluğu arasında bocalayabilir. Evin yükünü yalnız taşımak zorunda kaldığından çocuklarıyla ilişkisini sağlıklı yürütemez. Çocuk babadan ilgi ve sevgi görmediğinde kişiliği olumsuz yönde etkilenir. Türk toplumunda baba otoriteyi temsil ettiği için, babanın yokluğunda

anne bu rolü üstlenerek çocuğuna karşı otoriter davranmaya başlayabilir (31) (29).

2.4.9. Aile Tipi

Çekirdek ailelerde eşler ilişkilerini kendileri düzenleyebilirler. Çocuklarını kendi görüşleri doğrultusunda yetiştirebilirler. Bunun yanında çekirdek ailede anne çalışıyorsa çocuğun bakımı sorun olabilir (31) (32). Geniş ailelerde ise bireysel özgürlüğü kısıtlayıcı ve gelişimi engelleyici bir yapı hakimdir. Aile içinde yaşça büyük ebeveyn bulunması annenin sıkıntı ve stres yaşamasına, dolayısıyla bu olumsuz duygularını çocuğuna yansıtmasına sebep olmaktadır. Geniş ailede bir kişi çocuğa ceza verirken diğer bir kişinin bunu onaylamaması şeklinde tutarsızlıklar yaşanabilir. Bazen de büyük ebeveynlerin çocuğa aşırı hoşgörü göstermeleri ve onu şımartmaları çocuğun gelişimini olumsuz etkilemektedir (33) (34).

2.4.10. Kültür:

Kültür ana babaların çocuklarına karşı gösterdikleri tutumları, büyük ölçüde etkilemektedir. Örneğin doğu ve batı toplumlarına annelerin çocuklarına karşı tutumları farklılık göstermektedir. Yemek yemek istemeyen çocuğuna karşı Amerikalı ve Japon annelerin yaklaşımları arasındaki farkı aşağıdaki örnek ortaya koymaktadır (18): Batılı bir anne, yemek yemeyen çocuğuna, "Büyümen için yemek yemen gerekir, hadi yemeğini ye ve bitir." demektedirken aynı durum karşısında bir Japon anne ise, çocuğa şöyle bir soru yöneltmektedir: "Bunları yemediğin zaman, yemekleri buraya getirmek için bu kadar çaba harcayan ben ve baban acaba ne hissederiz?". Özetle, çok küçük yaşlardan başlayarak batılı bir anne, ne yapıp yapmaması gerektiğini söylerken; bir Japon anne, çocuğu hep başkalarının duygu ve düşüncelerini dikkate alması ve kendi davranışlarının sonuçlarını düşünmesi yönünde teşvik etmektedir.

Kağıtçıbaşı (1984)'na göre, Türkiye'de aileler, çocuğun bağımsız davranmasından çok söz dinlemesini istemektedirler. Halbuki, gelişmiş toplumlarda bağımsızlığa önem verilmekte, ana babalar çocuklarının kendilerine bağımlı olmalarını şiddetle reddetmektedirler. Ancak, Türkiye'de de ailelerin sosyoekonomik düzeyi yükseldikçe çocuğun ekonomik değeri azalmakta,

psikolojik değeri ise artmaktadır. Buna bağlı olarak da çocuğun daha özerk bir kişilik geliştirmesine izin verilmektedir (18).

2.4.11. Çocuğun Yaşı ve Doğum Sırası

Çocuklarını yetiştirme sırasında ana babalar kuşkusuz çok fazla tecrübe edinirler. Hatta yine araştırmalar annelerin ilk doğan bebeklerine ve son doğana karşı davranışlarının genellikle çok farklı olduğunu göstermektedir (35). Ailenin genellikle ilk çocuktan beklentileri daha yüksektir. Bu sebeple ilk çocuğa yetişkinmiş gibi davranılmakta, daha olgun yetiştirilmektedir. Küçük ocuklara ise daha az otonomi ve sorumluluk yüklenmektedir. Anne baba küçük çocuğa karşı hoşgrl ve kabul edici bir tutum sergilerken, büyük çocuğa daha denetleyici davranmaktadır. ocuk sayısı arttika anne baba ocuk yetiştirme ile ilgili daha fazla tecrübe edinmektedir. Büyüyen ocuğun kişiliği belirginleşmekte ve ilişkiye daha aktif katılmaktadır. Annenin tutumlarını bu durum da etkileyebilmektedir (31).

Ana babalar genellikle disiplin açısından ilk doğanlara daha fazla fiziksel ceza uygularken daha sonra doğanlara uyguladıkları disiplinde daha tutarlı olma eğilimindedirler. Kuşkusuz kolay bir iş olmayan ana baba olmayı öğrenme sonucunda bu tutumlar oluşmaktadır (16).

Güneysu ve Bilir (1988), yaptıkları bir araştırmada, çok sayıda kardeşi olan gençlerin anne baba tutumlarının demokratiklikten uzaklaştığını ve bunun sonucunda da gençlerin kendini kabul düzeylerinin düştüğünü belirtmişlerdir. Kardeş sayısı ile kendini kabul düzeyi arasındaki ilişkiye bakıldığında dört ve fazla sayıda kardeşi olan gençlerin, ailenin tek çocuğu olan veya iki-üç kardeşi olan gençlere göre daha düşük kendini kabul düzeylerine sahip oldukları görülmüştür (36).

Çocukların yaşı ve doğum sırasının yanı sıra anne baba tutumunu etkileyen etkenlerden biri de tek çocuklu olmaktır. Tek çocuğu olan ailelerin (37), çocuklarına karşı yaygın olarak aşırı koruyucu, aşırı hoş grl tutumlarla yaklaştıkları söylenbilir.

2.4.12. Çocuğun Cinsiyeti

Çocuğun cinsiyeti çocuk doğmadan önce oluşan beklentiye uygun değilse anne babalar, çocuğa karşı reddedici veya itici bir tutum içinde olabilirler. Genellikle çocuklarının cinsiyeti beklentilerine uyan anne babaların, çocuklarına karşı daha olumlu tutum ve davranışlar sergiledikleri söylenebilir (38). Yapılan bir araştırmaya göre (29) ana babalar karşı cinsiyete sahip çocuklarına daha yumuşak ve sevecen davranırken, kendisiyle aynı cinsiyete sahip çocuklarına karşı ise daha reddedici olmaktadır (18). Anne babalar kız ve erkek çocuklarına kültürel faktörlerin de etkisiyle farklı davranabilmektedir. Erkek çocuklar, aşırı hoşgörölü ve demokratik tutumla yetiştirilirken, kız çocuklara, baskıcı ve otoriter tutum uygulanabilmektedir (39).

2.4.13. Çocuğun Mizacı

Çocuğun doğuştan getirdiği özellikleri, ailenin ona göstereceği tepkiyi etkiler. Çocuğun uslu ve sakin bir mizaca sahip olması annenin çocuğa olumlu yaklaşmasını sağlarken, ağlaması, şımarması, söz dinlememesi ise olumsuz yaklaşımla sonuçlanabilir (40) (31)

Kolay ve çabuk uyum sağlayan çocukların eğitiminde anne babalar zorlanmaz. Fakat çocuğun bazı ihtiyaçları farkedilmeyebilir. Anne baba dikkatini problemi olan çocuğa yöneltebilir. Zor çocuk ailesini sürekli uyardığı için ihmal edilme olasılığı daha düşüktür. Zor mizaçtaki çocuklar anneyle daha fazla ilişki kurarlar ancak kolay mizaçtaki çocukların kurdukları ilişkinin niteliği daha iyidir (41) (42).

2.5. YAYGIN ANNE BABA TUTUMLARI

Araştırmamızın bundan sonraki kısmında anne ve babaların çocuklarına karşı olan farklı tutumlarını inceleyeceğiz. Her ne kadar her aile için farklı bir tutumun varlığından söz edilebilirse de genel hatları ile tutumlar, yedi başlık içerisinde ele alınabilir. Bunlar aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır.

2.5.1. Baskıcı-Otoriter Tutum

Sargın'a (2001) göre çocuğun hemen her davranışını yasaklayan katı, sert ve serbestliğe izin vermeyen bir disiplin hakimdir. Anne-babanın çocuğu sürekli

denetim altında tuttuğu, her hareketini kontrol ettiği, eleştirdiği ve uyulması gereken katı kurallar koyduğu tutum şeklindedir (43).

Bu tutumu benimsemiş anne babalar, çocuklarının farklı bir birey olduğu düşüncesinde değildir. Bu tutumun esas özelliği çocuğa karşı uygulanan baskıdır. Anne baba çocuklarına hâkim olduklarına inanırlar. Hiçbir açıklama yapmaksızın kurallar koyarlar. Çocuklar anne babalarının koydukları bu kurallara koşulsuz olarak uymalı ve itaat etmelidirler (44).

Adams (1995)'e göre otoriter tutumda, denetim yüksek, tepkisellik ve duyarlılık düşüktür. Çocuğun kişilik özelliklerinin, ilgi ve ihtiyaçlarının dikkate alınmadığı bir tutumdur. Çocuktan beklentiler, anne babanın çocuğa verdiklerinden daha fazladır. Çocuğun isteklerinin bastırılmaya çalışıldığı, katı bir disiplin anlayışının hakim olduğu bir aile söz konusudur. Otoritenin korunmasına fazlasıyla özen gösterilir, otoriteye karşı gelen çocuk cezalandırılır. Çocuklarına değişmez standartlar koyarak onları bu standartlara göre biçimlendirmek, denetlemek ve değerlendirmek isterler. Otorite olan anne ve babalar itaate, otoriteye saygıya, çalışmaya ve geleneksel değerlerin korunmasına çok fazla önem gösterirler. Ana baba ile çocuk arasında olan sözlü iletişime önem verilmez, çocuğun bağımsız bir kişilik geliştirmesi ve bireyselleşmesi desteklenmez. Çocuklarının fikir ve düşüncesini açıklayarak benliğini ortaya koymasına, liderlik ve önceliği elde etmesine izin verilmez (18).

Otoriter anne ve babalar çocuklarını baskı altında tutmak ve onları itaat ettirme amacıyla çocuklarına karşı aşağılama, dalga geçme, utandırma, ayıplama, gibi metodları sıkça kullanırlar (45).

Danesh (1978) otoriter davranan anne babaların olay ve olguları iki farklı kategoride görme ve değerlendirme eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Ona göre böyle kişiler değerlendirme yaparken ara değerleri, farklılıkları dikkate alamaz, esnek düşünemez ve duygusal açıdan da katı davranırlar (46).

Kuzgun'a (1972) göre otoriter anne-baba sevgisini çocuk istenilen şekilde davrandıkça gösterir. Yani sevgisini bir pekiştirici olarak kullanır. İstenilen davranışlar da genellikle üst otoritelerce saptanmış kurallara ve normlara ve geleneklere uygun olan davranışlardır. Bu tür anne babalar kendilerini toplumsal otoritenin temsilcisi olarak görür. Otoriter kişiliğin temel nitelikleri olan katılık ve dogmatik düşünme tarzına yatkındır. Anne baba dayacağı kullanarak çocuklarının istemedikleri davranışlarını engelleyebilmektedirler. Duygu ve düşüncelerini

bastıran bu gençler, öfke ve kızgınlık duygularını açık bir biçimde ifade edemezler. Fiziksel ceza ve öfke duygularının bastırılması çocuk ve ergenlerde pasif saldırganlık yaratır (46).

Otoriter bir aile ortamında büyüme, uygulanan katı denetim sonucunda çocuklarda boyun eğicilik, edilginlik, uyumluluk, terbiyeli ve kibar olma şeklinde istendik davranışların gelişmesini sağlamakla birlikte, kişinin bastırılmış, kendisini ortaya koyamayan bir kişilik yapısı oluşturmasına da neden olmaktadır (47). Uygulanan sıkı disiplin kuralları, eğitimde cezaya başvurulması, çocuğun kaygılı ve nörotik bir kişilik geliştirmesinde ve özgüveninin düşük olmasında önemli etken olmaktadır. Ayrıca bu gençlerin çevrelerine körü körüne uyan, sosyal konularda kendilerine daha az güvenli, depresyona, suçluluğa ve madde kullanımına daha yatkın oldukları belirtilmektedir (48).

2.5.2. Aşırı Hoşgörülü Tutum

Bu ana baba tutumunda çocuğa hiçbir konuda engelleme getirilmez, ceza verilmez, sınırsız bir özgürlük tanınır. Aşırı hoşgörülü ortamda yetişen çocuk ebeveynini yönetmeye başlar. Bu çocuklar şımarık, bencil, başkalarına hak tanımaz olur ve sonu gelmeyen istekleriyle çevrelerindeki biktirirler. Aşırı hoşgörü ve yetersiz ceza, çocukta topluma karşıt ve saldırgan davranışlara yol açar. Aile dışındaki ilişkilerinde de sömürücü olabilen bu çocuklar otoriteye karşı başkaldırıcı davranışlar gösterirler. Kendi çocukluk dönemlerinde engellenen ana-babalar kendilerinin sahip olamadıkları özgürlükleri, çocuklarına sınırsızca verirler. Aşırı anlayış ve hoşgörü göstererek, şımarık ve bencil olmalarına neden olurlar (49).

Genellikle orta yaşın üzerinde çocuk sahibi olan ailelerde ya da çocuğun kalabalık yetişkinler grubu içinde tek çocuk olması halinde çocuk merkezli olarak da tanımlanabilen aşırı hoşgörülü tutuma sıklıkla rastlanmaktadır. Böyle bir ortamda neyin yapılabileceği konusunda çocuğun davranışlarına sınır getirilmemiştir. Ailede insiyatif sahibi tek kişi çocuktur ve ailedekiler onun isteklerine uymak zorundadır. Ceza ertelenmekte ya da unutulmakta ve uygulanmamaktadır. Çocuk anne babadan çekinmediği gibi onları yönetir duruma gelmektedir (50).

Çocuklarına çok fazla özgürlük tanıyan aşırı hoşgörülü ana babalar, çocuklarını hiçbir şekilde kontrol etmezler ve bazen de ihmal derecesine varan bir

hoşgörü ile davranırlar. Böyle ana babalar çocuklarına karşı sıcak ve sevecendirler ve bütün konularda çocuklarının kendi kararlarını kendilerinin vermelerine sınır getirmezler (51).

Çocuğun abartılmış sevgi ile dengesiz bir ortamda büyümesi, onun “doyumsuz” bir kişi olmasına yol açabilmektedir. Aşırı hoşgörölü ve gevşek tutuma sahip ebeveynler çocuklarının isteklerini hiçbir sınırlama getirmeden daima kabul etmektedirler. Bu tutum süreklilik gösterdiğinde, çocuğun istek, duygu, dürtülerini denetleme yeteneği olumsuz etkilenmekte ve vurucu, kırııcı, saldırgan davranışların artmasına neden olmaktadır. Hoşgörölü ve gevşek tutumla aşırı şımartılan bu çocuklar, yetişkin olduklarında okul, iş gibi sosyal ortamlarda dikkat çekmek, övgü almak istemekte, toplumun vermediği hakları kendilerine tanımaya çalışmaktadır. Bu gerçekleşmediğinde ise kendilerini huzursuz hayal kırıklığına uğramış hissetmekte, aile dışı sosyal ilişkilerine kolay uyum sağlayamamakta ve otoriteye baş kaldırııcı şekilde davranabilmektedirler (35) (52).

Yalnız büyük bir problem olduğunda varlıklarını hissettiren anne baba çocuğun davranışlarına karışmamaktadır. Aşırı hoşgörölü olan bu anne babalar çocuklarından çok fazla bir şey beklememekte, ne olumlu davranışları ödüllendirip desteklemekte, ne de olumsuz davranışların değişmesi için çaba harcamaktadırlar. Bu tutumla yetişen çocuklar sorumluluk duygusuna sahip olmamakta, hiçbir aile kısıtlaması görmediklerinden başkalarının işlerine karışabilmektedirler. Bu tutumun ergenlik döneminde de olumsuz durumlara neden olabilmektedir. Sosyal çevrelerinde uyum sorunu yaşayabilen ergen, saldırgan, sinirli olabilmekte, kendini denetleme konusunda zorluk çekebilmektedir (53) (54) (55).

2.5.3. Aşırı Koruyucu Tutum

Koruma-himaye etme normal bir anne-baba tutumudur ancak çocuğun kendini gerçekleştireceği faaliyetleri engelleyecek şekilde yaygınlaşması “aşırı himayeci” davranmak anlamına gelir. Bu tutumu sergileyen anne babalar, çocuğun gelişimine has özgürlükleri kazanmasını engelleyici biçimde ona nasıl davranması, neleri yapması gerektiğini dikte ettirir. Çocuklarını kendilerinin bir uzantısı gibi gören bu anne babalar onlarla duygusal yoksunluklarını gidermek istemektedirler. Bu ailelerde çocuk anne babasının kontrolünde daha çok

tutulmakta, bağımsız bir birey olma çabaları ebeveyn tarafından daha çok engellenmektedir (46).

Genellikle tek çocuğu olan veya başka çocuk sahibi olmayan ailelerde bu tutuma sıklıkla rastlanmaktadır. Bu tutumlarıyla anne baba çocuğa kendi gücünü geliştirme olanağı vermemekte, bu sebeple de çocukta kendini savunma becerisi gelişmemektedir. Aşırı koruyucu tutumla yetiştirilen çocuklar diğer kişilere karşı aşırı bağımlılık, güvensizlik, hayal kırıklıkları ve isyankar davranışlar sergilemektedirler (52) (39).

Bu tutumu benimseyen ebeveynler çocuklarının bireyselleşme çabalarını engellemektedir. Çoğu kez dış dünyada karşılaşılabilecek tehlikeli durumlar abartılı olarak anlatılır. Bu şekilde aile çocuğunu eve bağlamaya çalışır. Aileden ayrılmasının anne babasını üzeceği söylenerek, gencin eve bağlanmasını kolaylaştıran, ayrılıp gitmesini engelleyen, suçluluk yaratan telkinlerde bulunulur. Ebeveynlerin bu tür çabaları, kişinin bağımsız bir “birey” olmasını engeller (46). Geçtan (1988)’e göre “aşırı koruyucu tutumun altında çocuğa yönelik iticiliğin yarattığı suçluluk duyguları, bilinç düzeyinde çocuğun hastalanacağı, öleceği ya da kötü alışkanlıklar edineceği korkuları” etkilidir. Aşırı koruyuculuk her zaman çocuğun istenmediğini gösteren bir belirti olmayabilir. Daha önce çok sayıda düşük yapmış veya tekrar çocuk yapma imkanını hastalık dolayısıyla kaybetmiş tek çocuğu olan bir annede de (37) aşırı koruyucu tutum görülebilmektedir.

Çevreden gelecek tehlikeleri abartan koruyucu ana babalar çocuğun her durum ve koşulda korunması ve kollanması gerektiğini düşünürler. Koruyucu ebeveynler çocuğun her ihtiyacını kendileri karşılamak isterler. Çocuğun kendi başına hiçbir gereksinimini karşılayamayacağı inancındadırlar. Böyle anne babalar çocuk için her şeyin incelikle düşünülüp yerine getirilmesi ölçüsünde daha iyi birer ana baba olacakları duygusuna sahiptir (8). Aşırı ilgi ve düşkünlük sonuçta çocuğun yaşam savaşından kaçmasına ve onu koruyanlar olmadığında kendini açıkta ve yalnız hissetmesine neden olacaktır. Ebeveynlerin, özellikle kız çocuklarına karşı daha koruyucu olmaları, çocukların kendilerini savunmalarını dahi etkileyebilmektedir (56). Çocuklarını her yerde aşırı derecede koruyup kollama gereğini duyan bu ana babalar, çocuğun her isteğini anında karşılayıp çocuğun yapması gereken işleri de kendileri üstlenirler. Dahası bazı anneler, arkadaşlarıyla oyun oynarken bile çocuğa yardımcı olmaya kalkışır ya da okula

giderek kendi eliyle çocuğun karnını doyururlar. Ana-babasının kanatları altında el bebek gül bebek büyüyen çocuk kendi kişiliğini geliştiremez. Bu çocuklara okulda arkadaşları 'muhallebi çocuğu, süt kuzusu' gibi isimler takarak onlarla dalga geçebilirler. Halbuki, çocuk hayata hazırlanmalı, kendi kanatlarıyla uçmayı ve ayakları üzerinde durabilmeyi öğrenmelidir. Hayatın sorunlarını ve zorluklarını öğrenerek aşmayı, hayatta mücadele etmeyi bilmelidir. Bu nedenle çocuğa kendi yaşına uygun sorumluluklar verilmeli ve yaşına uygun işler yapmasına fırsat tanınmalıdır. Ana babasının himayesi altında her şeyi kolaylıkla elde eden bir çocuk, başkalarına bağımlı olur ve sonuçta, bağlaşıklık bir kişilik geliştirir. Böyle bir ortamda büyüyen kişiler yetişkin olduklarında da, bağımlılıklarını sürdürürler. Kendi başlarına iş yapamayan bu kişiler her seferinde başkalarından yardım ve destek ararlar. Tek başına kalmaktan huzursuz olur, derin ve rahat uyuyamazlar. Yalnız başına kaldıklarında kaygı ve güvensizlik duyarlar. Buna karşın, otorite durumundaki kişilerin yanında olmayı da istemezler. Bu kişiler sadece güvendikleri ve tanıdıkları kişilerin yanında olduklarında mutludurlar ve güvende hissederler (57). Yapılan araştırmalarda anne babanın aşırı koruyucu ve kollayıcı davranışlarının çocukta esnek düşünebilme yetisinin gelişmesini engellediği belirlenmiştir (58). Anne babanın aşırı koruyucu tutumu, ergenlik döneminde psikososyal olgunluğun gelişmesini ve bağımsız bir birey olabilmeyi engellemekte, girişimcilik ve sosyalleşme davranışlarını olumsuz etkilemektedir. Kendi benliğini tanıma fırsatının verilmemesi, çocuğun ailenin istediği yönde bağımlı bir kişi olmasına ve psikososyal olgunlaşmasının engellenmesine yol açmaktadır. Aşırı korunmuş olan çocuklarda sinirlilik, huzursuzluk, dikkatsizlik gibi özellikler belirgin olarak kendini göstermektedir. Dayanıksızlık, kararsızlık, doyumsuzluk gibi kişilik özellikleri de gösterebilen bu çocukların duygu kontrolleri olmamakta, sorumluluk duyguları gelişmemektedir (59).

Parker (1983), çocukluk döneminde aşırı koruyucu tutumun yetişkin yaşamdaki psikiyatrik bozukluklar ile arasındaki ilişkiyi sistematik olarak araştırmış, bunun sonucunda aşırı denetim ve baskının, sevgi azlığı ile birlikte bulunduğu zaman çocukları çok olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Ebeveynlerin aşırı koruyucu olması ileriki dönemde duygusal problemlere ve depresyona yatkınlığa yol açmaktadır. Aşırı sınırlamalar çocuğun bağımsızlık ve toplumsal yeterlilik duygularını engellemektedir. Sonuçta kişinin yaşamda karşılaştığı streslerle başa çıkabilme yeteneği ve uyumu zedelenmektedir (35).

2.5.4. Tutarsız-Dengesiz Tutum

Tutarlılık, konulan kuralları ve onların sonuçlarını takip etmek anlamına gelmektedir. Anne ve baba bir kural koydularsa ve bunun etkileri görmek istiyorlarsa söylediklerini uygulamaya çalışmalıdırlar. Kararlar alınıp uygulamada başarısızlık yaşanırsa çocuklar da sınırları aşmayı kolaylıkla öğrenirler. Tutarsızlık, ebeveynlerin en çok yaşadıkları durumlardan biridir. Neden ne olursa olsun bir düzen ve tutarlılık oluşturulmaması çeşitli davranış bozukluklarına sebep olabilir (60).

Bu tür ailelerde anne baba arasında, çocuk yetiştirme konusunda, davranışsal ya da fikirsel olarak dengesizlik ve tutarsızlık mevcuttur. Anne ile babanın, çocuğun yanında, "çocuk konusunda" birbirlerini eleştirmeleri, birinin olumlu yaklaşımına diğerinin olumsuz tutumu ya da taraflardan birinin çocuğu kayırması, sıkça rastlanan terbiye yanlışlarındadır. Bir diğer dengesizlik ve kararsızlık örneği, anne ya da babanın şahsında yaşanabilir. Böyle durumda çocuğa sözünü dinletmek için çaba sarf eden annenin, bir isteğini yaptırmak üzere, önce yumuşak tonda konuştuğu, ardından sesini yükselttiği, çocuğun isteğini hala yerine getirmemesi halinde ise dövdüğü, ardından da diz çöküp özür dilediği görülür (6).

Tutarsız tutumlar, çocuğun davranışlarına rehberlik edecek dengeli değer yargılarının oluşumunu güçleştirir. Aynı davranışları ana baba bir kez cezalandırır, başka bir seferinde görmezlikten gelir ya da ödüllendirirse, çocuk hangi davranışın uygun hangisinin uygunsuz olduğunu anlayamaz. Saldırgan davranışları bazen ceza, bazen ödülle karşılanan bir grup çocuk üzerinde yapılan bir araştırmada bu çocukların, daha tutarlı bir disiplinle yetiştirilmiş çocuklara oranla, cezaya direnç gösterdikleri ve saldırgan davranışlarının kolayca ortadan kaldırılamadığı gözlemlenmiştir. Kimi ana baba, çocuğa belirli bir davranışını karşılığının ceza olacağı tehdidinde bulunur, buna karşın çocuk söz konusu olumsuz davranışları gösterdiğinde ceza uygulamaz. Bu durumda çocuk giderek ana babanın sözlerini geçersiz saymaya ve dilediğini yapmaya devam eder (37).

Tutarsızlık, tek tek annenin ya da babanın, bir gününün bir gününe uymaması biçiminde olabileceği gibi, anne ve babanın birbirine çok aykırı ceza ve eğitim anlayışlarının çatışmasından da doğabilir. O zaman çocuk davranışını kime

uyduracağını bilemez. Ancak burada sözü edilen tutarsızlık sürüp giden türden olanlardır. Yoksa hiçbir eğitim yönteminde salt tutarlılık sağlama olanağı yoktur. Bir evde bir gün görmezden gelinen bir yaramazlık, ertesi gün ağır ceza görüyorsa, annenin yaptığını baba bozuyorsa ya da babanın verdiği cezaya anne karşı çıkıyorsa, ailede tutarsızlık var denilebilir (34).

Suçlu ve agresif çocukların aileleri çok cezalandıran, çabuk öfkeyle tepki gösteren, emirleri genellikle belirsiz olanlardır. Yani bu ana babalar çok bağıırır, devamlı eleştirir ya da her şeye kızarlar, fakat herhangi bir disiplin plan programları yoktur, neyi övecekleri, neyi cezalandıracakları belli olmaz. Kısaca ana babanın disiplinine yol açan çocuğun davranışı değil, ana babanın kendi ruhsal durumudur. Çocuk hangi davranışlarının nasıl olması gerektiği hakkında açık bir fikre sahip olamamaktadır (35).

Anne babalar için en büyük güçlük tutarlı ve istikrarlı davranmaktır. Ebeveyn bir karar alıp harekete geçtiğinde, istikrarlı davranıp onu sonuna kadar sürdürmelidir. Sağlam bir kişiliğe sahip, gelecekte doğru kararlar alabilen, olaylar ve durumlar karşısında kararsızlık yaşamayan bir çocuğa sahip olmak isteyen anne baba kesinlikle çocuğuna tutarlı davranmalıdır. Eğer anne baba, aynı davranışlara farklı zamanlarda farklı tepkiler gösteriyorsa çocuk doğru olanı bulmak için bocalayacak, zamanla iyi ve kötüyü ayırt edemez duruma düşebilecektir (61) (62).

2.5.5. Mükemmeliyetçi Tutum

Bu tutumdaki anne babaların çocuklarından çok başarılı olmaları ve etrafta parmakla gösterilmeleri gibi beklentileri vardır. Bu anne babalar genellikle kendi çocukluk dönemlerinde zor şartlar altında büyümüş veya sonradan iyi bir statü veya ekonomik düzeye gelmiş ya da rekabetçi ve kıyaslayıcı bir çevresi bulunan ebeveynlerdir. Bazıları kendileri isteyip de bazı engeller nedeniyle ulaşamadıkları hedeflere çocuklarının ulaşmasını isterler. Çocuklarını ihtiyaçları doğrultusunda değil, kendi istek ve beklentileri doğrultusunda yetiştirirler. Bu anne babaları memnun etmek güçtür. Sıklıkla çocuklarını başka çocuklarla kıyaslarlar. Kendi önerdikleri faaliyetlere çocukları ilgi göstermeyince demoralize olurlar. Yiyeceği şeylere hatta kimlerle arkadaşlık edeceklerine eleştirel bir tarzda yaklaşırlar (45). Bu tutumla yetişen çocuklar koşullu sevgiye odaklanırlar. İyi olduklarında anne

babalarının onları seveceğini, başarısız olduklarında ise sevmeyeceğini sanırlar. Onlar da bu sevgi biçimini benimserler. İnsanlara koşullu sevgiyle yaklaşır. Genellikle bu çocuklar da mükemmeliyetçi olurlar ve hata kabul etmezler. Okul ve iş hayatlarında başarıyı yakaladılar da insan ilişkilerinde zorluk yaşarlar. Hayatın mükemmel olmasını isterler ama hayatın farklı yüzüyle karşılaştıklarında mutsuz olurlar (63).

Bu tip ebeveynlerin hem kendilerinin hem de çocuklarının mükemmel olamamasına ilişkin korkuları vardır. Mükemmeliyetçilik kişinin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olan bir kişilik özelliğidir. Mükemmeliyetçi ebeveyn hem kendisini hem çocuğunu yüksek standartlara ulaşma konusunda zorlar. Endişeli ve aşırı korumacı özellikler de sergileyebilirler. Çocuğun olası hatalara dikkat etmesi istenir hata yapması durumunda bu hataların ileride hayatını etkileyeceği ve başkaları tarafından nasıl olumsuz biçimde değerlendirileceği de hatırlatılır. Hatalardan korkulmalı ve onlara dikkat edilmelidir (64).

Katı-mükemmeliyetçi bir tutum içinde yetişen bireyler, bilinçaltında yatan duygularından ötürü hayatta başarılı olacaklarına inanmazlar. Bir işi başarsalar, hatta başkaları başarılarını övse de, buna inanmazlar. Bu kişiler belirli bir yere gelseler de, içlerindeki boşluktan kurtulamazlar ve mutlu olamazlar. Onlara göre, başarı ve mutluluk her zaman en mükemmel yakalayabilmektir. Kendilerinin bu güce sahip olamayacaklarını düşündüklerinden ve üstelik de en mükemmel bir sınırı olamayacağı için bu kişiler ister başarılı ister başarısız olsunlar, ömür boyu huzursuz ve doyumsuz bir yaşam sürerler (57).

2.5.6. Reddedici – İlgisiz Tutum

Anne baba için bir çocuk sahibi olmak mutluluk verici bir olaydır. Fakat çocuğun evlilik dışı bir ilişkinin sonucunda meydana gelmesi, çocuğun sonuçlandırılmak üzere olan bir evliliği kurtarmak amacı ile dünyaya getirilmesi ve istenilen sonucun elde edilememesi, istenilmeyen bir zamanda dünyaya gelmesi, aile çevresinden seilmeyen bir kişiye benzemesi, cinsiyetinin beklenenin dışında olması, özürülü olması, evliliğin sona erdirilmesinin düşünülüyor olması ve anne babaların kendi ailelerinde itici bir tutum ile yetiştirilmiş olmaları gibi bazı durumlarda aileler çocuklarına karşı itici bir tutum geliştirebilmektedir (65).

Çocuğun reddedilmesi açık ya da üstü kapalı bir biçimde yaşanabilir.

Açık iticiliğin başlıca belirtileri, çocuğa hırçın davranma, azar, dayak ya da diğer cezaları gereksiz yere uygulama, ilgisizlik, çocuğu terketme ya da başka bir yere gönderme tehditleri ve çocuğu kötü sıfatlarla çağırma biçimlerinde görülür. Disiplin amacıyla çocuk gaddarca dövülebilir, saatlerce bir yere kapatılabilir ya da aç bırakılabilir. Bazı anneler çocuklarıyla bedensel yakınlık da kurmaz, kucaklarına almaz ve okşamazlar. Çocukla bir başkasının ilgilenmesini sağlayarak ilk fırsatta kendi yaşantılarına dönerler (66).

Bu tutumda hem denetim hem de çocuğun ilgi ve gereksinimlerine karşı gösterilen tepki çok düşüktür. İlgisiz ana babalar çocuklarına yeterince zaman ayırmazlar, onlar için gerekli çabayı göstermezler ve elden geldiği kadar onlarla az ilişki kurarlar. Çocuğu kendilerinden uzak tutarlar ve yapacakları işler için onları bir engel olarak görürler (18).

Ailede bir veya birkaç üyenin soğuk ve itici davranışı bir çocuk üzerinde toplanabilir. Kız ya da erkek olabilen bu çocuk kimi ailede çeşitli nedenlerle özel bir role itilir. Bu çocuk haklı haksız kardeşlerin ve ana-babanın üstüne çullandığı çocuktur. İyi nitelikleri görülmez, hep olumsuz yanları göze batar. Ne yapsa ne etse kimseye yaranamaz. İki kardeş kavga etse, kabak hep onun başına patlar. İşlemediği suçların hesabı ondan sorulur. Ona karşı ön yargıyla davranılır. Bu durumda sevilmediğini ve itildiğini gören çocuk, gösterdiği olumsuz tepkilerle, ana babayı haklı çıkaracak durumlar yaratır. Sonunda kendi de bu rolü benimser. Oluşan bu kısır döngü içinde ilişkiler giderek bozulur. Belli bir çocuğun, şamar oğlanı durumuna geçerek, bütün şimşekleri üstüne çekmesi, ailenin dengesini ve iç düzenini sürdürmeye yaramaktadır. Gerilen hava, öfkenin şamar oğlanına boşaltılmasıyla bir süre yatışmaktadır. Ana ve baba birbirlerine yöneltmedikleri düş kırıklıklarını, birikmiş kızgınlıklarını şamar oğlanına yansıtarak ilişkilerini kopmadan sürdürürler (34).

Çocuğun benlik kavramı, kendi için önem taşıyan büyüklerin ona gösterdikleri tutumların bir yansıması olduğundan, ana babadan gelen itici tutumlar çocuğun kendisini değersiz bulmasıyla sonuçlanır. Böyle bir ortamda yetişen çocuğun kendisine ilişkin olumlu duygular geliştirebilmesi olanaksızlaşır. İstenilen davranışları gösterdiğinde ödüllendirilmeyen ya da desteklenmeyen çocuk, onaylanan ve onaylanmayan davranışlarının ayırımını yapmada giderek güçlük çeker. Sonunda

umudunu yitiren çocuk, ana-babasının onayını sağlama çabalarından vazgeçer ve ana-baba da çocuğun gelişimine rehber olabilmek için gerekli olan denetimi yitirir (37).

Steinberg (1990)'e göre ihmal edilen ve reddedilen çocukların öz denetim, kendilerine saygı ve özgüvenleri düşüktür (48).

İlgi çekmek için olumlu davranışlarda bulunabilen reddedilmiş çocuklar gereken ilgiyi bulamadığında bu davranışlarından vazgeçerek başka tepkiler de gösterebilir. Kendi içine kapanarak, ailesiyle iletişimini zayıflatır ya da ailesinin ilgisini çekebilmek amacıyla olumsuz ve saldırgan davranışlarda bulunmaya başlayabilir (45) .

2.5.7. Demokratik (Destekleyici) Tutum

Denetim ve duyarlılık demokratik tutumda birbiri ile denge içinde işlemektedir. Uyulması gereken kurallar çocuklarla beraber belirlenip, bu kuralların çocukların gelişim düzeylerine ve yaş özelliklerine uygun olmasına özen gösterilmektedir. Kurallara uyulmadığında çocuklara uygulanan yaptırımlar fiziksel ve duygusal şiddet içermemekte, kesin sınırlar yerine çocuğa seçme şansı tanıyan alternatifler sunulmaktadır. Karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörü temeline dayanan ilişkiler söz konusudur. Anne babalar çocuklarına engelleyici davranmamakta, uygun sınırlar çerçevesinde onlara özgürlük tanımaktadırlar (67) (18).

Çocuğuna insan olarak saygı gösteren bu tutumdaki ebeveynler çocuğun gelişmesine özgü davranışlar göstereceğini bilerek bu gelişim basamaklarını izler ve onlara uygun davranır. Her çocuğun kendine has özellikleri olduğunu kabul eder, onun aile içinde özgür şekilde gelişip, yeteneklerinin en üst düzeyde açığa çıkarmasına yani "kendini gerçekleştirmesine" izin verir, bunun için ona yardımcı olur. Çocuğun barınma, beslenme, korunma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamamanın yanı sıra ona "sevgi" sini de gösterir. Bu sevgi gerçekten karşılıksızdır. Çocuk böyle bir ailede anne babanın sevgi ve desteğinden yoksun kalmayacağını bilir. Sevgi bir yaptırım aracı olarak kullanılmaz. Çocuğa aile içinde eşit haklar tanınmıştır, fikirlerini açık olarak dile getirmesi desteklenir ve bu konuda cesaretlendirilir. Eşitlikçi ve demokratik tutum gösteren anne-baba çocuklarına karşı daha arkadaşça yaklaşır, onlarla birçok şeyi paylaşırlar, onlara değer verirler ve bunu onlara hissettirirler. Anne babalar katı kurallar koymak yerine esnek davranmasını da bilirler (46).

Bu tür anne babalar çocuğun kişiliğine saygı gösterir ve kendine özgü bir birey olduğu kabul ederler ve yaşından daha olgun davranışlar beklemezler. Kendi işini kendisinin görmesi sağlanır ve özgür davranışı onaylanır (14). Tutarlı ve kararlı olan olumlu ebeveyne sahip çocuk, anne ve babasının sözünün ve beklentisinin ne olacağını ve onlar tarafından aşağılanıp alay edilmeyeceğini bilir (6).

Eşitlikçi ve demokratik tavır aile içindeki herkesi ilgilendirmektedir. Ebeveynlerin birbirleriyle olan ilişkisinde de demokratik tutumlar hakimdir. Anne ve baba birbirlerine sevgi ve saygı göstermektedirler. Hatalar üzerinde durmak yerine başarıya odaklanılır bu sayede çocukların olumlu bir kişilik geliştirmelerine yardımcı olunur. Başarıların ödüllendirilmesi hataların cezalandırılmasından daha olumlu bir tutumdur. Bu durumda çocuklar kendi olumlu ve başarılı yönlerine odaklanmaktadır. Takdir edilen çocuğun şevki artmakta ve böylelikle daha çok başarılı olmayı istemektedir. Ancak hataların cezalandırılması çocukların şevklerini kırmaktadır. Demokratik anne baba bedensel cezalar uygulanmak yerine daha ufak kısıtlama türü cezalar verir (44). Ana-babanın çocuklarına karşı hoşgörü sahibi olmaları, onları desteklemeleri, çocukların bazı kısıtlamalar dışında, arzularını diledikleri biçimde gerçekleştirmelerine izin vermeleri anlamına gelir. Çocuk kabul edilmek ve onaylanmak ister. Eğer aile ortamı ona kendi benliğini tanımlama özgürlüğü veriyorsa çocuk, sağlıklı bir biçimde olgunlaşma yolunda gelişir. Ana-babanın hoşgörüsünün normal bir düzeyde gerçekleşmesi, çocuğun kendine güvenen, yaratıcı, toplumsal bir birey olmasına yardım eder. Böyle bir durumda evde kabul edilen ve edilmeyen davranışların sınırları bellidir. Bu sınırlar içinde çocuk özgürdür. Söz hakkı vardır. Duygu ve görüşlerine saygı duyulur. Sevgi ve destek görür. Yetişkinler tarafından dinlenir. Böyle bir ortamda çocuk, girişim yeteneğine sahip olur. Özgüvenini kazanır ve kendi kendine karar verip sorumluluk taşımasını öğrenir (56).

Demokratik tutuma sahip anne-babaların çocuklarının, “kendini gerçekleştirme” fırsatı bulabileceği ve daha sağlıklı bireyler olarak yetişecekleri kabul edilmektedir. Çünkü bu tutumu gösteren anne-babalar, çocuklarının ayrı bir kişiliği olduğunu kabul ederek onlara değer verir ve bağımsız bir kişilik geliştirmelerini teşvik eder (58). Demokratik tutumla yani demokratik tutumun olduğu ailede yetiştirilen çocuklar temel güven duyguları gelişmiş, fikirlerini

serbestçe söyleyebilen, girişimci, sorumluluk alabilen, kendine ve diğer insanlara saygılı, kendini geliştirmeye, kendini gerçekleştirmeye ve yaratıcı fikirler üretmeye istekli bireylerdir (46).

Demokratik, hoşgörölü ve kabul edici tavrın benimsendiği ailelerde, çocuklar aktif, bağımsız kararlar alabilen, yaratıcı, toplumsal bireyler olarak yetişirler. Akranları arasında üst düzeyde kabul görürler. Bu şekilde yetiştirilen çocuklar, kolay egemenlik kurulamayan, başarılı, yapıcı, özel merakları olan kişiler olur (68).

Demokratik tutumda çocuğun anne-babasından yeterli ilgi, sevgi ve şefkat görmesi, çocuğun kendisine olan güven duygusunun gelişmesine ve aralarında sağlıklı duygusal bir etkileşimin gerçekleşmesine yardımcı olur. İlgi ve şefkat gösterme çocuğa kabul edildiği mesajını iletir. Kabul ise çocukta kendi benliğine ilişkin olumlu algılamalar geliştirmesini sağlar (69).

Çocuklarına karşı tutarlı davranışlar gösteren demokratik aileler, çocuklarının hangi davranışları karşısında nasıl tepki göstereceklerini bilirler. Kendilerinden bağımsızlaşabilmeleri için çocuklarına yavaş yavaş onların yapabilecekleri sorumluluklar verirler. Çocuklarına karşı daima sıcaktırlar ve onların sorunlarına çözüm bulmada yardımcıdırlar. Bu sebeple demokratik ailelerde büyüyen çocukların sosyal gelişimleri diğer tutumlara göre daha yüksektir (70).

2.6. SUÇLULUK VE UTANÇ

Kişinin kendi iç dünyasında yaşadığı çatışmalar kişinin davranışlarını yönlendiren etkenlerden bir kısmıdır. Suçluluk ve utanç duyguları kendi kendine veya bireyler arası ilişkilerde davranışlara yön verirler ve iç dünyalarında yaşanan çatışmalarda önemli rol oynarlar (71). Suçluluk ve utanç duyguları sıklıkla karıştırılır fakat gelişimi ve etkileri birbirinden oldukça farklıdır. Yanlış ya da kötü bir şey yapıldığında rahatsızlık hissettiren bu iki duygunun etkilerine, sebeplerine ve arasındaki farkları inceleyen çeşitli çalışmalar literatürde mevcuttur (72).

Suçluluk ve utanç duygusu kimi zaman birbirinin yerine kullanılmakta ancak çeşitli psikolojik kuramlar ikisinin çok farklı duygulanım yaşantılarını tanımladığını ortaya koymuştur. Utanma, ilk olarak toplumca onaylanmayan çeşitli uyumsuz

davranışlar karşısında veya kişisel ahlak değerlerinin ihlal edildiği zamanlarda beliren vicdan azabı olarak değerlendirilmekteydi. Ancak daha sonra bu kavramların olduğundan daha karmaşık olduğu öne sürüldü ve tartışıldı. Günümüzdeki psikolojik kuramların birçoğu, bu iki kavramı benliğin rolü ve özelliklerine dayandırarak ayırımını yapmaktadır. Lewis utanmada toplumun onaylamadıklarına verilen bir tepki olduğunu ve benliğin olumsuz olarak değerlendirildiğini, suçlulukta ise davranışların, günahların ya da suçların benlik tarafından olumsuz olarak algılandığını belirtmiştir (73). Suçluluk duygusu, kanunlar veya din tarafından yasaklanan, ya da ahlaki açıdan ayıplanacak bir şey yapıldığında, toplumun ahlaki normlarının, ya da kendi standartlarımızın çiğnendiği düşüncesinin neden olduğu pişmanlık ve rahatsızlık duygularıdır (2). Bunun yanı sıra utanç duygusu bireyin, içinde yaşamakta olduğu toplumun temel bir değerini, kuralını, töresini çiğnediği, dürüst davranmadığı veya aptalca davrandığı duygusu olarak tanımlanmaktadır (2).

Tangney ve Fischer'a göre kişi başarısızlığından kendini sorumlu tutuyorsa suçluluk duygusu ortaya çıkar. Utanç duygusu ise kişinin kendini olumsuz değerlendirmesine sebep olan, acı veren ve benliğini tahrip eden bir duygu olarak tanımlanmaktadır (74).

Suçluluk duygusu, içselleştirilmiş olan normun ihlal edilmesi durumunda ortaya çıkar. Kişinin kendi kendine isteği dışında verdiği bir ceza olan bu duygu pişmanlık eşliğinde gelişir. Bir yasayı veya ahlaki bir normu çiğneyip yalnızca yakalanması durumunda alacağı adli veya toplumsal ceza korkusuyla pişman olan kişide suçluluk duygusundan söz edilemez (2). Utanç duygusunda da suçluluk duygusundaki gibi bir pişmanlık ve rahatsızlıktan bahsedilebilir, fakat utanç duygusundaki rahatsızlığın sebebi farklı olup sonuçları çok daha yıkıcıdır (75).

Ahlaki duygular sınıfı içinde gruplandırılan utanç ve suçluluğun birçok ortak özelliği mevcuttur. Her iki duygu da davranışları düzenlemede, ahlaki davranışları geliştirmede ve çeşitli ahlaki ihlallere engel olmada rol oynar (3). Aynı zamanda her iki duygu da benliğe başvurma sürecini gerektirdiği için "öz bilince ilişkin duygular" sınıflaması içinde yer almaktadır (4).

Utanç ve suçluluğa yol açan durumlar oldukça benzerlik gösterir ve her iki duygu da genellikle kişisel başarısızlık veya ihlallere tepki olarak ortaya çıkar (3).

Son dönemlerde suçluluk ve utançla ilgili farklı düşünceler ortaya atan çalışmalar olmakla birlikte genel olarak kabul gören yaklaşıma göre, utanç duygusu kişinin benliği ile ilintili iken suçluluk duygusu davranış kökenlidir. “Ben kötü bir şey yaptım” deyişinde kişi ‘kötü bir şey’ üzerine yoğunlaşırsa suçluluk, “ben” üzerine yoğunlaşırsa utanç duygusu ortaya çıkmaktadır (76). Buna göre, utanç duygusu gerçekleşen şeyin sonunda bireyin kendini kötü görmesi ile ilgili iken suçluluk duygusu kötü ya da yanlış bir şey yapmakla ilgilidir. Bu durum suçluluğu daha kolay başa çıkılabilir bir durum olarak göstermektedir. Çünkü iyi ya da doğru şeyi yaparak ya da yanlış şey yapılmasına rağmen özür dilendiği durumda kişi suçluluk duygusundan arınabilmektedir. Ancak utanç için durum aynı değildir, utanç duygusu kişinin kendi benliğine yönelik hissettiği bir duygu olduğundan bu duygu ile başa çıkması zordur (77).

Utanç veya suçluluğa eşit şekilde neden olma ihtimali olan ahlaki ihlallerden ayrı olarak sosyal açıdan uygunsuz davranış gibi ahlaki olmayan başarısızlık veya kusurların utanca neden olma olasılığının daha yüksek olduğunu gösteren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (78).

Suçluluk ve utanç duyguları arasında birtakım benzerlikler olmasına karşın artan teorik ve görgül literatür utanç ve suçluluk yaşantılarının önemli farklılıklarının olduğunu vurgulamaktadır (4). Lewis (1971) bu duygular arasındaki en temel farkın benliğin, utanç ve suçluluk yaşantılarındaki rolü olduğunu ileri sürmektedir. Utanç yaşantısı doğrudan değerlendirmenin odağı olan benlik ile ilgiliyken suçlulukta benlik olumsuz değerlendirmenin ana ögesi olmamaktadır. Daha çok yapılan ya da yapılmayan şey üzerine odaklanılmaktadır (4).

Utanç bütün benliğin genel olarak olumsuz biçimde tetkik edildiği fazlasıyla acı veren bir duygudur. Benlik çeşitli standartlara göre değerlendirildikten sonra başarısız, yetersiz, değersiz ve kötü olarak görülür. Utanç hissine genellikle, gerçekte olan veya olmayan seyircilerin önünde küçülme, küçüklük ve güçsüzlük duygularına maruz kalma hisleri eşlik eder. Utanç duygusunda dışarıdan fark edilmese de, kişi kusurlu benliğinin başkalarının gözünde nasıl görüldüğü kaygısını taşımaktadır (3).

Bunun yanında suçluluk primer olarak belli başlı davranışlarla ilgilidir. Tüm benlikten bir dereceye kadar ayrı belirli bir davranışın olumsuz değerlendirilmesini içerdiğinden suçluluk yaşantısı utanç yaşantısından daha az

acı veren ve daha az yıkıma yol açan bir duygudur. Böylelikle benlik bütün ve sağlam bir şekilde kalır ve bireyin öz kimliğini etkilemez (79).

Utanç ve suçluluk kişilerarası düzeyde sonradan gelişen davranışlar için çok farklı güdülere yol açması bakımından da birbirinden ayrılmaktadır (80). Bireyde uzak durma, kaçma, saklanma ve geri çekilme arzusuna yol açmakta ve yoğun duygusal tepkiye neden olmakta olan utanç benliğinin bütün olarak cezayı gerektirecek biçimde yargılanması ile ilişkilidir. Ayrıca bu kişiler utancın ortaya çıktığı ortamdaki kişilere saldırma eğilimi gösterirler (3).

Öte taraftan suçluluk bir davranışın olumsuz değerlendirilmesinden dolayı olduğundan daha az yoğunlukta duygusal tepkilere neden olmakta ve bireyi davranışını düzeltmeye itmektir (81). Herhangi bir davranıştan ötürü birey suçluluk yaşadığında genel olarak yapılan “kötü şey” den dolayı pişmanlık, vicdan azabı ve gerilim hissi deneyimlemektedir. Bu duygular bireyleri yapılan kötü şeyi telafi etmeye, af dilemeye ya da yaptığını itiraf etmeye güdülemektedir (3).

2.6.1. SUÇLULUK VE UTANÇ DUYGULARININ GELİŞİMİ

Suçluluk ve utanç duygularının açıklanmasına psikodinamik kurama göre bakılacak olduğunda, Freud utanç duygusunun oedipus kompleksinden kaynaklandığını ileri sürmekte özellikle cinsel ve saldırgan dürtülerin engellenmesiyle ortaya çıkan gerilimin bir sonucu olarak görmektedir. Freud’a göre suçluluk duygusu; id’ten gelen dürtüleri gidermek için egonun yaptığı davranışlar süperegounun normları ile çelişiyorsa suçluluk duygusu oluşmaktadır (4).

Erikson’un psikososyal gelişim kuramının ikinci ve üçüncü dönemlerinde suçluluk ve utanç duygularının gelişiminden söz edilmektedir. 1,5-3 yaşları çocukluk döneminin “özerkliğe karşı utanç ve şüphe” dönemini kapsamaktadır ve çocuk kas sistemindeki gelişimin etkisi altındadır. Çocuk bu dönemde bağımsızlığını kazanmak için psikomotor hareketlerindeki kontrol ve öz-yeterliliği deneyerek bundan haz almak ister. Eğer bu dönemi sorunsuz ve başarı ile geçirebilirse, kendine güveni, öz değerini ve yeterlilik duygusunu edinmiş olur. Çocuk bu yeterliliği yerine getirmez veya engellenirse bağımlılık duyguları, utanma ve kendi değerliliklerine yönelik şüphe yaşar (82). Bu yüzden bu dönemde, benlik saygısının yitirilmesine yol açmayan bir öz denetim

duygusundan kalıcı bir niyet ve gurur duygusu oluşurken; öz denetimin yitimi ve aşırı denetleme duygusundan ise kuşku ve utanca yönelik kalıcı bir eğilim doğmaktadır (83).

Yine gelişim basamaklarından 3–6 yaşlarını kapsayan “girişimciliğe karşı suçluluk duygusu” döneminde ise çocuk etkinlik ortamını geliştirerek daha çok toplumsal yönelimlidir (16). Girişimciliğe karşı suçluluk döneminde çevresinde olan yetişkin rollerin farkına varmaya, onların dünyasında olan her ayrıntıyı merak etmeye ve soruşturmaya başlar. Bu değişik rollerle özdeşim yapan çocuk, hem bu rollere düş ve oyun yolları ile kendini sokar hem de gündelik yaşamda bu özendiği yetişkin rollerini oynama denemelerine başlar. Tüm bu rol denemelerinden çocuğun çıkardığı özellik “girişim” duygusudur. Bu düşlerini gerçekleştirmek için işe girişmek, amaçlarına ulaşma yolunda girişimde bulunmayı ifade eder (84). Çocuklarda oluşan bu girişimcilik duygusunun ebeveynler tarafından desteklenmesi çok önemlidir. Çocukların özgürce koşmaları, atlamaları, oynamaları ve fırlatmaları için fırsatlar ve ortamlar oluşturulmalıdır. Çünkü çocuklar kim olduklarını neyi ne kadar başarabildikleri ve yapabildikleri ile (Parktaki kaydırağın merdivenlerini yardımsız tırmanabilen bir çocuk, “Ben kaydırağın merdivenlerini tırmanıyorum” derken “Ben merdivenleri yardımsız tırmanabilen biriyim” demek istiyor olabilir) ilişkilendirirler (85).Erikson’a göre, çocuğun amaçlarına ulaşmak amacıyla duyduğu girişim duygusu ancak sorgulama, deneme ve yanılmalara müsaade eden bir anne babalık stiliyle destekleniyorsa gelişimine devam edebilecektir. Diğer yandan ana babalar çocuklarına yönelik yaklaşımlarında denetleyici ve kısıtlayıcı iseler çocukların suçluluk duygusunu pekiştireceklerdir (16).

Suçluluk-utanç duygusunun yoğunluğu üst benliğin gücünü yansıtır. Üst benlik, çocukluk yıllarında anne, baba ve toplumun değer yargıları doğrultusunda, oluşan bir yapıdır. Üst benliğin belli bir düzeyde olması, bireyin gelişimini ve topluma uyumunu sağlamaktadır. Üst benlik gelişiminin hiç olmaması ya da gevşek üst benlik gelişimi durumunda, bireye özgü belli bir standart davranış engellenir ve bireyin toplum içinde ciddi düzeyde uyumsuzluklar yaşamasına neden olabilir. Örnek olarak; bazı insanlar başkalarını kullanmak, incitmek, kötü davranmak, istismar etmek, suçluluk ve utanç duymadan suç işlemek gibi son derece uyumsuz davranışlar sergilemeye yatkın olabilirler. Bu davranışların ardından suçluluk ve utanç duymama sebepleri üst benlik gelişimlerinin

yetersizliği ve yaptıklarının kendi benlik değerlerine uyumlu olmasıdır. Bu gibi kişiler başkalarının haklarına değer vermezler ve karşısındakilerin duygularına empati yapmakta güçlük çekerler. Bazı insanlarda ise üst benlik fazlasıyla katıdır. Benlik kusurları bağışlayamaz derecede katı gelişen üst benliğin baskısı altında ezilebilir (86).

Piers ve Singer (1953) utancın benlik (ego) ve benlik ideali (ego ideali), suçluluğun ise ego ve süperegö arasında ortaya çıkan bir gerilimden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bu durumda utanca ben ve ideal ben veya beklenti ve gerçekleşen arasındaki farklılığın sebep olduğu ileri sürölmektedir. Bu fark sonucunda utancın kendini küçük görme veya değersizlik duyguları ile sonuçlanacağı ifade edilmiştir. Piers ve Singer (1953)'a göre süperegö tarafından konan sınırlar ihlal edildiğinde suçluluk, ego idealinin koyduğu amaca ulaşılamadığında ise utanç duygusu ortaya çıkmaktadır. Utançta söz konusu olan bilinçdişi tehlike, anne babanın ideallerini gerçekleştirmemiş olmaktan dolayı yaşanan terk edilme korkusu, suçluluktaysa içselleştirilen anne baba standartlarının ihlal edilmesinden dolayı oluşan kastrasyon ve cezalandırılma korkusudur (72).

Broucek'e (1991) göre ise kişi büyüklük duyguları taşıyan benliği ile gerçek benliği arasında tutarsızlık olduğunu kabul ettiğinde utanç duygusunu yaşar. Yine benzer şekilde Lewis (1992) utancın, bireyin amaçlarını ve standartlarını karşılamadığını anladığında kişisel değerinin incinmesinden kaynaklandığını ileri sürmüştür (87).

Bilişsel açıdan ise Budak'a (2005) göre suçluluk duygusunda, kişinin toplumca oluşturulan normları ihlal edilmesi ya da kanunlar tarafından yasaklanan bir durumun ihlal edilmesi durumunda, daha önceden bu normlara karşı var olan bilişsel şemalarından dolayı rahatsızlık hissetmekte ve bu durum suçluluk yaşantısına neden olmaktadır. Utançta ise bu normları ihlal eden birey, bilişsel olarak bu normlarla ilgili geliştirilen şemalarla benliğini olumsuz olarak değerlendirip, utanç duyguları yaşamakta ve bu durum, bireye acı vermektedir (88).

2.6.2. SUÇLULUK VE UTANÇ DUYGULARININ KİŞİLİK GELİŞİMİ ÜZERİNE ETKİSİ

Suçluluk-utanç duygularının kişilik gelişimi üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Belirli bir düzeyde gelişen üst benlik sağlıklı bir suçluluk utanç duygusu oluşumunu sağlar. Sağlıklı boyutta oluşan suçluluk duygusu ise sağduyumuzun temelini oluşturmaktadır. Kişi inandığı değerlerin ve ilkelerin tersine hareket ettiğinde bir tür suçluluk duygusu yaşanır. Yani suçluluk duygusu, benimsenen ahlak kurallarını ve toplum değerlerini öngörmektedir. Sağduyunun koruyucusu olan suçluluk duygusu kötü bir davranışta bulunulduğunu ve bu davranışın düzeltilmesi gerektiğini hatırlatır. Sağlıklı şekilde gelişen utanç duygusu ise, bireyleri alçak gönüllü yapar, kendi sınırları hatırlatır ve gerçeğin olduğu gibi görülüp, kabul edilmesine yardımcı olur (86).

2.6.3. PSİKOPATOLOJİDE UTANÇ VE SUÇLULUĞUN ROLÜ

Yoğun şekilde yaşanan suçluluk ve utanç duygularının kişiyi şiddete yöneltebileceği belirtilmektedir. Kişi yaşadığı yoğun suçluluk ve utanç duygusuyla başa çıkma yolu olarak şiddeti kullanabilir. Bu durumda kişinin kendisine zarar vermenin dışında başkalarına da zarar verebileceği belirtilmektedir (89). Literatürde, suçluluk ve utanç duygusunun, öfke, depresyon vb. duygularla ilişkisini ortaya koyan çalışmaların yanı sıra, bu duyguların yaş, cinsiyet ve farklı kültürler karşısındaki durumunu inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır (90) (91) (92).

Freud, melankoli, saplantılı nevroz ve mazoşizmi kapsayan psikolojik sorunlarda suçluluğun rolüne değinmiştir (93). Freud'a göre id dürtüleri ve ego'ya yönelik eylemler süperego standartları ile çatıştığında, süperego suçluluk hisleri ve benliği cezalandırıcı çeşitli girişimlerle misillemelerde bulunmaktadır. Bu da ciddi psikolojik belirtilere neden olmaktadır. Bir başka deyişle Freud'a göre kabul edilemeyen dürtülerden ortaya çıkan suçluluk duygusu, psikopatolojiye neden olan kendini cezalandırma sürecini başlatmaktadır. Utanç, psikoanalitik yaklaşımın erken dönemlerinde daha az merkezi bir rol oynamıştır. Freud utancı büyük oranda cinsel açıdan teşhirci dürtülere yönelik geliştirilen karşıt bir tepki ile bağdaştırmıştır (93).

Benlik psikolojisinin ortaya çıkması sonrasında utanç duygusu psikopatolojinin dinamik olarak kavramlaştırmasında önemli bir yer almıştır. Psikoanalitik yönelimli klinikçi ve kuramcılar utancı, depresyon, çift kutuplu hastalıklar, şizofreni, narsisizm ve eş istismarı gibi bozuklukların temel ögesi olarak düşünmüşlerdir (94).

Psikopatolojide utanç ve suçluluğun farklılaşan rolünü ortaya koyan kuramcılardan biri olan Helen Blok Lewis (1971) insanların çeşitli durumlarda yaşadığı utanç ve suçluluğun derecesinde bireysel farklılıkların rol aldığını belirtmiştir. Dahası Lewis (1971) duygusal tarzdaki böyle bireysel farklılıkların psikolojik semptomlarla oluşumu ile değişik şekillerde ilişkili olduğunu öne sürmüştür. Lewis'e göre utanca eğilimli kişiler özellikle depresyon gibi bozukluklara daha yatkın iken, suçluluğa eğilimli kişiler paranoya ve obsesif-kompulsif sendromlar tarzındaki düşünceyle ilgili bozukluklara daha meyillidir (79).

III. GEREÇ VE YÖNTEMLER

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni, örnekleme, kullanılan veri toplama araçları ve verilerin nasıl çözümlendiği hakkında bilgi verilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, üniversite 1. Sınıf öğrencilerinin anne baba tutumları, anksiyete ve depresyon varlığı ile suçluluk ve utanç düzeyleri arasında anlamlı ilişki olup olmadığını araştırmayı amaçlayan ilişkisel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2011-2012 öğretim yılında, Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik ve Ebelik Bölümü birinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Alınma ölçütü olarak üniversite birinci sınıf öğrencisi olmak ve araştırmaya katılmaya gönüllü olmak esas alınmıştır. Araştırma evreninde toplam 351 öğrenci bulunmaktadır. Araştırmanın yürütüldüğü gün sınıfta bulunan öğrencilerin tümü araştırmaya alınmış, araştırmanın yürütüldüğü gün sınıfta bulunmayan öğrencilere 4 kez daha ulaşılmaya çalışılmıştır. Sonuçta çalışma araştırma evrenini oluşturan 351 öğrenciden 238'inin (%68) katılımı ile yürütülmüştür. Her bir katılımcıya bilgilendirilmiş gönüllü olur formu verilerek yazılı onamları alınmıştır. Araştırma kapsamına alınan 238 öğrencinin 183'ü kız ve 55'i erkek öğrenciden oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada Anne Baba Tutumları Ölçeği, Suçluluk Utanç Ölçeği ve Hastane Anksiyete ve Depresyon Ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca çalışmaya katılanların

demografik özelliklerini belirlemek amacıyla, araştırmacı tarafından hazırlanan Sosyodemografik Veri Formu da kullanılmıştır.

3.3.1. Sosyodemografik Veri Formu

Örnekleme oluşturan öğrencilerin sosyodemografik özelliklerini belirlemek amacıyla “Sosyodemografik Veri Formu” hazırlanmıştır. Formda öğrencilere cinsiyet, yaş, aile tipi, ailenin sosyoekonomik düzeyi, kardeş sayısı ve sırası, anne babanın eğitim düzeyi, alkol sigara ya da madde kullanımına ilişkin sorular sorulmuştur. Etik kurallar ve gerçekçi cevap alabilmek amacıyla araştırma sırasında öğrencilere kimlik bilgilerini içeren sorular yöneltilmemiştir.

3.3.2. Anne Baba Tutumları Ölçeği

Yıldız Kuzgun ve Jale Eldeleklioğlu tarafından geliştirilen, üç alt ölçekten (demokratik, koruyucu/istekçi ve otoriter) ve 40 maddeden oluşan bu ölçek çocuğun psikososyal gelişimini etkileyen ana baba tutumlarını ölçmektedir. Beşli likert tipi yanıt şıklarından “tamamı uygun” (5), “çok uygun” (4), “biraz uygun” (3), “pek uygun değil” (2) ve “hiç uygun değil” (1) biri işaretlenerek yanıtlanır. Alt ölçekler için ayrı ayrı puanlama yapılır. Maddeler için işaretlenmiş olan şıkların rakamsal değerleri toplanarak alt ölçek puanları belirlenir. Yüksek puan o alt ölçekte belirtilen niteliğe uygunluğu gösterir (106). Ölçeğe ait alt ölçeklerin maddeleri şu şekildedir:

Demokratik tutumu ölçen maddeler: 1, 2, 5, 9, 10, 11, 15, 19, 20, 24, 25, 26, 32, 35, 39.

Koruyucu-İstekçi tutumu ölçen maddeler: 7, 8, 12, 13, 16, 17, 21, 22, 27, 28, 33, 34, 37, 38, 40.

Otoriter tutumu ölçen maddeler: 3, 4, 6, 14, 18, 23, 29, 30, 31, 36.

Kuzgun 1972’de geliştirdiği Ana Baba Tutum Envanteri’ni 384 üniversite öğrencisine uygulamış, elde edilen puanlara göre hesaplanan ölçekler arası korelasyon katsayıları incelendiğinde demokratik alt ölçeğin diğerlerinden bağımsız; otoriter ve ilgisiz alt ölçeklerinin ise 0.63 düzeyinde ilişkili olduğunu saptanmıştır. Ayrıca envanterin test tekrar test sınavında güvenilirliğin (0.66, 0.59, 0.64) yeterli düzeyde bulunmadığı kanısına varılarak aracın yeniden ele alınmasına karar verilmiştir. Tekrardan bir madde havuzu oluşturulurken ilk ölçekten bazı maddeler alınmış; bazıları düzeltilmiş ve yeni tanımlanan istekçi,

koruyucu ve reddedici tutumlara yönelik maddeler eklenmiştir. Sonuç olarak 119 maddede demokratik, otoriter, koruyucu/istekçi, reddedici ve ilgisiz tutumları tanımlayan bir havuz oluşturulmuştur. Madde değerlendirmesine beş basamaklı Likert tipi yanıtlamayla 1992-1993'de Gazi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi'nin 100 öğrencisi katılmıştır. Elde edilen verilerin faktör analizi yapılarak yeni ölçeğin boyutlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Üç faktörün (1. Demokratik, 2. Koruyucu/istekçi, 3. Otoriter) yükü artı olanların "demokratik", eksi olanların ise "otoriter" tutumu belirlediği şekilde kabul edilmiştir. Faktör yükü en yüksek 15 madde "demokratik" eksi değerdeki en yüksek 10 madde de "otoriter" tutumu yansıtmıştır. "Koruyucu/istekçi" tutumu gösteren 2. faktörde yüksek faktör yükü olan 10 maddenin üçü "koruyucu", yedisi "istekçi" tutumu yansıtan maddeler olmuştur. Yeni ölçek anılan faktörlerle belirlenen üç alt ölçekten oluşmuştur (106).

Yapılan güvenirlik çalışması sonucunda cronbach alfa katsayıları demokratik alt ölçeği için 0.89, koruyucu/istekçi alt ölçeği için 0.82 ve otoriter alt ölçeği için 0.78 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin kararlı bir ölçme yapıp yapmadığını belirlemek amacıyla test tekrar test yöntemi kullanılmış, pearson momentler çarpımı katsayıları demokratik alt ölçeği için 0.92, koruyucu/istekçi alt ölçeği için 0.75, otoriter tutum alt ölçeği için 0.79 olarak saptanmıştır (106).

Bu ölçeğin bizim çalışmamız için yapılan güvenirlik araştırmasında cronbach alfa katsayıları demokratik tutum alt ölçeği için 0.934, koruyucu/istekçi tutum alt ölçeği için 0.844, otoriter tutum alt ölçeği için 0,813 olarak belirlenmiştir.

3.3.3. Suçluluk Utanç Ölçeği (SUÖ)

N. H. Şahin ve N. Şahin tarafından geliştirilen çeşitli durumlarda yaşanan ve depresyonla ilişkili suçluluk utanç duygularını ölçen 24 maddeden oluşan bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Her madde "Hiç rahatsızlık duymazdım" (1), "Biraz rahatsızlık duyardım" (2), "Oldukça rahatsızlık duyardım" (3), "Epey rahatsızlık duyardım" (4), "Çok rahatsızlık duyardım" (5) şeklinde verilen seçeneklere göre işaretlenir. Yanıtlar 5'li likert biçimindeki seçeneklere göre toplanır. Ölçek suçluluk ve utanç duyguları olarak puanlanır. Suçluluk maddeleri: 3, 6, 7, 11, 12, 14, 16, 17, 21, 22, 23, 24; utanç maddeleri: 1, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 13,

15, 18, 19, 20 dir. Yüksek puanlar suçluluk ya da utanç duygularına işaret eder (106).

Ölçek iki ön çalışma ve ana çalışma sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Birinci pilot çalışmada, Johnson ve Noel'in Dimensions of Conscience Questionnaire'i oluşturan 28 madde ve iki açık uçlu soru 100 öğrenciye uygulanarak kişilerin en sıklıkla suçluluk ya da utanç yaşadıkları 36 durum alınmıştır. Frekans sayımıyla suçluluk ya da utanç boyutunda en fazla işaretlenmiş maddeler seçilerek, derecelendirilmiş ve 24 maddelik bir ölçek oluşturulmuştur. Ölçek verileri alt, orta ve yüksek olmak üzere üç sosyoekonomik düzeyden 263 kız, 277 erkek toplam 540 lise ve üniversite öğrencisinden elde edilmiştir. Sosyoekonomik düzey olarak "baba eğitimi" esas alınmıştır (106).

Yapılan geçerlik çalışmasında suçluluk alt ölçeği için cronbach alfa değeri 0.81, utanç alt ölçeği için 0.80 olarak bulunmuştur.

Suçluluk ile utanç ölçekleri korelasyonu 0.49'dur ($p < 0.001$). Suçluluk alt ölçeğinin Beck Depresyon Envanteri ile korelasyonu -0.10, Sosyotropi Ölçeği toplam puanı ile korelasyonu 0.33 ($p < 0.001$) dir. Otonomi Ölçeği ile korelasyonuna bakıldığında otonomi toplam puanı ile 0.18 ($p < 0.001$), Boyun Eğicilik Ölçeği ile korelasyonu ise 0.11 ($p < 0.001$) dir (106).

Utanç ölçeğinin Sosyotropi toplam puanı ile ilişkisi 0.50 ($p < 0.001$), otonomi toplam puanı ile arasındaki ilişki 0.12 ($p < 0.001$), Boyun Eğicilik Ölçeği ile ilişkisi ise 0.28 dir (106).

Bu ölçeğin bizim çalışmamız için yapılan güvenilirlik araştırmasında cronbach alfa katsayıları suçluluk alt ölçeği için 0.860, utanç alt ölçeği için 0.784 olarak saptanmıştır.

3.3.4. Hastane Anksiyete ve Depresyon Ölçeği (HAD)

Hastada anksiyete ve depresyon yönünden riski belirlemek, düzeyini ve şiddet değişimini ölçmek amacıyla kullanılan bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Toplam 14 sorudan oluşmakta ve yedisi (tek sayılar) anksiyeteyi ve diğer yedisi (çift sayılar) depresyonu ölçmektedir. Her maddenin puanlaması değişik biçimdedir; 1., 3., 5., 6., 8., 10., 11., ve 13. maddeler giderek azalan şiddet gösterirler ve puanlama 3, 2, 1, 0 biçimindedir. Diğer yandan, 2., 4., 7., 9., 12. ve 14. maddeler ise 0, 1, 2, 3 biçiminde puanlanırlar. Alt ölçeklerin toplam puanları bu madde puanlarının toplanması ile elde edilir. Anksiyete alt ölçeği için 1., 3.,

5., 7., 9., 11., ve 13. maddeler toplanırken; depresyon alt ölçeği için 2., 4., 6., 8., 10., 12. ve 14. maddelerin puanları toplanır.

Ölçeğin Türkçe formunun güvenilirlik çalışması Aydemir Ö, Güvenir T, Küey L, Kültür S tarafından yapılmıştır (108). Güvenilirlik çalışmasında cronbach alfa katsayısı anksiyete alt ölçeği için 0.8525, depresyon alt ölçeği için 0.7784 olarak bulunmuştur ve madde- toplam puan korelasyon katsayıları anksiyete alt ölçeğinde 0.8161-0.8547 arasında, depresyon alt ölçeğinde ise 0.7374-0.7795 arasında değişmektedir. Yarıya bölme güvenilirliğinde, anksiyete alt ölçeği için r: 0.8532, depresyon alt ölçeği için r: 0.8069 bulunmuştur.

Birlikte geçerlilik yönteminde, anksiyete alt ölçeği ile Sürekli Kaygı Ölçeği arasındaki korelasyon katsayısı 0.7544 ve depresyon alt ölçeği ile Beck Depresyon Ölçeği arasındaki korelasyon katsayısı 0.7237 olarak bulunmuştur. Yapı geçerliliği için faktör analizi uygulanmış ve iki faktör elde edilmiştir. Birinci faktörde anksiyete belirtileri, ikinci faktörde depresyon belirtileri yer almaktadır. ROC analizi sonucunda HAD ölçeğinin Türkçe formunun kesme noktaları anksiyete alt ölçeği için 10 ve depresyon alt ölçeği için 7 olarak saptanmıştır (107).

Bu ölçeğin bizim çalışmamız için yapılan güvenilirlik araştırmasında cronbach alfa katsayıları anksiyete alt ölçeği için 0.765, depresyon alt ölçeği için 0.753 olarak belirlenmiştir.

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplamak amacıyla toplam 238 üniversite öğrencisine Sosyodemografik Veri Formu, Anne Baba Tutumları Ölçeği, Suçluluk Utanç Ölçeği ve Hastane Anksiyete ve Depresyon Ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen veriler, SPSS (Statistical Package For Social Sciences) 15.0 programında analiz edilmiştir. Sürekli değişkenlerin ve alt gruplarına ait, ortalama, standart sapma, medyan, minimum ve maksimum değerleri, sınıfsal değişkenlerin frekansları ve yüzdeleri sunulmuştur. Sayısal değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu grafiksel olarak Stem-and-Leaf Plot, Normal Q-Q Plot ve Detrended Normal Q-Q Plot ile araştırılmış ayrıca Lilliefors test uygulanmıştır. Tüm değerlendirmeler sonucunda ilgili değişkenlerin tümünün normal dağılıma uygun olmadığına karar verilmiştir. Bağımsız grupların karşılaştırmaları non-parametrik yöntemler olan Mann-Whitney U testi ve çoklu grupların karşılaştırmaları Kruskal-Wallis Testi ile

yapılmıştır. Sınıflanmış değişkenler açısından yapılan karşılaştırmalarda Ki-kare test yöntemlerinden yararlanılmıştır. Sayısal değişkenler arasındaki ilişkiye non-parametrik korelasyon yöntemi olan Serman rho yöntemi ile bakılmıştır. Tüm testler %95 güven düzeyinde çift taraflı olarak yapılmış, hata payı 0,05 olarak belirlenip, p değeri 0,05 değerinden küçük olduğu durumlarda gruplar arası fark istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

IV. BULGULAR

4.1. Sosyodemografik Özellikler

Çalışmaya katılan 238 öğrencinin 183 (%76.9) ü kadın, 55 (%23.1) i erkektir. Örnekleme oluşturan öğrencilerin yaş ortancasına bakıldığında medyan: 19.00 (17;26) olarak bulunmuştur. Öğrencilerin 233 (%97.9) ü üniversitedeki ilk yılında iken, 4 (%1.7) ü ikinci yılında, 1 (%0.4) i üçüncü yılındadır. 5 (%2.1) öğrenci daha önce hazırlık okumuş, kalan 233 (%97.9) ü hazırlık sınıfı okumamıştır. Öğrencilerin 71 (%29.8) i ailesiyle yaşamaktayken, 118 (%49.6) i yurttan, 6 (%2.5) si ise bir yakınının yanında, 1 (%0.4) i kendi başına evde, 42 (%17.6) si ise arkadaşlarıyla evde kalmaktadır. 86 (%36.1) öğrenci ailesiyle her gün görüşürken, 33 (%13.9) öğrenci haftada bir, 52 (%21.8) öğrenci ayda bir, 48 (%20.2) öğrenci birkaç ayda bir, 19 (%8.0) öğrenci ise daha uzun aralıklarla ailesiyle görüşmektedir. En uzun yaşadıkları yerlere bakılacak olduğunda 118 (%49.6) öğrencinin ilde, 91 (%38.2) inin ilçede, 27 (%11.3) sinin köyde, 2 (%0.8) sinin ise yurtdışında yaşamış olduğu görülmektedir. Örneklemin aile tipi değerlendirildiğinde 214 (%89.9) öğrencinin çekirdek aileye, 15 (%6.3) öğrencinin geniş aileye, 8 (%3.4) öğrencinin ise bölünmüş ailelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilere ailelerinin sosyoekonomik düzeylerini nasıl algıladıklarının sorulduğu bir soruya 19 (%8.0) u üst düzey, 209 (%87.8) u orta, 10 (%4.2) u alt düzey olarak yanıt vermiştir. 228 (%95.8) öğrenci anne ve babanın birlikte olduğu bir ailede büyürken, 10 (%4.2) u anne ve babanın bir arada olmadığı bir ailede büyümüştür. Bu 10 kişinin 6 (%2.5) si annesiyle, 1 (%0.4) i diğer akrabalarının ya da akraba olmayan kişilerin yanında büyürken 3 ü bu soruyu boş bırakmıştır. Yine bu 10 kişinin anne babalarının birlikte olamama nedenleri sorulmuş; 4 (%1.7) ünün anne ve babasının boşanmış olduğu, 2 (%0.8) sinin babalarının öldüğü, 1 (%0.4) inin iş dolayısıyla anne babasının birlikte olamadığı saptanmıştır. Babası ölen 2 kişiden 1 (%0.4) i 0-3 yaşları arasında, 1 (%0.4) i 7-14 yaşları arasında babasını kaybetmiştir. Anne babası ayrılan 4

kişiden 1 (%0.4) i 0-3 yaşları arasındayken, 2 (%0.8) si 7-14 yaşları arasındayken, 1 (%0.4) i 14 yaşının üzerindeyken anne babaları boşanmıştır. 238 öğrencinin 16 (%6.7) sınıf kardeşi yokken, 120 (%50.4) sinin bir, 59 (%24.8) unun iki, 22 (%9.2) sinin üç, 21 (%8.8) inin dörtten fazla kardeşi bulunmaktadır. 16 (%6.7) öğrenci tek çocukken, 93 (%39.1) ü en büyük çocuk, 46 (%19.3) sı ortanca çocuk, 83 (%34.8) ü en küçük çocuktur. 16 (%6.7) sınıf annesinin eğitimi yokken, 95 (%39.9) inin annesinin ilkökul ve altı mezunu, 79 (%33.2) unun annesinin orta/lise mezunu, 48 (%20.2) inin ise annesinin üniversite mezunu olduğu saptanmıştır. 2 (%0.8) öğrencinin babasının eğitimi yokken, 68 (%28.6) inin babasının ilkökul ve altı mezunu olduğu, 84 (%35.3) ünün babasının orta/lise mezunu, 84 (%35.3) ünün babasının ise üniversite mezunu olduğu saptanmıştır. Annelerinin yaptığı işe bakıldığında 173 (%72.7) öğrencinin annesinin ev hanımı olduğu, 14 (%5.9) ünün annesinin işçi olduğu, 33 (%13.9) ünün annesinin memur olduğu, 8 (%3.4) inin serbest çalıştığı, 10 (%4.2) unun ise annesinin emekli olduğu görülmektedir. Babalarının yaptığı işe bakıldığında ise 5 (%2.1) inin babasının çalışmadığı, 45 (%18.9) inin babasının işçi olduğu, 62 (%26.1) isinin babasının memur olduğu, 54 (%22.7) ünün babasının serbest çalıştığı, 70 (%29.4) inin ise babasının emekli olduğu saptanmaktadır. 39 (%16.4) öğrenci isteği dışında ailesinden ayrı kalmışken, 199 (%83.6) öğrenci şimdiye kadar isteği dışında ailesinden ayrı kalmamıştır. 11 (%4.6) kişi ailesinden ilk kez 0-3 yaşları arasında ayrı kalmışken, 11 (%4.6) diğer öğrenci ilk kez 4-6 yaşları arasında ailesinden ayrı kalmıştır. 26 (%10.9) sı 7-10 yaşları arasında, 107 (%45.0) si ergenlikte ilk kez ailesinden ayrı kalmışken, 83 (%34.9) öğrenci ailesinden hiç ayrı kalmamıştır. Çocukluğunuzda size en çok kim baktı sorusuna 185 (%77.7) öğrenci anne olarak cevap verirken, 2 (%0.8) kişi baba, 31 (%13.0) kişi anneanne/babaanne, 9 (%3.8) kişi bakıcı, 8 (%3.4) kişi ev dışında bakım-kreş yanıtlarını vermişlerdir. Toplam 3 (%1.3) kişi bu soruya yanıt vermemiştir. 19 (%8.0) kişinin çocukluğunda annelerinin uzun süreli-iyileşmeyen bir hastalığı olduğu saptanırken, 219 (%92.0) kişinin annesinde böyle bir hastalık öyküsü saptanmamıştır. 14 (%5.9) kişinin çocukluğunda babalarının uzun süreli-iyileşmeyen bir hastalığı olduğu, 223 (%93.7) kişinin ise çocukluğunda babalarının böyle bir hastalığı olmadığı görülmektedir. Bu soruya 1 (%0.4) kişinin yanıt vermediği saptanmıştır. 14 (%5.9) öğrencinin çocukluğunda annelerinin uzun süreli hastane yatışı olduğu, 224 (%94.1) ünün ise olmadığı saptanmıştır.

İlk üç yaşta 4 (%1.7)kişinin babasının uzun süreli hastane yatışı olduğu, 234 (%98.3)kişinin ise olmadığı görülmektedir. 26 (%10.9) kişinin 0-1 yaş aralığına, 16 (%6.7) kişinin 1-2 yaş aralığına, 21 (%8.8) kişinin 2-3 yaş aralığına, 32 (%13.4) kişinin 3-6 yaş aralığına, 29 (%12.2) kişinin >6 yaşa kadar ebeveyniyle aynı yatakta yatmaya devam ettiği, 44 (%18.5) kişinin hiç birlikte yatmadığı, 70 (%29.4) kişinin ise bu sorunu cevabını hatırlamadığı/bilmediği görülmektedir. 22 (%9.2) kişinin 0-1 yaş aralığına, 15 (%6.3) kişinin 1-2 yaş aralığına, 29 (%12.2) kişinin 2-3 yaş aralığına, 34 (%14.3) kişinin 3-6 yaş aralığına, 46 (%19.3) kişinin >6 yaşa kadar ebeveyniyle aynı odada yatmaya devam ettiği, 32 (%13.4) kişinin hiç birlikte aynı odada yatmadığı ve 60 (%25.2) kişinin ise bu sorunun yanıtını hatırlamadığı/bilmediği saptanmıştır. 158 (%66.4) kişi çocukken kendine annesini en yakın görürken, 41 (%17.2)i babasını, 1 (%0.4) i bakıcı/dadisını, 19 (%8.0) u büyükanne/büyükbabasını, 13 (%5.5) ü kardeşini, 2 (%0.8) si anne ve babasını, 2 (%0.8) si kuzenini, 1(%0.4) i teyzesini, 1 (%0.4) i arkadaşını kendine en yakın gördüğünü belirtmiştir. Anneniz sizce nasıl bir ebeveyn dir sorusuna 159 (%66.8) kişi kabul edici-güven verici-duyarlı yanıtını verirken, 6 (%2.5) kişi sıkı disiplin uygulayan-baskıcı-hoşgörüsüz , 3 (%1.3) ü ilgisiz-umursamaz-kayıtsız, 56 (%23.5) çok üzerinize düşen, fazla kontrolcü, 14 (%5.9) ü mükemmeliyetçi yanıtı vermiştir. Babanız sizce nasıl bir ebeveyn dir sorusuna ise 137 (%57.6) kişi kabul edici-güven verici-duyarlı yanıtını verirken, 23 (%9.7) ü sıkı disiplin uygulayan-baskıcı-hoşgörüsüz, 17 (%7.1) si ilgisiz-umursamaz-kayıtsız, 45 (%18.9) i çok üzerinize düşen, fazla kontrolcü, 15 (%6.3) i mükemmeliyetçi yanıtını vermiştir. Bu soruyu 1 (%0.4) kişi boş bırakmıştır. 28 (%11.8) kişi çocukken annesinin kendisine düşmanca davrandığını, 31 (%13.0) kişi çocukken annesinin yetersiz bir anne olduğunu düşündüğünü,31 (%13.0) kişi çocukken annesinin kendine soğuk ve uzak davrandığını düşündüğünü, 35 (%14.7) kişi çocukken annesinin kendine ilgisiz davrandığını düşündüğünü belirtmiştir.194 (%81.5) öğrenci genel olarak annesiyle ilişkisinin yeterince uygun ve doyurucu olduğunu belirtirken, 44 (%18.5) kişi bu soruya olumsuz yanıt vermiştir. 16 (%6.7) kişi çocukken babasının kendine düşmanca davrandığını, 35 (%14.7) kişi çocukken kendisine düşmanca davrandığını, 34 (%14.3) kişi çocukken babasının kendine soğuk ve uzak davrandığını, 48 (%20.2) kişi çocukken babasının kendine ilgisiz davrandığını düşündüğünü belirtmiştir. 170 (%71.4) kişi genel olarak babasıyla ilişkilerini uygun ve doyurucu olarak değerlendirirken, 67 (%28.2) si genel olarak

babasıyla ilişkisini uygun ve doyurucu bulmadığını belirtmiştir. 39 (%16.4) kişi evde kuralları annesinin koyduğunu belirtirken, 44 (%18.5) kişi bu soruya baba, 144 (%60.5) kişi anne-baba birlikte, 1 (%0.4) kişi anneanne/babaanne, 10 (%4.2) kişi diğer yanıtını vermiştir. Anne ve babanız sizinle ilgili konularda genelde aynı fikirde midirler sorusuna 175 (%73.5) kişi evet, 63 (%26.5) kişi hayır yanıtını vermiştir. 40 (%16.8) kişi annesinin, 89 (%37.4) kişi babasının, 102 (%42.9) kişi anne ve babasının birlikte, 1 (%0.4) kişi anneanne/babaannesinin evde son sözü söylediğini belirtmiştir. 28 (%11.8) kişi evde her istediğinin kayıtsız şartsız yapıldığını-alındığını belirtirken, 210 (%88.2) kişi her istediğini kayıtsız şartsız yapılmadığını bildirmiştir. 75 (%31.5) kişinin güçlü, 12 (%5.0) kişinin zayıf, 105 (%44.1) kişinin ne güçlü ne zayıf dini inancı olduğu saptanırken, 4 (%1.7) kişi dini inancı olmadığını belirtmiştir. 42 (%17.6) kişi bu soruyu yanıtlamamıştır. Herhangi bir psikiyatrik hastalığınız var mı sorusuna 12 (%5.0) kişi evet, 226 (%95.0) kişi hayır yanıtını vermiştir. Psikiyatrik hastalığı olanlardan 2 (%0.8) kişi anksiyete bozukluğu, 1 (%0.4) i Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu, 2 (%0.8) si Obsesif Kompulsif Bozukluğu, 2 (%0.8) si Panik Bozukluğu, 1(%0.4) i sosyal fobisi olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin sosyodemografik özellikleri tablo 3' de gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri

CİNSİYET	N	%
Kadın	183	76.9
Erkek	55	23.1
KİMLERLE YAŞADIĞI		
Aile	71	29.8
Yurtta	118	49.6
Bir yakınının yanında	6	2.5
Kendi başına evde	1	0.4
Arkadaşlarıyla evde	42	17.6
AİLEYLE GÖRÜŞME SIKILIĞI		
Hergün	86	36.1
Haftada bir	33	13.9
Ayda bir	52	21.8
Birkaç ayda bir	48	20.2
Daha uzun	19	8.0
EN UZUN YAŞANILAN YER		
İl	118	49.6
İlçe	91	38.2
Köy	27	11.3
Yurtdışı	2	0.8
AİLE TİPİ		
Çekirdek	214	89.9
Geniş	15	6.3
Bölünmüş	8	3.4
Diğer	1	0.4

SOSYOEKONOMİK DÜZEY	N	%
Üst	19	8.0
Orta	209	87.8
Alt	10	4.2
ANNE BABA BİRLİKTELİĞİ		
Evet	228	95.8
Hayır	10	4.2
YANINDA BÜYÜDÜĞÜ KİŞİ		
Anne	6	2.5
Diğer akraba/akraba olmayan kişiler	1	0.4
ANNE BABANIN BİRLİKTE OLMAMA NEDENİ		
Boşanma	4	1.7
Baba ölümü	2	0.8
İş gereği	1	0.4
KARDEŞ SAYISI		
Yok	16	6.7
1	120	50.4
2	59	24.8
3	22	9.2
4 ve üstü	21	8.8
KARDEŞLER İÇİNDEKİ YER		
Tek çocuk	16	6.72
En büyük	93	39.1
Ortanca	46	19.3
En küçük	83	34.87

	N	%
ANNENİN EĞİTİM DÜZEYİ		
Eğitimi yok	16	6.7
İlkokul ve altı	95	39.9
Orta/Lise	79	33.2
Üniversite	48	20.2
BABANIN EĞİTİM DÜZEYİ		
Eğitimi yok	2	0.8
İlkokul ve altı	68	28.6
Orta/Lise	84	35.3
Üniversite	84	35.3
İSTEK DIŞINDA AİLEDEN AYRI KALMA		
Evet	39	16.4
Hayır	199	83.6
ÇOCUKLUKTA EN ÇOK BAKAN KİŞİ		
Anne	185	77.7
Baba	2	0.8
Anneanne/Babaanne	31	13.0
Bakıcı	9	3.8
Ev dışında bakım-kreş	8	3.4
ÇOCUKKEN EN YAKIN HİSSEDİLEN KİŞİ		
Anne	158	66.4
Baba	41	17.2
Bakıcı/Dadı	1	0.4
Büyükanne/Büyükbaba	19	8.0
Diğer	19	8

EVDE KURALLARI KOYAN KİŞİ	N	%
Anne	39	16.4
Baba	44	18.5
Anne baba birlikte	144	60.5
Anneanne/Babaanne	1	0.4
Diğer	10	4.2
ANNE BABANIN KENDİSİYLE İLGİLİ AYNI FİKİRDE OLMASI		
Evet	175	73.5
Hayır	63	26.5
DİNİ İNANÇ		
Güçlü	75	31.5
Zayıf	12	5.0
Ne güçlü ne zayıf	105	44.1
Yok	4	1.7
Yanıtsız	42	17.6
ALKOL KULLANIMI		
Evet çok nadir	43	18.1
Evet ayda bir iki kez	27	11.3
Evet haftada bir ya da daha fazla	16	6.7
Evet hemen hemen her gün	1	0.4
Kullanmıyor	151	63.4
GÜNDE 1 ADETEN FAZLA SİGARA KULLANIMI		
Evet	26	10.9
Hayır	212	89.1

UYUŞTURUCU MADDE YA DA HAP KULLANIMI	N	%
Evet	2	0.8
Hayır	236	99.2
PSİKİYATRİK HASTALIK VARLIĞI		
Evet	12	5.0
Hayır	226	95.0
VARSA TANI		
Anksiyete Bozukluğu	2	0.8
DEHB	1	0.4
OKB	2	0.8
Panik Bozukluk	2	0.8
Sosyal Fobi	1	0.4

4.2. Ana Baba Tutumları ve Suçluluk Utanç Duyguları Arasındaki İlişki

Çalışmamızda amaçlandığı üzere anne baba tutumlarının suçluluk utanç üzerine etkisini saptamak amacıyla nonparametrik korelasyon yöntemiyle istatistiksel analiz yapılmıştır. Buna göre anne baba tutumlarından demokratik anne baba tutumu ile suçluluk duygusu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r: 0,277, p: 0,000$). Ancak demokratik tutumla utanç duygusu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($r: 0,068, p: 0,293$). Yine koruyucu-istekçi tutumla suçluluk duygusu arasında istatistiksel olarak anlamlı ancak negatif yönde bir ilişki bulunmuştur ($r: -0,185, p: 0,004$). Utanç duygusu ile arasında ise anlamlı fark saptanmamıştır ($r: -0,104, p: 0,110$). Otoriter tutuma baktığımızda ise koruyucu-istekçi tutumda olduğu gibi suçlulukla arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanırken ($r: -0,284, p: 0,000$) utanç duygusu ile arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($r: -0,031, p: 0,634$). Ana baba tutumları ve suçluluk utanç duyguları arasındaki ilişki tablo 4' de gösterilmiştir.

Tablo 4. Anne Baba Tutumları ve Suçluluk Utanç Duyguları Arasındaki İlişki

Korelasyon (n=238)

	Suçluluk	Utanç
Demokratik	0,277*	0,068
p	0,000	0,293
Koruyucu/istekçi	-0,185*	-0,103
p	0,004	0,110
Otoriter	-0,284*	-0,031
p	0,000	0,634

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed)

4.3. Suçluluk Duygusunu Etkileyen Değişkenler

Araştırmada kullanmış olduğumuz sosyodemografik veri formunun cevapları sonucunda belirlenen bir takım sosyodemografik özelliklerin suçluluk duygusu üzerine olası etkilerini saptamak amacıyla yapılan istatistiksel analizler sonucunda; kız cinsiyete sahip olanların [ortanca değeri 55.00 (25;60)] erkek cinsiyete sahip olanlara [ortanca değeri 52.00 (27;60)] göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($p: 0.014 < 0.05$) daha fazla suçluluk yaşamaya eğilimi olduğu görülmektedir.

Anne eğitim düzeylerine bakıldığında, eğitimi olmayanların çocuklarında ortanca değeri 52.50 (40;60), ilkokul ve altı eğitimi olan annelerin çocuklarında ortanca değeri 56.00 (30;60), orta-lise düzeyinde eğitime sahip annelerin çocuklarında ortanca değeri 53.00 (30;60), üniversite düzeyinde eğitime sahip annelerin çocuklarında ortanca değeri 49.00 (25;60) olarak bulunmuştur. Bu gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı kontrol edildiğinde $p: 0.000 < 0.05$ düzeyinde anlamlı olduğu saptanmıştır.

Baba eğitimi düzeyinde ise, ilkokul ve altı eğitime sahip babaların çocuklarında ortanca değeri 56.00 (34;60), orta-lise düzeyinde eğitime sahip babaların çocuklarında ortanca değeri 54.00 (39;60), üniversite düzeyinde eğitime sahip babaların çocuklarında ortanca değeri 53.00 (25;60) olarak bulunmuştur. Bunun sonucunda $p: 0.001 < 0.05$ düzeyinde gruplar arası anlamlı fark saptanmıştır.

Katılımcıların şüana kadar en uzun süre ile yaşadığı yerin suçluluk üzerine etkisine bakıldığında illerde yaşayanların ortanca değeri 54.00 (25;60), ilçelerde yaşayanların ortanca değeri 55.00 (27;60), köylerde yaşayanların ise ortanca değeri 55.00 (42;60) olarak bulunmuş ancak $p: 0.642 > 0.05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız olduğu saptanmıştır.

Kardeş sayılarına bakıldığında, kardeşi olmayanların ortanca değeri: 49.00 (25;59), bir kardeşi olanların ortanca değeri 54.00 (27;60), iki kardeşi olanların ortanca değeri 56.00 (39;60), üç kardeşi olanların ortanca değeri 54.50 (36;60), dört ve üstü kardeş sayısı olanların ortanca değeri 54.00 (36;60) olarak bulunup $p: 0.008 < 0.05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır.

Katılımcıların kardeşleri arasındaki sıralamaya bakıldığında, tek çocuk olanların ortanca değeri 49.00 (25;59), en büyük çocuk olanlarda ortanca değeri 54.00 (27;60), ortanca çocuk olanlarda ortanca değeri 55.00 (39;60), en küçük çocuk olanlarda ortanca değeri 54.00 (30;60) olup $p: 0.061 > 0.05$ düzeyinde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır.

Katılımcıların şüana kadar isteği dışında ailelerinden ayrı kalıp kalmamasının suçluluk duygusu üzerine etkisine bakıldığında, ayrı kalanlarda ortanca değeri 53.00 (25;60), kalmayanlarda ise ortanca değeri 54.00 (27;60) olup, $p: 0.212 > 0.05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

Katılımcıların çocukluğunda kendilerine en yakın hissettikleri kişilerin suçluluk duygusu üzerine etkisine bakıldığında; anne yanıtını verenlerin ortanca değeri 54.00 (27;60), baba yanıtını verenlerin ise ortanca değeri 56.00 (31;60) olup, $p: 0.004 < 0.05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur.

Anne babaların katılımcıların kendileri ile ilgili konularda genel olarak aynı fikirde olup olmamasının suçluluk duygusu üzerine etkisine bakıldığında, evet yanıtını verenlerin ortanca değeri 55.00 (25;60), hayır yanıtını verenlerin ise ortanca değeri 53.00 (27;60) olup, $p: 0.161 > 0.05$ düzeyinde istatistiksel olarak gruplar arası anlamlı fark bulunmamıştır. Suçluluk duygusunu etkileyen değişkenlere ait veriler tablo 5' de gösterilmiştir.

Tablo 5. Suçluluk Duygusunu Etkileyen Değişkenler

	N	Ortalama	ss	ortanca	Minimum-maksimum	p	
Cinsiyet	Kız	183	53.03	6.648	55.00	25-60	0.014 **
	Erkek	55	50.33	7.958	52.00	27-60	
Anne eğitimi	Eğitimi yok	16	52.50	6.022	52.50	40-60	0.000 *
	İlkokul ve altı	95	54.56	5.725	56.00	30-60	
	Orta-Lise	79	52.44	6.099	53.00	30-60	
	Üniversite	48	48.04	9.100	49.00	25-60	
Baba eğitimi	İlkokul ve altı	70	54.77	4.929	56.00	34-60	0.001 *
	Orta-Lise	84	52.99	5.826	54.00	39-60	
	Üniversite	84	49.85	8.718	53.00	25-60	
En uzun yaşanılan yer	İl	120	51.79	7.752	54.00	25-60	0.642
	İlçe	91	52.92	6.630	55.00	27-60	
	Köy	27	53.37	4.683	55.00	42-60	
Kardeş sayısı	Yok	16	47.69	8.845	49.00	25-59	0.008 *
	1	120	51.78	7.611	54.00	27-60	
	2	59	54.78	4.720	56.00	39-60	
	3	22	53.27	6.104	54.50	36-60	
	4 ve üst	21	52.00	6.618	54.00	36-60	
Kardeş sıralaması	Tek	16	47.67	9.155	49.00	25-59	0.061
	En büyük	93	52.55	7.349	54.00	27-60	
	Ortanca	46	53.89	5.143	55.00	39-60	
	En küçük	83	52.27	6.941	54.00	30-60	
İsteği dışında aileden ayrı kalma	Evet	39	50.74	8.723	53.00	25-60	0.212
	Hayır	199	52.73	6.649	54.00	27-60	
Çocukken en yakın hissedilen kişi	Anne	158	52.01	6.886	54.00	27-60	0.004 *
	Baba	41	54.71	6.238	56.00	31-60	
Anne babanın aynı fikirde olması	Evet	175	52.86	6.645	55.00	25-60	0.161
	Hayır	63	51.14	7.986	53.00	27-60	

4.4. Utanç Duygusunu Etkileyen Değişkenler

Araştırmada kullanmış olduğumuz sosyodemografik veri formunun cevapları sonucunda belirlenen bir takım sosyodemografik özelliklerin utanç duygusu üzerine olası etkilerini saptamak amacıyla yapılan istatistiksel analizler sonucunda; kız cinsiyete sahip olanların ortanca değeri 47.00 (23;60) erkek cinsiyete sahip olanların ise ortanca değeri 43.00 (16;59) olup, aradaki fark $p: 0.052 > 0.05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız olarak bulunmuştur.

Anne eğitim düzeylerine bakıldığında, eğitimi olmayanların çocuklarında ortanca değeri 47.00 (33;57), ilkokul ve altı eğitimi olan annelerin çocuklarında ortanca değeri 48.00 (33;60, orta-lise düzeyinde eğitime sahip annelerin çocuklarında ortanca değeri 46.00 (30;59), üniversite düzeyinde eğitime sahip annelerin çocuklarında ortanca değeri 42.00 (16;57) olarak bulunmuştur. Bu gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı kontrol edildiğinde $p: 0.001 < 0.05$ düzeyinde anlamlı olarak saptanmıştır.

Baba eğitimi düzeyinde ise, ilkokul ve altı eğitime sahip babaların çocuklarında ortanca değeri 48.00 (33;60), orta-lise düzeyinde eğitime sahip babaların çocuklarında ortanca değeri 44.50 (31;59), üniversite düzeyinde eğitime sahip babaların çocuklarında ortanca değeri 43.00 (16;57) olarak bulunmuştur. Bunun sonucunda $p: 0.003 < 0.05$ düzeyinde gruplar arası istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır.

Katılımcıların şuana kadar en uzun süre ile yaşadığı yerin utanç üzerine etkisine bakıldığında illerde yaşayanların ortanca değeri 46.00 (16;59), ilçelerde yaşayanların ortanca değeri 46.00 (29;60), köylerde yaşayanların ise ortanca değeri 47.00 (33;59) olarak bulunmuş ve farkın $p: 0.385 > 0.05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız olduğu saptanmıştır.

Kardeş sayılarına bakıldığında, kardeşi olmayanların ortanca değeri 44.00 (23;55), bir kardeşi olanların ortanca değeri 44.00 (16;59), iki kardeşi olanların ortanca değeri 48.00 (24;60), üç kardeşi olanların ortanca değeri 50.00 (31;59), dört ve üstü kardeş sayısı olanların ortanca değeri 43.00 (31;57) olarak bulunup $p: 0.168 > 0.05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır.

Katılımcıların kardeşleri arasındaki sıralamaya bakıldığında, tek çocuk olanların ortanca değeri 43.00 (23;55), en büyük çocuk olanlarda ortanca değeri 44.00 (16;60), ortanca çocuk olanlarda ortanca değeri 47.50 (24;57), en küçük çocuk olanlarda ortanca değeri 47.00 (30;59) olup $p: 0.306 > 0.05$ düzeyinde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır.

Katılımcıların şuana kadar isteği dışında ailelerinden ayrı kalıp kalmamasının utanç duygusu üzerine etkisine bakıldığında, ayrı kalanlarda ortanca değeri 43.00 (23;57), kalmayanlarda ise ortanca değeri 47.00 (16;60) olup, $p: 0.107 > 0.05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

Katılımcıların çocukluğunda kendilerine en yakın hissettikleri kişilerin utanç duygusu üzerine etkisine bakıldığında; anne yanıtını verenlerin ortanca değeri 46.00 (20;60), baba yanıtını verenlerin ise ortanca değeri 47.00 (16;59) olup, $p: 0.315 > 0.05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

Anne babalarının kendileri ile ilgili konularda genel olarak aynı fikirde olup olmamasının utanç duygusu üzerine etkisine bakıldığında, evet yanıtını verenlerin ortanca değeri 47.00 (20;60), hayır yanıtını verenlerin ise ortanca değeri 44.00 (16;58) olup, $p: 0.532 > 0.05$ düzeyinde istatistiksel olarak gruplar arası anlamlı fark bulunmamıştır.

Utanç duygusunu etkileyen değişkenler tablo 6 da gösterilmiştir.

Tablo 6. Utanç Duygusunu Etkileyen Değişkenler

	N	Ortalama	ss	ortanca	Minimum- maksimum	p
Cinsiyet						
Kız	183	45.97	7.211	47.00	23-60	0.052
Erkek	55	43.25	9.324	43.00	16-59	
Anne eğitimi						
Eğitimi yok	16	46.94	7.280	47.00	33-57	0.001 *
İlkokul ve altı	95	47.63	6.420	48.00	33-60	
Orta-Lise	79	44.53	7.152	46.00	30-59	
Üniversite	48	41.60	9.839	42.00	16-57	
Baba eğitimi						
İlkokul ve altı	70	47.67	6.538	48.00	33-60	0.003 *
Orta-Lise	84	45.90	6.988	44.50	31-59	
Üniversite	84	42.83	8.871	43.00	16-57	
En uzun yaşanılan yer						
İl	120	44.57	8.654	46.00	16-59	0.384
İlçe	91	45.88	6.811	46.00	29-60	
Köy	27	46.96	6.830	47.00	33-59	
Kardeş sayısı						
Yok	16	44.31	8.006	44.00	23-55	0.168
1	120	44.62	7.994	44.00	16-59	
2	59	46.68	7.542	48.00	24-60	
3	22	47.73	7.759	50.00	31-59	
4 ve üstü	21	44.00	7.043	43.00	31-57	
Kardeş sıralaması						
Tek	16	43.73	7.932	43.00	23-55	0.306
En büyük	93	44.27	8.577	44.00	16-60	
Ortanca	46	46.30	7.539	47.50	24-57	
En küçük	83	46.29	6.941	47.00	30-59	
İsteği dışında aileden ayrı kalma						
	39	43.21	8.998	43.00	23-57	0.107
Evet	199	45.76	7.514	47.00	16-60	
Hayır						
Çocukken en yakın hissedilen kişi						
	158	45.35	7.522	46.00	20-60	0.315
Anne	41	46.51	7.724	47.00	16-59	
Baba						
Anne babanın aynı fikirde olması						
	175	45.57	7.549	47.00	20-60	0.532
Evet	63	44.71	8.539	44.00	16-58	
Hayır						

4.5. Anksiyete ve Depresyon ile Suçluluk ve Utanç Duyguları Arasındaki İlişki

Katılımcıların uygulanan Hastane Anksiyete Ve Depresyon Ölçeği'nden aldıkları puanlar ile Suçluluk ve Utanç Ölçeği'nden aldıkları puanlar nonparametrik korelasyon yöntemiyle karşılaştırılmış ve aralarındaki ilişki araştırılmıştır.

Anksiyete ile suçluluk arasında ($r: 0,123$; $p: 0.059 > 0.05$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişki saptanmamıştır. Depresyon ve suçluluk duygusu arasındaki ilişkiye bakıldığında ($r: 0,110$; $p: 0.091 > 0.05$) yine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişki bulunmamıştır.

Anksiyete ve utanç duyguları arasında ise ($r: 0,209$; $p: 0.001 < 0.05$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişki saptanırken, depresyon ile utanç duyguları arasındaki ilişkiye bakıldığında ($r: 0.103$; $p: 0.112 > 0.05$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişki bulunmamıştır.

Anksiyete ve depresyon ile suçluluk utanç duyguları arasındaki ilişki tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Anksiyete ve Depresyon ile Suçluluk Utanç Duyguları Arasındaki İlişki

	Suçluluk	Utanç
Anksiyete	0.123	0.209*
p	0.059	0.001
Depresyon	0.110	0.103
p	0.091	0.112

4.6. Suçluluk Duygusu ve Utanç Duyguları Arasındaki İlişki

Yapılan nonparametrik korelasyon analizi sonucunda suçluluk ve utanç duyguları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($r: 0,420$; $p: 0,000 < 0,005$) bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Suçluluk duygusu ve utanç duygusu arasındaki ilişki tablo 8' de gösterilmiştir.

Tablo 8. Suçluluk Duygusu ve Utanç Duyguları Arasındaki İlişki

	Utanç
Suçluluk	0,420*
p	0,000

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed)

V. TARTIŞMA

Araştırmanın temel amacı anne baba tutumlarının ve sosyodemografik özelliklerin kişilerdeki suçluluk ve utanç duyguları üzerine etkisinin olup olmadığını araştırmaktır. Ayrıca anksiyete ve depresyon düzeylerinin suçluluk ve utanç duyguları üzerine etkisini kontrol edebilmek amacıyla katılımcılarda anksiyete ve depresyon düzeyleri de araştırılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda araştırma sorularına uygun istatistiksel analizlerle yanıt aranmış, elde edilen veriler mevcut kuramsal bilgi çerçevesinde tartışılmıştır.

Tartışma bölümünde öncelikle, cinsiyet, aile tipi, kardeş sayısı ve sırası, yaşanılan yer, anne babanın eğitim düzeyi gibi bir takım sosyodemografik özelliklerin suçluluk ve utanç duyguları üzerindeki etkilerine ayrı ayrı değinilecektir. Ardından çeşitli anne baba tutumları ve suçluluk utanç duyguları arasındaki ilişki, daha sonra anksiyete ve depresyon varlığı ile suçluluk utanç duyguları arasındaki ilişki ve son olarak da suçluluk ve utanç duygularının kendi aralarındaki ilişki üzerinde durulacaktır.

5.1. Sosyodemografik Özelliklerin Suçluluk Duyguları Üzerine Etkisi

Çalışmamızda cinsiyet değişkeni ile suçluluk duygusu arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüş buna göre kız cinsiyete sahip kişilerde erkek cinsiyete kıyasla daha fazla suçluluk yaşama eğilimi olduğu saptanmıştır. Bu bulgu mevcut literatürle uyumlu görünmektedir. Pulakos (1996)'un çocuklukta fonksiyonel olmayan ailelerin utanç duygusuyla ilişkisini araştırdığı ve suçluluk ile utanç duygularını karşılaştırdığı çalışmasında, kadınlardaki suçluluk ve utanç duygularının erkeklerden daha yüksek olduğu bildirilmiştir (95). Lutwak ve Ferrari (1996)'nin 103 erkek ve 183 kadın katılımcıyla yaptığı bir çalışmada kadınlar erkeklere kıyasla daha fazla suçluluk ve utanç duyguları bildirmiştir (96). Yine Fischer ve ark.(2004) duygularda cinsiyet ve kültür farklarını araştırmış, bakılan

altı duygudan tiksinti ve öfke duyguları açısından kadınlar ve erkekler arasında yoğunluk farkı saptanmazken, korku, üzüntü, suçluluk ve utanç duygularının kadınlarda daha yoğun olarak bildirildiği görülmüştür (97). Kadınlarda suçluluğun erkeklere göre daha fazla yaşandığını gösteren başka bazı çalışmalar da bulunmaktadır (98) (99). Bu bulgu kızların erkeklere göre duygularını ifade etmeye ve kabul etmeye daha açık olmasına bağlanılabilir (100). Ayrıca özellikle geleneksel toplumlarda erkek ve kadına verilen sosyal rollerin farklarından kaynaklanan bir sonuç olduğu da düşünülebilir. Toplum içinde alınan sosyal rollere göre erkeğin rekabete daha açık, güçlü, özerk ve atılgan olması beklenirken, kadın rolünde sevmeye, duyarlılığa ve bağlılığa teşvik ön plandadır (87). Bu nedenle erkeklerin daha az suçluluk yaşaması ya da daha az ifade etmesi olasıdır.

Bu çalışmada annenin eğitim düzeyinin yaşanan suçluluk duygusu üzerine anlamlı düzeyde etkisi olduğu saptanmıştır. Özellikle ilkokul ve altı düzeyinde eğitime sahip anneleri olan katılımcıların suçluluk eğiliminin daha fazla, üniversite mezunu annelerin çocuklarında ise suçluluk duygusunun daha az olduğu görülmektedir. Yine baba eğitiminin de katılımcıların suçluluk duygusu yaşama eğilimi üzerine etkisi olduğu görülmektedir. İlkokul ve altı düzeyde eğitimi olan babaların çocuklarında suçluluk duygusu daha yüksek düzeyde yaşanırken, üniversite mezunu babaları olan kişilerde suçluluk yaşama düzeyi daha az olarak saptanmıştır. Burada ergenlikte yaşanan ikinci ödipal dönemden söz edilebilir. Ödipal kompleks anne ve babaya karşı olan iki yönlü tutumdur. Bir tarafta nefret edilen ve kıskanılan babayı ortadan kaldırma duyguları ve anneyle olan cinsel ilişkide onun yerini alma isteği, diğer tarafta ise nefret edilen ve kıskanılan anneyi ortadan kaldırma ve babanın yanında onun yerini alma biçiminde özetlenebilir (101). Bilinçdışı bir şeyi istemek onu yapmakla aynı şeydir inancı hakimdir (101) bu nedenlerle ödipal dönemde ebeveyniyle rekabete giren genç üniversiteyi kazandığında kendinden daha düşük eğitim seviyesine sahip anne-babayı geçmiş olmasından kaynaklanan ödipal fanteziler nedeniyle bilinçdışı daha fazla suçluluk duyguları yaşayabilir. Anne babası üniversite mezunu olan kişiler ise bu duyguyu bu nedenle daha az yaşıyor olabilir. Diğer yandan çalışmanın geç ergenlik dönemindeki bireyler üzerinde yapılması da elde edilen bulguları etkilemiş olabilir. Bu nedenle aynı çalışma lise dönemindeki öğrencilere

yapıldığında nasıl sonuçlanacağı merak uyandırmaktadır. Bu yorumları destekleyebilmek için ilgili konuda yapılacak daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların şu ana kadar en uzun yaşadıkları yer dağılımına bakıldığında suçluluk duygusunun bu değişkenden etkilenmediği görülmektedir. Bireyin içinde yetiştiği kültürün (kırsal ya da kentsel) suçluluk duygusunu etkileyeceği düşünüldüğünden araştırmada elde edilen bu bulgu beklenmedik bir sonuçtur. Günümüzde yaşanan yoğun göçler ve kitle iletişim araçlarının fazlasıyla yaygınlaşması sonucunda kırsal ve kentsel kültür arasındaki farkın azaldığı düşünülmektedir.

Kardeş sayısı değişkeni yine suçluluk duygusu üzerine anlamlı düzeyde etkili olarak bulunmuş olup, kardeş varlığının suçluluk duygusunu artırıcı yönde etkisi olduğu saptanmıştır. Kardeşi olmayan katılımcılarda suçluluk duygusunun en az düzeyde yaşandığı görülmektedir. Bu sonuç tek çocuk olanlarda kardeş rekabetinin yaşanmamış olmasıyla ilişkilendirilebilir. Anneye karşı olan cinsel istekler ve annenin tek başına aşk nesnesi olma isteğiyle beraber genellikle babayla kardeşlerden oluşan rakipleri ortadan kaldırma istekleri mevcuttur. Kardeş kıskançlığının başka kaynakları da olmasına karşın en önemlisi anne ya da babaya tam anlamıyla sahip olma arzusudur. Bu kıskanç ve öldürücü istekler çocukta iki yönden yoğun çatışmaya sebep olur. Bunların ilki özellikle o yaşta çocuğa tam anlamıyla onnipotan görünen anne babadan gelecek olan intikam korkusu diğeri ise bu duyguların, sevgi ve hayranlık duyguları ve çoğu kez ana baba ve kardeşlere olan özlem ve bağımlılıkla aynı zamanda kendisinden küçük kardeşini öldürme isteğinin ana baba tarafından hoş karşılanmayacağı korkusuyla çelişkide olmasıdır. Bir başka deyişle çocuk hem intikamdan hem de kıskançlık sonucunda sevgi kaybından korkmaktadır (101). Yani özetle her çocuk bilinçdışında rekabet içinde olduğu kardeşinin ölmesini, yok olmasını, ortalarda bulunmamasını ister fakat kardeş aynı zamanda sevilen biridir ve bu istekler çocukta suçluluk duygularının oluşumuna neden olacaktır.

Katılımcıların çocukken kendilerine en yakın hissettikleri kişinin yine yaşanan suçluluk duygusu üzerine anlamlı düzeyde etkisi bulunmuş, kendine babasını en yakın gören kişilerin suçluluk düzeyinin annesini yakın bulanlara oranla daha

yüksek olduğu saptanmıştır. Normalde çocuklukta annenin daha yakın hissedilmesi beklenebilir. Bu çalışmada babasını kendine daha yakın hisseden katılımcılar tüm örneklemin %17'si gibi düşük bir kısmını oluşturmaktadır. Babayı yakın hissetme bazen anneden de (annenin daha katı, yakınlaşmaya izin vermeyen biri olmasından) kaynaklanabilmektedir Çocuklukta katı anne varlığı ve esas süperegö temsilcisi olan babaya daha yakın hissetme çocuğun süperegösunun katılmasına bu nedenle de suçluluğu daha fazla yaşamasına neden oluyor olabilir.

5.2. Sosyodemografik Özelliklerin Utanç Duyguları Üzerine Etkisi

Çalışmamızda elde edilen veriler sonucunda cinsiyetin yaşanan utanç duyguları üzerine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkisi olmadığı görülmektedir. Bu çeşitli olaylar karşısında erkek ve kızların yaşadığı utanç duygusunun benzer düzeyde olduğunu, cinsiyetten etkilenmediğini göstermektedir. Bu bulgu mevcut literatürle uyumluluk göstermemektedir. (96) (97) (98) (99).Toplumun kadın ve erkek üzerine yüklediği sosyal roller birbirinden oldukça farklıdır. Erkeğin güçlü ve atılgan kadının ise daha duyarlı olması beklenmektedir (87). Ancak toplumsal ve kültürel yapı süperegö oluşumu üzerine direkt etkiliyken, utancın kaynaklandığı benlik ideali üzerine etkisi çok daha azdır. Benlik ideali kaynaklı utanç duygusu bu nedenle cinsiyetten ve buna bağlı toplumsal rollerden etkilenmiyor olabilir.

Elde edilen veriler ışığında katılımcıların utanç duygusu yaşama eğiliminin anne eğitim düzeyinden etkilendiği anlaşılmaktadır. İlkokul ve altı düzeyinde eğitime sahip anneleri olan kişilerin utanç yaşamaya daha eğilimli olduğu buna karşın üniversite mezunu annelerin çocuklarında yaşanan utanç duygusunun daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Yine benzer şekilde baba eğitim düzeyinin de utanç yaşama düzeyine etkisi olduğu, ilkokul ve altı düzeyde eğitimi olan babaların çocuklarında utancın en yüksek olduğu ve alınan eğitimle birlikte bu düzeyin azaldığı, üniversite mezunu babaları olan katılımcıların utanç duygusunu en düşük düzeyde yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç daha eğitilmiş anne babaların çocuk yetiştirme tarzlarında çocuklarını daha az utandırıcı tavırlar benimsemelerine bağlı olabilir.

En uzun yaşanan yer değişkeninin suçluluk duygusuna benzer şekilde utanç duygusu üzerine de etkisi görülmemiştir. Bireyin içinde yetiştiği kültürün (kırsal ya da kentsel) utanç duygusunu etkileyeceği düşünüldüğünden araştırmada elde edilen bu bulgu beklenmedik bir sonuçtur. Günümüzde yaşanan yoğun göçler ve kitle iletişim araçlarının fazlasıyla yaygınlaşması sonucunda kırsal ve kentsel kültür arasındaki farkın azaldığı düşünülmektedir.

Diğer sosyodemografik özelliklerin utanç duygusu üzerine etkisi saptanmamıştır.

5.3. Anne Baba Tutumları ile Suçluluk ve Utanç Duyguları Arasındaki İlişki

Çalışmamızda amaçlandığı üzere, farklı anne baba tutumları ile suçluluk ve utanç duyguları arasındaki ilişki araştırılmış, Anne Baba Tutum Ölçeğinden elde edilen puanlar ile suçluluk utanç ölçeğinden alınan puanlar uygun istatistiksel yöntemle analiz edilerek karşılaştırılmıştır. Buna göre demokratik tutum ile suçluluk duygusu arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişki saptanmıştır. Algılanan demokratik tutum arttıkça suçluluk duygusu yaşama eğiliminin arttığı görülmektedir. Koruyucu-istekçi tutum ve otoriter tutum algısı ile suçluluk duygusu karşılaştırıldığında ise ters yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu saptanmaktadır. Buna göre koruyucu-istekçi ve otoriter tutum algıları arttıkça kişinin suçluluk duygusu yaşama eğilimi azalmaktadır.. Tüm insanların belli olaylar ve durumlar karşısında yaşaması beklenen bir suçluluk duygusu vardır ve yaşanan suçluluk aslında kişiyi olumlu anlamda düzeltici davranışlara sevk etmektedir. Demokratik ailelerde yetişen kişiler ailesiyle kurduğu sağlıklı ilişkiler sonucunda bu duyguya sahip olabilmekte, hatalı davranışlarının ayırıcına varabilmekte ve bundan dolayı suçlanma yetisini kazanabilmektedir. Psikanalitik açıdan değerlendirilecek olduğunda çocuklar ödipal dönemi anne babayla özdeşim yaparak sonlandırılır. Anne babayı sevme ya da nefret etme isteklerini reddederek onlar gibi olmayı seçer. Süperegö yasaklarının çekirdeğini bireyin ödipal kompleksini oluşturan cinsel ve saldırgan isteklerini reddetme isteği oluşturur (101). Uygun anne baba tutumları cinsel ve saldırgan isteklerin psikopatoloji yaratmayacak biçimde ret edilmesini, daha sağlıklı bir süperegö yapılanmasını ve suçluluk duygusunun daha sağlıklı biçimde yaşanmasını sağlamaktadır. Anne baba tutumları sağlıklı bir süperegö yapılanması

oluşturmadığında ise ya daha az suçluluk duygusu yaşaması ya da daha psikopatolojik suçluluk duygusu (aşırı ya da uygun olmayan) yaşanmaktadır. Suçluluk Utanç Ölçeğinin maddeleri incelendiğinde Ölçeğin aşırı ya da uygunsuz suçluluğu değil toplumda genel kabul gören tutum ve davranışlarla ilgili suçluluk duygularının değerlendirdiği görülmektedir. Ölçeğin bu yapısı dikkate alındığında bu araştırmada aile tutumlarının suçluluk yaşama eğilimi üzerine etkileri beklenen sonuçlardır. Ancak bu konudaki düşünce ve yorumlarımızı destekleyebilmek için bu konuda yapılacak daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Anne baba tutumları ile utanç duygusu arasındaki ilişkiye bakıldığında ise demokratik, koruyucu-istekçi, otoriter gibi tutumlardan hiçbirinin utanç yaşantısı ile anlamlı düzeyde ilişkisi saptanmamıştır. Erikson'un psikososyal gelişim kuramına bakıldığında 1,5-3 yaşları arasında "özerkliğe karşı utanç ve şüphe" dönemi yaşanmakta ve bu dönemde çocuk kendi özyeterliliğini sınamaktadır. Aile tutumu çocuğun bu davranışlarını desteklemeyip ve aşırı denetleyici olursa çocukta utanç duygusunun pekişeceği varsayılmaktadır. Buna göre beklenen koruyucu ve otoriter tutumlarda utanç duygusunun daha fazla olacağıdır ancak bizim çalışmamızda bunu destekleyen bir veri saptanmamıştır. Anne baba tutumlarının utanç ile ilişkisinin saptanamaması ve birçok sosyodemografik özelliğin utanç üzerinde etkisinin olmaması birlikte değerlendirildiğinde utancın dış faktörlerden çok fazla etkilenmediği düşünülebilir. Suçluluk duygusunun kaynağı olan süperegö bütününü ana baba tutumlarının ve toplumsal yapının etkisi altındadır ve seçim yapma ya da değiştirme şansı çok fazla yoktur. Oysa ki benlik ideali kişinin süperegö değerlerine uygun olarak önemli miktarda kendisinin belirlediği bir yapıdır. Yani süperegö tamamen toplumsalken ego ideali toplumsal değerler altında kişinin kendi seçimidir. Bu nedenle suçluluk yetişilen çevre ve toplumla daha ilişkiliyken utanç daha fazla bireysel bileşen içermektedir. Ayrıca Tangney ve Dearing (2004) suçluluk ve utanç üzerine biyolojik faktörlerinde etkisinin olabileceğini ve bugüne kadar bunu araştıran tek bir çalışma olduğunu belirtmiştir. Zahn-Waxler ve Robinson (1995)' un 82 monozigotik ve 78 dizigotik ikizlerde yapmış olduğu bir çalışmada (109), utancın güçlü genetik bir bileşenin olduğu ve buna paralel olarak çevresel faktörlerin etkisinin daha zayıf olduğu bildirilmiştir. Suçluluk içinse durum bunun tam tersidir.

Kişilerin suçluluğa yatkınlığı genetik faktörlerden çok çevresel etkilere bağlanmıştır (71).

5.4. Anksiyete ve Depresyon ile Suçluluk ve Utanç Duyguları arasındaki İlişki

Anksiyete ve depresyonun suçluluk ve utanç duyguları ile ilişkisinin saptanabilmesi amacıyla elde edilen veriler uygun istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir.

Suçluluk duygusu ile ne anksiyetenin ne de depresyonun ilişkisi anlamlı bulunmamıştır. Mevcut bilgilerimize göre (102) özellikle depresyonda suçluluk duygusunun artmış olarak görülmesi beklenirken bizim çalışmamız bu bilgiyi desteklememiştir. Ancak Köksal ve Gençdoğan'ın depresif olanlar ile olmayanların suçluluk, utanç ve öfke tarzlarının incelediği bir çalışmada da suçluluk ve depresyon arasında ilişki saptanamamıştır (103). Yine Şahin ve Şahin geliştirmiş oldukları Suçluluk Utanç Ölçeği'ni Beck Depresyon Envanteri puanları ile karşılaştırmış ve bizim çalışmamızdakine benzer bir sonuç elde etmişlerdir ($r: -0.10, p>0.05$). Bu durum Köksal ve Gençdoğan'ın ileri sürdüğü üzere ölçek maddelerinin daha çok sosyal olaylarla ilişkili olmasından kaynaklanıyor olabilir (103).

Anksiyete ve depresyonun utanç duygusu ile ilişkisine baktığımızda ise depresyon ile utanç arasında anlamlı ilişki saptanamazken, anksiyete ile utanç arasında pozitif yönde anlamlı ilişki kaydedilmiştir. Fergus ve ark. (2010) utanca ve suçluluğa eğilimin anksiyete bozukluğu semptomlarıyla ilişkisini araştırmış, utanca yatkınlığın özellikle sosyal anksiyete bozukluğu ve yaygınlaşmış anksiyete bozukluğu semptomlarıyla ilişkili olduğunu saptamışlardır (104). Bu ilişki yaşanan utanç duygusu yoğunluğunun artmasıyla anksiyetenin de artması lehine yorumlanabilir.

5.5. Suçluluk ve Utanç Duyguları Arasındaki İlişki

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde suçluluk ve utanç duyguları arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Benzer bulgu Suçluluk Utanç Ölçeği'ni geliştiren Şahin ve Şahin'in ölçeği geliştirme çalışmasında da görülmektedir ($r: 0.49, p<0.001$). Buna göre kişinin yaşadığı suçluluk duygusu

artıkça yaşadığı utanç duygusu da artmaktadır. Bu durum benlik ideali oluşumunda süperegonun etkili olması ile ilişkilendirilebilir (105). Yani sağlıklı bir kişinin benlik ideali kendi süperegosuna uygun olarak oluşturulacaktır.

VI. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Anne baba tutumları ve sosyodemografik özellikler ile suçluluk utanç duyguları arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçladığımız bu çalışmada kız cinsiyete sahip bireylerde suçluluk duygusunun daha fazla yaşandığı, utanç duygusunun ise cinsiyetler arasında farklılık göstermediği saptanmıştır. Anne baba eğitim düzeyinin hem suçluluk hem de utanç duygusu ile ilişkisi saptanmış olup, her iki duygusunda anne baba eğitim düzeyi arttıkça daha az yaşandığı görülmektedir. Yaşanan yer ile suçluluk ve utanç duyguları arasında ilişki bulunmamıştır. Kardeş sayısı değişkeni suçluluk ile ilişkili olarak saptanmıştır. Buna göre tek çocuk olan kişilerde suçluluk duygusunun daha az yaşandığı görülmektedir. Çocukken en yakın hissedilen kişinin baba olmasının suçluluk duygusunu artırdığı saptanmıştır. Anne baba tutumlarından demokratik tutum ile suçluluk duygusu arasında pozitif yönde, buna karşılık otoriter ve koruyucu-istekçi tutum ile suçluluk duygusu arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Anne baba tutumlarının utanç duygusu üzerine anlamlı etkisi görülmemiştir. Ayrıca anksiyete ve depresyon düzeylerinin suçluluk ve utanç duyguları üzerine etkisini kontrol edebilmek amacıyla katılımcılarda anksiyete ve depresyon düzeyleri de araştırılmıştır. Suçluluk duygusu ile depresyon ve anksiyete düzeyi arasında ilişki saptanmamıştır. Utanç üzerinde yine depresyon düzeyinin etkisi görülmezken, utanç ve anksiyete derecesi arasında pozitif yönde anlamlı ilişki saptanmıştır.

Araştırmamızın kısıtlılıkları arasında örneklem büyüklüğünün yeterli olmaması, erkek öğrenci sayısının kızlara göre daha az olması, üstünlükleri arasında ise ülkemizde daha önce suçluluk ve utanç duygularını araştıran az sayıda çalışma olması, anne baba tutumlarının suçluluk ve utanç duygularıyla ilişkisini araştıran bir çalışma bulunmaması sayılabilir.

Araştırmamız sonucunda suçluluk duygusunun çevresel faktörlerden daha fazla etkilendiği, utanç duygusunun ise daha fazla biyolojik yönü olduğu düşünülmüştür. Ancak bu bulguları destekleyebilmek için bu alanda yapılacak daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

VII. ÖZET

Üniversite Öğrencilerinde Ana Baba Tutumlarının Suçluluk ve Utanç Duyguları Üzerine Etkisi

Dr. Zeliha YAŞA

Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi

Psikiyatri Anabilim Dalı

E-mail: zeliha.yasa@hotmail.com

Amaç: Bu çalışmada, anne baba tutumları ve sosyodemografik özelliklerin suçluluk ve utanç duyguları ile ilişkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırmanın örneklemini 2011-2012 öğretim yılında, Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik ve Ebelik Bölümü birinci sınıf öğrencilerinden araştırmaya katılmaya gönüllü olanlar oluşturmuştur. Çalışmaya alınan katılımcılara Sosyodemografik Veri Formu, Anne Baba Tutumları Ölçeği, Suçluluk Utanç Ölçeği (SUÖ) ve Hastane Anksiyete ve Depresyon Ölçeği (HAD) uygulanmıştır. .

Bulgular: Kız öğrencilerde suçluluk duygusu erkek öğrencilere kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ayrıca suçluluk duygusunun anne ve baba eğitim düzeyi arttıkça azaldığı, yaşanan yer değişkeninden ise etkilenmediği saptanmıştır. Kardeş sayısının yaşanan suçluluk duygusu üzerine anlamlı düzeyde etkisi olduğu, kardeşi olmayanlarda suçluluk duygusunun daha az yaşandığı görülmüştür. Çocuklukta en yakın babayı hissetmenin suçluluk duygusunu artırdığı saptanmıştır. Utancın cinsiyet, yaşanan yer, kardeş sayısı gibi değişkenlerden etkilenmediği ancak anne ve baba eğitim düzeyinin artışıyla birlikte anlamlı düzeyde daha az yaşandığı

görülmüştür. Anne baba tutumlarından demokratik tutum ile suçluluk arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu, otoriter ve koruyucu-istekçi tutum ile suçluluk arasında ise negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu saptanmıştır. Utanç ile anne baba tutumları arasında ise anlamlı düzeyde ilişki bulunmamıştır. Suçluluğun depresyon ve anksiyete düzeyleri ile anlamlı düzeyde ilişkisi saptanmamıştır. Utanç ile depresyon düzeyi arasında da ilişki bulunmamış ancak anksiyete ile arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu görülmüştür. Suçluluk ve utanç duyguları arasında yine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişki olduğu görülmüştür.

Sonuç: Araştırmamızın sonucuna göre suçluluk duygusu cinsiyet, kardeş sayısı, anne baba eğitim düzeyi, çocuklukta en yakın hissedilen kişi, anne baba tutumları gibi değişkenlerden etkilenirken, utancın yalnızca anne baba eğitim düzeyi ve anksiyete düzeyi ile ilişkisi saptanmıştır. Bu bulgular ışığında suçluluk duygusunun çevresel faktörlerden daha fazla etkilendiği, utancın ise çevresel faktörlerle değişmeye daha dirençli olabileceği ve belki de biyolojik yönünün daha ağır bastığı düşünülebilir.

Anahtar sözcükler: Anne baba tutumları, suçluluk, utanç, anksiyete, depresyon

VIII. ABSTRACT

Objective: The main objective of this study is to examine the relationship between parenting styles, sociodemographic variables and guilt and shame.

Methods: The sample of the study is generated by voluntary first year students from Celal Bayar University Medicine Faculty and Health Sciences Institute Department of Nursing and Midwifery at 2011-2012 education year. Sociodemographic Data Form, Shame and Guilt Scale, Parental Attitude Scale and Hospital Anxiety and Depression Scale were applied to participants.

Results: Guilt feelings of female students were found to be higher than that of male students' at a statistically significant level. Also it is determined that, guilt feelings are decreasing with increasing levels of mother and father education, but weren't affected by place of living variable. It is seen that number of siblings have a significant effect on feelings of guilt and the participants with no siblings feel less guilt. Feeling closest to father at childhood is found to increase guilt feelings. It is seen that feelings of shame is not affected by gender, place of living and number of siblings but with increasing education level of mother and father it is been less experiencing. Among the parenting styles it is determined that there is a positive correlation between democratic type of parenting style and guilt but there is a negative correlation between authoritarian and protector parenting styles and guilt . Statistically significant relationship between shame and parenting styles isn't found. Significant relationship between guilt feelings and depression-anxiety isn't found. Also significant relationship between shame and depression level isn't found but it is seen that there is a significant relationship between shame and anxiety. It is also seen that there is significant relationship between feelings of shame and guilt.

Conclusions: As a result of this study while feelings of guilt is been affecting by variables like gender, number of siblings, education level of mother and father, person whom is feeled closest at childhood and parenting styles, shame is found to have relationships only with mother and father education and anxiety level. According to those findings it can be thought that feelings of guilt is more prone to be affecting by environmental factors, shame is more resistant to change by the effects of environmental factors and probably its biological aspects are more dominant.

Key words: parenting styles, guilt, shame, anxiety, depression

IX. EKLER

EK.1. HASTA BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU ÖRNEĞİ

ARAŞTIRMANIN ADI : “Üniversite Öğrencilerinde Ana Baba Tutumlarının Suçluluk ve Utanç Duyguları Üzerine Etkisi”

ÇALIŞMANIN AÇIK ADI: “Üniversite Öğrencilerinde Ana Baba Tutumlarının Suçluluk ve Utanç Duyguları Üzerine Etkisi”

Gönüllünün Baş Harfleri << >>

Bir araştırma çalışmasına katılmanız istenmektedir. Katılmak isteyip istemediğinize karar vermeden önce araştırmanın neden yapıldığını bilgilerinizin nasıl kullanılacağını çalışmanın neleri içerdiğini ve olası yararlarını risklerini ve rahatsızlık verebilecek konuları anlamanız önemlidir. Lütfen aşağıdaki bilgileri dikkatlice okumak için zaman ayırınız ve eğer istiyorsanız özel veya aile doktorunuzla konuyu değerlendiriniz. **Eğer bir başka çalışmada da yer alıyorsanız bu çalışmada yer alamazsınız.**

BU ÇALIŞMAYA KATILMAK ZORUNDA MIYIM?:

Çalışmaya katılıp katılmama kararı tamamen size aittir. Eğer çalışmaya katılmaya karar vererseniz imzalanmanız için size bu Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu verilecektir. çalışmadan herhangi bir zamanda ayrılmakta özgürsünüz. Eğer isterseniz, bu çalışmaya katılımınızla ilgili olarak hekiminiz / aile doktorunuz bilgilendirilecektir.

ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI NEDİR?

Anne babaların çocuğa karşı davranış ve tutumları çocuğun karakterini ve ileriki yaşamını etkilemekte, onun zor durumlarla başa çıkmayı öğrenmesine yardımcı olmaktadır. Çocuğun kendine yetebilen, yüksek benlik saygısına sahip bir birey olarak yetişmesinde anne baba tutumunun rolü büyüktür. Literatürde baskıcı ve otoriter, ilgisiz, aşırı koruyucu, mükemmeliyetçi, dengesiz, kararsız, gevşek ve demokratik, güven verici gibi çeşitli ana baba tutumları tanımlanmıştır. Uygun olmayan ana baba tutumları çocuğun ruhsal açıdan gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir.

Araştırmada değerlendirilecek olan suçluluk, ahlaki, dini veya kanuni açıdan kurallar çiğnenildiğinde, cezalandırılma gereksinimi ve pişmanlık doğuran, rahatsızlık veren bir duygudur. Utanç ise kişinin kendini olumsuz değerlendirmesi sonucunda ortaya çıkar ve kişide yetersizlik değersizlik gibi hisler yaratır.

Bu çalışmada çeşitli ana baba tutumlarının kişinin olaylar karşısında yaşadığı suçluluk ve utanç duyguları üzerine etkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

ÇALIŞMA İŞLEMLERİ:

Etik kurul onayı alındıktan sonra Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Sağlık Yüksekokulu 1.sınıf öğrencilerinden çalışmaya katılmaya gönüllü olan öğrenciler bilgilendirilmiş gönüllü onam formunu imzalamayı kabul ettikleri takdirde çalışmaya dahil edileceklerdir. Öğrencilere

- (1) Sosyodemografik Veri Formu
- (2) Ana Baba Tutum Ölçeği
- (3) Suçluluk ve Utanç Ölçeği ve
- (4) Hastane Anksiyete ve Depresyon Ölçeği

Uygulanacaktır.

ÇALIŞMAYA KATILMAMIN NE GİBİ OLASI YAN ETKİLERİ, RİSKLERİ VE RAHATSIZLIKLARI VARDIR?

Çalışmanın olası bir yan etkisi ya da riski bulunmamaktadır.

ÇALIŞMAYA KATILMANIN OLASI YARARLARI NELERDİR?

Çalışmaya katılanlar çalışma sonunda istedikleri takdirde durumlarıyla ilgili bilgilendirileceklerdir.

ÇALIŞMAYA KATILMAMIN MALİYETİ NEDİR?

Çalışmaya katılmanın herhangi bir maliyeti yoktur.

KİŞİSEL BİLGİLERİM NASIL KULLANILACAK?

Bu çalışmada yer aldığınız süre içindeki kayıtların yanı sıra, ilişkili sağlık kayıtlarınız her zaman kesinlikle gizli kalacaktır. Bununla birlikte kayıtlarınız, kurumun etik komitesine açık olacaktır.

Bu olur formunu imzalayarak mevcut çalışmaya ait bu erişim hakkını ve yapılabilecek diğer araştırmaları kabul etmiş olursunuz. Bununla birlikte hassas sayılabilecek kişisel bilgileriniz yalnızca bu çalışmayla bağlantılı araştırma amacıyla toplanacak ve işlenecektir.

Çalışma verileri dünyanın her yanına gönderilecek, ancak adınız hiçbir raporda veya yayımda geçmeyecek ve kimliğiniz açıklanmayacak ya da bu verilerin geriye doğru izlenmesiyle kimliğinize ulaşmak mümkün olmayacaktır.

SORU VE PROBLEMLER İÇİN BAŞVURULACAK KİŞİLER

Prof. Dr. Erol ÖZMEN (Öğretim Üyesi): 05336270525

Dr. Zeliha YAŞA (Araştırma görevlisi):05076606623

Çalışmaya Katılma Onayı

Yukarıdaki bilgileri doktorumla (araştırmacıyla) ayrıntılı olarak tartıştım ve kendisi bütün sorularımı cevapladı. Bu bilgilendirilmiş olur belgesini okudum ve anladım. Bu araştırmaya katılmayı kabul ediyor ve bu onay belgesini kendi hür irademle imzalıyorum. Bu onay, ilgili hiçbir kanun ve yönetmeliği geçersiz kılmaz. Doktorum (araştırmacı) saklamam için bu belgenin bir kopyasını çalışma sırasında dikkat edeceğim noktaları da içerecek şekilde bana teslim etmiştir.

Gönüllü / Hastanın adresi:

Gönüllü / Hastanın telefonu:

Gönüllü / Hastanın Adı Soyadı:

İmzası

Tarih

Veli / Vasinin Adı Soyadı:

İmzası

Tarih

Veli / Vasinin adresi ve telefonu:

Rıza alım işlemine başından

Sonuna kadar tanıklık eden

Adı Soyadı

Görevi

İmzası

Tarih

Açıklamaları yapan araştırmacının

Adı Soyadı

İmzası

Tarih

EK.2. SOSYODEMOGRAFİK VERİ FORMU

1)Cinsiyetiniz:

- a)Kız b)Erkek

2) Yaşınız:

Belirtiniz :

3) Üniversitede kaçınıcı yılınız:

- a) İlk b) 2 c)3 d)4 e)5

4) Hazırlık okudunuz mu?

- a) Evet b) Hayır

5) Şu an kimlerle yaşıyorsunuz?

- a) Ailem ile b) Yurtta c) Bir yakınımın yanında d)Kendi başıma
evde e) Arkadaşlarımla evde

6) Ailenizle ne sıklıkta görüşüyorsunuz?

- a) Her gün b)Haftada bir c) Ayda bir d) Birkaç ayda bir e)Daha
uzun

7) En uzun yaşadığınız yer?

- a) İl b) İlçe c) Köy d) Yurtdışı

8) Aile tipiniz?

- a) Çekirdek (anne, baba ve varsa kardeşler) b) Geniş (anne, baba, kardeşler
ve akrabalar)
c) Bölünmüş aile (anne ve babadan biri ölmüş ya da boşanmışlar) d) Diğer
(belirtiniz)

9) Ailenizin sosyoekonomik düzeyi sizce nasıldır?

- a) Üst b)Orta c) Alt

10) Anne ve babanın birlikte olduğu bir ailede mi büyüdünüz?

- a) Evet b) Hayır

Onuncu soruya evet yanıtını verenler 16.soruya geçeceklerdir. Hayır

yanıtını verenler 11. sorudan devam edeceklerdir.

11) Kimin yanında büyüdünüz?

- a) Annemin b) Babamın c) Diğer akrabaların ya da akraba olmayan kişilerin
yanında d) Yurtta

12) Anne ve babanızın birlikte olmama nedeni?

- a) Boşanma b) Anne ölmüş c) Baba ölmüş d) İş gereği

13) Eğer anneniz öldüyse bu sırada kaç yaşındaydınız?

a) 0-3 yaş b) 4-6 yaş c) 7-14 yaş d) 14 ya da daha büyük

14) Eğer babanız öldüyse bu sırada kaç yaşındaydınız?

a) 0-3 yaş b) 4-6 yaş c) 7-14 yaş d) 14 ya da daha büyük

15) Eğer anneniz ve babanız arasında ayrılık olduysa bu sırada kaç yaşındaydınız?

a) 0-3 yaş b) 4-6 yaş c) 7-14 yaş d) 14 ya da daha büyük

16) Kaç kardeşiniz var (sizin dışınızda)?

a)Yok b)1 c)2 d)3 e)4 ve üstü

17) Kardeşler içindeki yeriniz?

a)Tek çocuğum b)En büyük c)Ortanca d)En küçük

18) Annenizin eğitim düzeyi:

a) Eğitimi yok b)İlkokul ve altı c)Orta/Lise d)Üniversite

19) Babanızın eğitim düzeyi:

a)Eğitimi yok b)İlkokul ve altı c)Orta/Lise d)Üniversite

20) Annenizin işi:

a)Ev hanımı b)İşçi c)Memur d)Serbest e)Emekli

21) Babanızın işi:

a)Çalışmıyor b)İşçi c)Memur d)Serbest e)Emekli

22) Şimdiye kadar isteğiniz dışında ailenizden ayrı kaldınız mı?

a)Evet b)Hayır

23) İlk kez kaç yaşındayken ailenizden ayrı kaldınız?

a)0-3 yaş b)4-6 yaş c)7-10 yaş d)Ergenlikte e)Hiç ayrı kalmadım

24) Çocukluğunuzda size en çok kim baktı?

a) Anne b) Baba c)Anneanne/babaanne d)Bakıcı e) Ev dışında bakım-kreş vb. d)Diğer (Belirtiniz...)

25) Çocukluğunuzda annenizin uzun süreli-iyileşmeyen önemli bir hastalığı (fiziksel veya ruhsal) oldu mu?

a)Evet b)Hayır

26) Çocukluğunuzda babanızın uzun süreli-iyileşmeyen önemli bir hastalığı (fiziksel veya ruhsal) oldu mu?

a)Evet b)Hayır

27) Çocukluğunuzda anneniz uzun süreli hastaneye yattı mı?

a)Evet b)Hayır

28) İlk üç yaşınızdayken babanız uzun süreli hastaneye yattı mı?

a)Evet b)Hayır

29) Kaç yaşınıza kadar ebeveyninizle aynı yatakta yatmaya devam ettiniz?

a)0-1 yaş arası b)1-2 yaş arası c)2-3 yaş arası d)3-6 yaş arası e)6 yaşından daha büyük

f)Hiç birlikte yatmadım g)Bilmiyorum/Hatırlamıyorum

30) Kaç yaşına kadar ebeveyninizle aynı odada yatmaya devam ettiniz?

a)0-1 yaş arası b)1-2 yaş arası c)2-3 yaş arası d)3-6 yaş arası e)6 yaşından daha büyük

f)Hiç aynı odada yatmadım g)Bilmiyorum/Hatırlamıyorum

31) Çocukken kendinize en yakın hissettiğiniz kişi kimdi?

a)Anne b)Baba c)Bakıcı/Dadı d)Büyükanne/Büyükbaba e)Diğer

(Belirtiniz..)

32) Anneniz bir ebeveyn olarak sizce nasıl bir ebeveyndir?

a)Kabul edici-güven verici-duyarlı
b)Sıkı disiplin uygulayan-baskıcı-hoşgörüsüz
c)İlgisiz-umursamaz-kayıtsız
d)Çok üzerinize düşen, fazla kontrolcü
e)Mükemmeliyetçi

33) Babanız bir ebeveyn olarak sizce nasıl bir ebeveyndir?

a)Kabul edici-güven verici-duyarlı
b)Sıkı disiplin uygulayan-baskıcı-hoşgörüsüz
c)İlgisiz-umursamaz-kayıtsız
d)Çok üzerinize düşen, fazla kontrolcü
e)Mükemmeliyetçi

34) Çocukken annenizin size düşmanca davrandığını düşündünüz mü?

a)Evet b)Hayır

35) Çocukken annenizin yetersiz bir anne olduğunu düşündünüz mü?

a)Evet b)Hayır

36) Çocukken annenizin size soğuk ve uzak davrandığını düşündünüz mü?

a)Evet b)Hayır

37) Çocukken annenizin size ilgisiz davrandığını düşündünüz mü?

a)Evet b)Hayır

38) Genel olarak annenizle ilişkiniz sizce yeterince uygun ve doyurucu mu?

a)Evet b)Hayır

39) Çocukken babanızın size düşmanca davrandığını düşündünüz mü?

a)Evet b)Hayır

40) Çocukken babanızın yetersiz bir baba olduğunu düşündünüz mü?

a)Evet b)Hayır

41) Çocukken babanızın size soğuk ve uzak davrandığını düşündünüz mü?

a)Evet b)Hayır

42) Çocukken babanızın size ilgisiz davrandığını düşündünüz mü?

a)Evet b)Hayır

43) Genel olarak babanızla ilişkiniz sizce yeterince uygun ve doyurucu mu?

a)Evet b)Hayır

44)Evde kuralları kim koyar?

a)Anne b)Baba c)Anne baba birlikte d)Anneanne/Babaanne e)Dede
f)Diğer (Belirtiniz.....)

45)Anne ve babanız sizinle ilgili konularda genelde aynı fikirde midirler?

a)Evet b)Hayır

46)Evde son sözü kim söyler?

a)Anne b)Baba c)Anne baba birlikte d)Anneanne/babaanne e)Dede
f)Diğer (Belirtiniz..)

47)Evde sizin her istediğiniz kayıtsız şartsız yapılır ya da alınır mı?

a)Evet b)Hayır

48) Fiziksel-kronik bir hastalığınız var mı?

a)Var b)Yok

49) Herhangi bir sporu düzenli olarak yapıyor musunuz?

a)Evet b)Hayır

50) Üyesi olduğunuz kuruluş, takım ya da gruplar var mı? (spor, müzik, izcilik, folklor vb.)

a)Evet b)Hayır

51) Arkadaşlık açısından aşağıdakilerden hangisi sizi tanımlar?

a)Hiç arkadaşım yok b)Tek bir arkadaşım var c)Birçok arkadaşım var

52) Aşağıdakilerden hangisi dini inancınızı ifade eder? (bu soruyu cevaplamak istemeyenler boş bırakabilir)

a)Güçlü b)Zayıf c)Ne güçlü ne zayıf d)Yok

53) Alkol kullanıyor musunuz?

- a)Evet çok nadir b)Evet ayda bir iki kez c)Evet haftada bir ya da daha fazla
d)Evet hemen hemen her gün e)Kullanmıyorum

54) Her gün bir adetten fazla sigara içiyor musunuz?

- a)Evet b)Hayır

55) Uyuşturucu madde ya da hap kullanıyor musunuz?

- a)Evet b)Hayır

56) Herhangi bir psikiyatrik hastalığınız var mı?

- a)Evet b)Hayır

57) Varsa tanı nedir? (Bu soruyu yanıtlamak istemeyenler boş bırakabilir.)

Belirtiniz:

EK.3 ANNE BABA TUTUMLARI ÖLÇEĞİ

Size ana babaların çocuklarını hangi yöntemlerle eğittiğini, çocuklarına toplumsal davranışlar kazandırırken nasıl davrandığını ifade eden cümlelerden oluşan bir liste verilmiştir. Sizden istenen, bu cümleleri okuyup bunların annenizin ya da babanızın sizi eğitirken genellikle benimsediği davranışlara *ne derece benzediğini, onların tutumuna ne kadar uyduğunu* düşünerek mevcut seçeneklerden size uygun olanı işaretlemenizdir.

Cevaplamanın nasıl olacağını bir örnekle görelim:

Okula gidiş geliş saatlerimi çok sıkı kontrol eder, kimlerle arkadaşlık ettiğimi sorgular.

- A) Hiç uygun değil
- B) Pek uygun değil
- C) Biraz uygun
- D) Çok uygun
- E) Tamamen uygun

Eğer anne ya da babanız sizin hangi saat nerede olduğunuzu ve kimlerle ne yaptığınızı çok sıkı bir biçimde izliyorsa “Tamamen uygun” karşılığı olarak E şikkını, “Çok uygun” karşılığı olarak D şikkını, bunu çoğunlukla yapıyor ama bazen

sizi serbest bırakıyorsa “Biraz uygun” karşılığı olarak C şikkını, sizi genellikle serbest bırakıyorsa “Pek uygun değil” karşılığı olarak B şikkını, sizin ne yaptığınızla

ilgilenmiyorsa “Hiç uygun değil” karşılığı olarak A şikkını işaretlemeniz beklenmektedir.

Cevaplarınızı size verilen **Cevap Kağıdına işaretleyiniz.**

Cevaplarınızda içten davranmaya çalışınız. Çünkü cevaplarınız araştırma amacıyla kullanılacak. Hiçbir kurum ya da şahsa bildirilmeyecektir. Sonucu öğrenmek isterseniz size açıklama yapılacaktır.

1) Bana her zaman güven duygusu vermiş ve beni sevdiğini hissettirmiştir.

- (A) (B) (C) (D) (E)

2) Çok yönlü gelişmem için beni olanakları ölçüsünde desteklemiştir.

- (A) (B) (C) (D) (E)

- 3) Her yaptığım işin olumlu yanlarını değil kusurlarını görmüş ve beni eleştirmiştir.
(A) (B) (C) (D) (E)
- 4) Her zaman başıma kötü bir şey gelecekmiş gibi beni koruyup kollamaya çalışır.
(A) (B) (C) (D) (E)
- 5) Aramızdaki ilişki ona içimi açmaya cesaret edemeyeceğim kadar resmidir.
(A) (B) (C) (D) (E)
- 6) Arkadaşlarımı eve çağdırmama izin verir, geldiklerinde onlara iyi davranırdı.
(A) (B) (C) (D) (E)
- 7) Elinden geldiği kadar her konuda fikrimi almaya özen gösterir.
(A) (B) (C) (D) (E)
- 8) Çevremizdeki çocuklarla beni karşılaştırır, onların benden daha iyi olduklarını söylerdi.
(A) (B) (C) (D) (E)
- 9) Bana hükmetmeye çalışır.
(A) (B) (C) (D) (E)
- 10) Bugün bile alışverişe çıkacağım zaman, kandırılacağımı düşünerek benimle gelmek ister.
(A) (B) (C) (D) (E)
- 11) Benden her zaman gücümün üstünde başarı beklemiştir.
(A) (B) (C) (D) (E)
- 12) Fiziksel ve duygusal olarak kendisine yakın olmak istediğim zaman soğuk ve itici davranırdı.
(A) (B) (C) (D) (E)
- 13) Sorunlarımı onunla rahatlıkla konuşabilirim.
(A) (B) (C) (D) (E)
- 14) Neden bazı şeyleri yapmam ya da yapmamam gerektiğini bana açıklar.
(A) (B) (C) (D) (E)
- 15) Birlikte olduğumuz zamanlar ilişkimiz çok arkadaşçadır.
(A) (B) (C) (D) (E)

- 16) **Kendi istediği mesleği seçmem konusunda beni zorlamıştır.**
(A) (B) (C) (D) (E)
- 17) **Sevmediğim yemekleri, yarayacağı düşüncesiyle, zorla yedirirdi.**
(A) (B) (C) (D) (E)
- 18) **Sınavlarda hep üstün başarı göstermemi istemiştir.**
(A) (B) (C) (D) (E)
- 19) **Kendimi yönetebileceğim yaşlarda bile beni de götürür, evde yalnız kalmamdan kaygılanır.**
(A) (B) (C) (D) (E)
- 20) **Evde bir konu tartışılırken görüşlerimi söylemem için beni teşvik eder.**
(A) (B) (C) (D) (E)
- 21) **Küçük yaşından itibaren ders çalışma ve okuma alışkanlığı kazanmam konusunda bana yardımcı olmuştur.**
(A) (B) (C) (D) (E)
- 22) **Küçüklüğümde bana yeterince vakit ayırır; parka, sinemaya götürmeyi ihmal etmezdi.**
(A) (B) (C) (D) (E)
- 23) **Benim gibi bir evladı olduğu için kendini bahtsız hissettiğini sanıyorum.**
(A) (B) (C) (D) (E)
- 24) **Okulda başarılı olmam konusunda beni zorlar, kırık not aldığımda cezalandırırdı.**
(A) (B) (C) (D) (E)
- 25) **Beni kendi emellerine ulaşmak için bir araç olarak kullanırdı.**
(A) (B) (C) (D) (E)
- 26) **Beni daima yapabileceğimden fazlasını yapmaya zorlamıştır.**
(A) (B) (C) (D) (E)
- 27) **Paramı nerelere harcadığımı ayrıntılı bir biçimde denetler.**
(A) (B) (C) (D) (E)
- 28) **Her zaman, her işte kusursuz olmam gerektiği inancındadır.**
(A) (B) (C) (D) (E)
(B)

- 29) Ona yakınlaşmak istediğimde daima bana sıcak bir biçimde karşılık verir.
- (A) (B) (C) (D) (E)
- 30) Bana önemli ve değerli bir kişi olduğum inancını aşlamıştır.
- (A) (B) (C) (D) (E)
- 31) Cinsellik konusunda karşılaştığım sorunları kendisine anlatmak istediğimde hep ilgisiz kalmıştır.
- (A) (B) (C) (D) (E)
- 32) Benim iyiliğimi istediğini, benim için neyin iyi olduğunu kendisinin bileceğini söyler.
- (A) (B) (C) (D) (E)
- 33) Her zaman nerede olduğumu ve ne yaptığımı merak eder.
- (A) (B) (C) (D) (E)
- 34) İyi bir iş yaptığımda beni övmekten çok daha iyisini yapmam gerektiğini söyler.
- (A) (B) (C) (D) (E)
- 35) Cinsel konularda çok tutucu olduğu için onun yanında bu konulara ilgi gösteremem.
- (A) (B) (C) (D) (E)
- 36) Aile ile ilgili kararlar alınırken benim de fikrimi öğrenmek ister.
- (A) (B) (C) (D) (E)
- 37) Beni olduğum gibi kabul etmiştir.
- (A) (B) (C) (D) (E)
- 38) Başkalarına benden daha çok önem verir ve onlara daha nazik davranır.
- (A) (B) (C) (D) (E)
- 39) Günlük olaylar hakkında anlattıklarımı ilgi ile dinler ve bana açıklayıcı cevaplar verir.
- (A) (B) (C) (D) (E)
- 40) Benimle genellikle sert bir tonda ve emrederek konuşur.
- (A) (B) (C) (D) (E)

EK.4. SUÇLULUK – UTANÇ ÖLÇEĞİ (SUTÖ)

Bu ölçeğin amacı bazı duyguların hangi durumlarda ne derece yoğun olarak yaşandığını belirlemektir.

Aşağıda bazı olaylar verilmiştir. Bu olaylar sizin başınızdan geçmiş olsaydı ne kadar rahatsızlık duyardınız.

Lütfen her durumu dikkatle okuyup öyle bir durumda ne kadar rahatsızlık duyacağınızı aşağıdaki ölçekten yararlanarak maddelerin yanındaki sayıları (x) işareti ile belirtiniz.

1. Hiç rahatsızlık duymazdım,
2. Biraz rahatsızlık duyardım
3. Oldukça rahatsız olurum
4. Epey rahatsız olurum
5. Çok rahatsız olurum

SORULAR

1. Bir tartışma sırasında büyük bir hararetle savunduğunuz bir fikrin yanlış olduğunu öğrenmek.

- (1) (2) (3) (4) (5)

2. Evinizin çok dağınık olduğu bir sırada beklenmeyen bazı misafirlerin gelmesi.

- (1) (2) (3) (4) (5)

3. Birinin size verdiği bir sırrı istemeyerek başkalarına açıklamak.

- (1) (2) (3) (4) (5)

4. Karşı cinsten birinin kalabalık bir yerde herkesin dikkatini çekecek şekilde size açık ilgi göstermesi.

- (1) (2) (3) (4) (5)

5. Giysinizin, vücudunuzda kapalı tuttuğunuz bir yeri açığa çıkaracak şekilde buruşması ya da kıvrılması.

- (1) (2) (3) (4) (5)

6. Bir aşk ilişkisi içinde sadece kendi isteklerinizi elde etmeye çalıştığınızı ve karşı tarafı sömürdüğünüzü fark etmeniz.

- (1) (2) (3) (4) (5)

7. Sorumlusu siz olduğunuz halde bir kusur ya da bir yanlış için bir başkasının suçlanmasına seyirci kalmak.

- (1) (2) (3) (4) (5)

8. Uzman olmanız gereken bir konuda, bir konuşma yaptıktan sonra dinleyicilerin sizin söylediklerinizin yanlış olduğunu göstermesi.

(1) (2) (3) (4) (5)

9. Çok işlek bir iş merkezinin bulunduğu bir köşede herkesin size bakmasına sebep olacak bir olay yaşamak.

(1) (2) (3) (4) (5)

10. Lüks bir restoranda başkaları size bakarken çatal bıçak kullanmanız gereken yerde elle yemek yediğinizi fark etmek.

(1) (2) (3) (4) (5)

11. Başkalarını aldatarak ve onları sömürerek büyük kazanç sağlamak.

(1) (2) (3) (4) (5)

12. İşçilerinizin sağlığına zarar vereceğini bildiğiniz halde, bir yönetici olarak çalışma koşullarında bir değişiklik yapmamak.

(1) (2) (3) (4) (5)

13. Sözlü bir sınav sırasında kekelediğiniz ve heyecandan şaşırduğunuzda, hocanın bu halinizi kötü bir sınav olarak bütün sınıfa göstermesi

(1) (2) (3) (4) (5)

14. Tanıdığınız birinin sıkıntıda olduğunu bildiğiniz ve yardım edebileceğiniz halde yardım etmemek.

(1) (2) (3) (4) (5)

15. Bir partide yeni tanıştığınız insanlara açık saçık bir fıkra anlattığınızda birçoğunun bundan rahatsız olması.

(1) (2) (3) (4) (5)

16. Akılsızca, bencilce ya da gereksizce büyük bir harcama yaptıktan sonra ebeveyninizin mali bir sıkıntı içinde olduklarını görmek.

(1) (2) (3) (4) (5)

17. Arkadaşlarınızdan bir şeyler çaldığınız halde, arkadaşınızın hırsızlık yapanın siz olduğunu

anlamaması.

(1) (2) (3) (4) (5)

18. Bir davete ya da toplantıya rahat, gündelik giysilerle gidip herkesin resmi giyindiğini görmek

(1) (2) (3) (4) (5)

19. Bir yemek davetinde bir tabak dolusu yemeği yere düşürmek.

(1) (2) (3) (4) (5)

20. Herkesten sakladığınız ve hoş olmayan bir davranışın açığa çıkarılması.

(1) (2) (3) (4) (5)

21. Bir kişiye hak etmediği halde zarar vermek.

(1) (2) (3) (4) (5)

22. Alış-veriş sırasında paranızın üstünü fazla verdikleri halde sesinizi çıkarmama

(1) (2) (3) (4) (5)

23. Ailenizin sizden beklediklerini yerine getirememek.

(1) (2) (3) (4) (5)

24. Çeşitli bahaneler bularak yapmanız gereken işlerden kaçmak.

(1) (2) (3) (4) (5)

EK.5. HASTANE ANKSİYETE VE DEPRESYON ÖLÇEĞİ

Bu anket sizi daha iyi anlamamıza yardımcı olacak. Her maddeyi okuyun ve son birkaç gününüzü göz önünde bulundurarak nasıl hissettiğinizi en iyi ifade eden yanıtı işaretleyin. Yanıtınız için çok düşünmeyin, aklınıza ilk gelen yanıt en doğrusu olacaktır.

1) Kendimi gergin, 'patlayacak gibi' hissediyorum.

- a) Çoğu zaman
- b) Birçok zaman
- c) Zaman zaman, bazen
- d) Hiçbir zaman

2) Eskiden zevk aldığım şeylerden hala zevk alıyorum.

- a) Aynı eskisi kadar
- b) Pek eskisi kadar değil
- c) Yalnızca biraz eskisi kadar
- d) Neredeyse hiç eskisi kadar değil

3) Sanki kötü bir şey olacakmış gibi bir korkuya kapılıyorum.

- a) Kesinlikle öyle ve oldukça da şiddetli
- b) Evet, ama çok da şiddetli değil
- c) Biraz, ama beni endişelendiriyor
- d) Hayır, hiç öyle değil

4) Gülebiliyorum ve olayların komik tarafını görebiliyorum.

- a) Her zaman olduğu kadar
- b) Şimdi pek o kadar değil
- c) Şimdi kesinlikle o kadar değil
- d) Artık hiç değil

5) Aklımdan endişe verici düşünceler geçiyor.

- a) Çoğu zaman
- b) Birçok zaman
- c) Zaman zaman, ama çok sık değil
- d) Yalnızca bazen

6) Kendimi neşeli hissediyorum.

- a) Hiçbir zaman
- b) Sık değil
- c) Bazen
- d) Çoğu zaman

7) Rahat rahat oturabiliyorum ve kendimi gevşek hissediyorum.

- a) Kesinlikle
- b) Genellikle
- c) Sık değil
- d) Hiçbir zaman

8) Kendimi sanki durgunlaşmış gibi hissediyorum.

- a) Hemen hemen her zaman
- b) Çok sık
- c) Bazen
- d) Hiçbir zaman

9) Sanki içim pır pır ediyormuş gibi bir tedirginliğe kapılıyorum.

- a) Hiçbir zaman
- b) Bazen
- c) Oldukça sık
- d) Çok sık

10)Dış görünüşüme ilgimi kaybettim.

- a) Kesinlikle
- b) Gerektiği kadar özen göstermiyorum
- c) Pek o kadar özen göstermeyebiliyorum
- d) Her zamanki kadar özen gösteriyorum

11)Kendimi sanki hep bir şey yapmak zorundaymışım gibi huzursuz hissediyorum.

- a) Gerçekten de çok fazla
- b) Oldukça fazla
- c) Çok fazla değil
- d) Hiç değil

12) Olacakları zevkle bekliyorum.

- a) Her zaman olduğu kadar
- b) Her zamankinden biraz daha az
- c) Her zamankinden kesinlikle daha az
- d) Hemen hemen hiç

13) Aniden panik duygusuna kapılıyorum.

- a) Gerçekten de çok sık
- b) Oldukça sık
- c) Çok sık değil
- d) Hiçbir zaman

14) İyi bir kitap, televizyon ya da radyo programından zevk alabiliyorum.

- a) Sıklıkla
- b) Bazen
- c) Pek sık değil
- d) Çok seyrek

X. KAYNAKLAR

1. Tuğrul C. Duygusal Zeka. Klinik Psikiyatri 1999; 1: 12-20
2. Budak S. Psikoloji Sözlüğü. İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000
3. Tangney, JP. Shame and Guilt in interpersonal relationship. In J.P. Tangney ve K.W. Fischer (Eds), Self-Conscious Emotions: The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride. New York: The Guildford Press. 1995.
4. Lewis, HB. Shame and guilt in neurosis. New York: International Universities Press. 1971.
5. İnceoğlu, M. Tutum Algı İletişim. Ankara: Verso Yayıncılık. 1993
6. Yavuzer, H. Ana-baba ve çocuk. İstanbul: Remzi Kitabevi. 1994
7. Öğretir AD. Alt ve Üst Sosyoekonomik Düzeydeki 6 Yaş Çocuklarının Sosyal Oyun Davranışlarıyla Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
8. Kaya Ö. Annelere Verilen Eğitimin Çocuklarına Karşı İstenmedik Tutumlarına Etkisi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) .1994
9. Yavuzer H. *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 1993
10. Kağıtçıbaşı Ç. *Yeni İnsan ve İnsanlar*, 10. Basım, İstanbul: Evrim Yayınevi. 2006
11. Freedman JL, Sears DO, Carlsmith JM. (Çev: Sönmez A) Sosyal Psikoloji, 3. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi. 1998
12. Özben S ve Argun Y. Okul Öncesi Çocukların Anne-Babalarının Çocuk Yetistirme Tutumları İle İlgili Değişkenlerin İncelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi. Buca Eğitim Fakültesi. Eğitim Fakültesi Dergisi, 2002:(14)18-28

13. Durmuşoğlu N . ve Doğru S. 2006. Çocukluk örseleyici yaşantılarının ergenlikteki yakın ilişkilerde bireye etkisinin incelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15: 237-246
14. Yörükoğlu A. Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım 2000
15. Yılmaz A., 'Eşler arasındaki uyum ve çocuğun algıladığı anne-baba tutumu ile çocukların, ergenlerin, gençlerin akademik başarıları ve benlik algıları arasındaki ilişkiler' Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 2000
16. Gander MJ, Gardiner HW. Çocuk ve Ergen Gelişimi. (Çeviri: Bekir Onur). Ankara: İmge Kitabevi. 1998
17. Steinberg L. Ergenlik. (Yayıma Hazırlayan: Figen Çok vd.) Ankara: İmge Kitabevi. 2007
18. Dönmezer D. Ailede İletişim ve Etkileşim. İstanbul: Sistem Yayıncılık. 1999
19. Alisinanoğlu F. Üniversite öğrencilerinin ben (ego) durumları ile ana-baba tutumlarını algılamalarını etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi. Doktora tezi (basılmamış). Ankara Üniversitesi, 147 s., Ankara. 1995.
20. Bronstein MH. & Zlotnik D. Parenting Styles and Their Effects. M. M. Haith ve J.B.Benson (Ed.), Infant and Early Childhood Development ,496-509. Elsevier Inc. 2008
21. Sanlı D. Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarını Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2007.
22. Duru A. İlkokul 5. sınıf öğrencilerinin benlik saygıları ile ana baba tutumları arasındaki ilişki. Yüksek lisans tezi (basılmamış). Dokuz Eylül Üniversitesi, 74 s., İzmir, 1995.
23. Saruhan, N. Ankara il merkezinde lise son sınıfa devam eden öğrencilerin atılganlıkları ile ana ve baba tutumları arasındaki ilişkinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. Yüksek lisans tezi (basılmamış). Ankara Üniversitesi, 146 s., Ankara, 1996.
24. Aral N. Fiziksel istismar ve çocuk. Tekişik Veb Ofset Baskı, 118 s., Ankara, 1997.

25. Yılmaz TY. Üniversite Öğrencilerinin Öz anlayışları İle Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009.
26. Turnbull R. Çocuğunuzun hak ettiği anne baba olmak (çeviri: Günhan Günay), Rota Yayınları, 244 s., İstanbul, 2001.
27. Tola D. İlkokul 5.sınıf çocuklarında ahlaki yargı ile ana-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi (basılmamış). Gazi Üniversitesi, 193 s., Ankara, 2003.
28. Cüceloğlu D. İçimizdeki Çocuk, 17. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1997; 58-70.
29. Mızrakçı Ş. Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etki Eden Faktörler: Demografik Özellikleri, Kendi Yetiştiriliş Tarzları, Çocuk Gelişimine İlişkin Bilgi Düzeyleri ve Çocuğun Mizacına İlişkin Algıları, İzmir, Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
30. Ömeroğlu F. Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Terbiyesinde Annenin Rolü ve Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumları, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1998.
31. Ayyıldız T. Zonguldak İl Merkezinde 0-6 Yaş Çocuğu Olan Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumları, Zonguldak, Karaelmas Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
32. Tortumluoğlu G. Annelerin Aile Kavramını Algılaması ve Bunun Çocuk Yetiştirme Tutumuna Etkisi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
33. Gürsoy F, Coşkun T. Büyük Ebeveynleriyle Yaşayan Çocukların Aile Ortamlarını Değerlendirmeleri. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2006; 15 (1): 151-164.
34. Yörükoğlu A. Çocuk Ruh Sağlığı, 27. Basım, İstanbul, Özgür Yayınları, 2004.
35. Eksi, A. Çocuk, Genç, Ana Babalar. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990.
36. Güneysu S. ve Bilir S. Üniversite Gençlerinin Kendilerini Kabul Düzeyine Algılanan Anne Baba Tutumlarının Etkisi. Aile Yazıları, T.C. Basbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
37. Geçtan E. Çağdas Yaşam Ve Normaldışı Davranışlar. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.

- 38.Çağdas A, Seçer Z. Anne Baba Eğitimi. Konya: Eğitim Kitabevi, 2004.
- 39.Yıldız-Bıçakçı M. Annesi çalışan ve çalışmayan çocukların anne baba tutumlarını algılamalarının ve benlik imajlarının incelenmesi. Yüksek lisans tezi (basılmamış). Ankara Üniversitesi, 173 s., Ankara, 2004.
- 40.Aydoğmuş K, Batlaş A, Batlaş Z. ve ark. Ana Baba Okulu, 10. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1990; 107-121.
- 41.Cüceloğlu D. İnsan ve Davranış, 10. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000; 355-364.
- 42.Maccoby EE, Martin JA. Socialization in the Context of the Family: Parent Child Interaction. Handbook of Child Psychology, In Mussen P. Editor, Handbook of Child Psychology, Vol.4, New York,Wiley, 1983.
- 43.Pamir ÇO. Lise Öğrencilerinin Mükemmeliyetçilik Düzeyleri ile Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişki, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla: 2008
- 44.Sendil G. Çocuk, Ergen, ve Anne Baba. İstanbul: Çantay Yayınları, 2003.
- 45.Aydın, B. Gelisim Psikolojisi. İstanbul: SFN Baskı, 2002.
- 46.Kulaksızoğlu A. Ergenlik Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- 47.Özgüven Eİ. Ailede İletişim ve Yaşam. PDREM Yayınları. Ankara, 2001.
- 48.Kuzgun Y. ve Eldeleklioğlu J. Rehberlik ve Psikolojik Danışmada Kullanılan Ölçme Araçları ve Programlar Dizisi. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara, 2005.
- 49.Sargın N. *Çocuklarda Ruh Sağlığı*, Nobel Yayıncılık, Ankara, Ekim, s.20-35, 2001.
- 50.Candemir F. Anne-baba tutumlarının çocuktaki benlik kavramı üzerine etkisi.Yüksek lisans tezi (basılmamış). İstanbul Üniversitesi, 111 s., İstanbul, 2000.
- 51.Demiriz S. ve Öğretir AD. "Alt ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeydeki 10 Yas Çocuklarının Anne Tutumlarının İncelenmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, ,2007,Cilt:15, No:1, Mart, s.105-122.
- 52.Tuzgöl M. Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek lisans tezi (basılmamış). Hacettepe Üniversitesi, 102 s., Ankara, 1998.
- 53.Gökdeniz O. Ailelerin çocuk yetiştirme tutumları. Karayolları Bülteni, 1990: 41(11); 27-29.

54. Altinköprü, T. Çocuğun başarısı nasıl sağlanır? Hayat Yayınları, 272 s., İstanbul, 1999.
55. Musaağaoğlu C. Ergenlik sürecinde özerkliğin gelişimi ile algılanan anne baba tutumları arasındaki ilişkiler. Yüksek lisans tezi (basılmamış). Hacettepe Üniversitesi 97 s., Ankara, 2004.
56. Yavuzer, H. Yaygın Ana-Baba Tutumları, Ana Baba Okulu, 9. Basım. Ankara: Remzi Kitabevi, 2001.
57. Köknel Ö. *Bilinçli Çocuk Yetistirme*, Arkadas Yayınları, 2004, Ankara, s.107-123.
58. Aslan SA. Ergenlerde ana-baba tutumu- sınav kaygısı, ders çalışma becerilerinin lise giriş sınavını yordama düzeyleri. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bilim Dalı, Mersin 2005; s:44-52.
59. Gazeloğlu C. İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin psikososyal gelişimine ana baba tutumunun etkisinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi (basılmamış). Hacettepe Üniversitesi, 100 s., Ankara, 2000.
60. Stede K. Anne Babaların En Çok Yaptıkları 10 Hata, (Çev.: Rahime DEMİR). İstanbul: Hayat Yayıncılık, İletişim, Eğitim Hizm. Ve Tic Ltd.Şti.1998.
61. Keser, N. (2000). Anne-Baba ve Çocuk, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/eylul/20.htm>.
62. Altay Ö. (2002). Olumlu Davranış Kazandırma Yolları, Çocuk ve Aile Dergisi, 46, 47, 48.
63. Öz Tan, D. (2007). Anne – Baba Olma Sanatı. Ankara: Öz Yayınları.
64. Flett GL & Hewitt PL. Perfectionism And Maladjustment: An Overview Of Theoretical, Definitional, And Treatment Issues. Perfectionism: Theory, Research, And Treatment, Washington: American Psychological Association, 2002.
65. Çağdaş A. ve Seçer SZ. Çocuk Ve Ergende Sosyal Ve Ahlak Gelişimi. Ankara: Nobel Yayınevi, 2002.
66. Geçtan E. 'İnsan Olmak' (11. baskı). Remzi Kitabevi, Ankara, 1994.
67. Weiss L. Çocuğumu nasıl anlarım? (çeviri: Sinan Köseoğlu), Beyaz Yayınları, 297 s., İstanbul, 1998.

68. Duran O. Öfke kontrol programının 15-18 yas arası ergenler üzerindeki etkililiğinin araştırılması. GU, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi 2005; 25(3):267 280.
69. Çağdaş, A. Ana-Baba-Çocuk İletişimi. Nobel Yayınevi, Ankara, 2001.
70. Bilir S. ve Dabanlı D. Ergenlik Çağındaki Sosyale Gelişimine Aile Tutumlarının Etkisinin Araştırılması. Aile Yazıları, Ankara: T.C. Başbakanlık ile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991.
71. Tangney JP. ve Dearing RL. Shame and Guilt, New York: Guilford, New York, 2004
72. Abe JA. "Shame, Guilt, and Personality Judgment", Journal of Research in Personality, 2004, Vol 38; 85–104.
73. Öz F. Sağlık Alanında Temel Kavramlar. Ankara. 2004, s.132-155
74. Balkaya F. Çok Boyutlu Öfke Envanterinin Geliştirilmesi ve Bazı Semptom Gruplarındaki Etkisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü Uygulamalı Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.
75. Sığı Ü., Tabak A., Sağır A. Çalışanlarda Suçluluk ve Utanç Duygusunun Cinsiyet-Yaş Durumuna Göre Mukayesesi ve Örgütlerde Utanç Yönetiminin Kullanılması, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt:11, sayı:1, 2010.
76. Silfver M. (2007). "Coping with Guilt and Shame: A Narrative Approach", Journal of Moral Education Vol 36(2); 169–183.
77. Wilson J. (2001). "Shame, Guilt and Moral Education", Journal of Moral Education, Vol 30 (1); 185-206.
78. Tangney JP, R.S. Miller, L. Flicker ve DH. Barlow. "Are shame, guilt, and embarrassment distinct emotions?" Journal of Personality And Social Psychology, 70, 1996: 1256-1269
79. Cırhinlioğlu FG. Üniversite öğrencilerinde utanç eğilimi, dini yönelimler, benlik kurguları ve psikolojik iyilik hali arasındaki ilişkiler, doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara, 2006.
80. Lindsay-Hartz J. "Contrasting Experiences of shame and guilt." American Behavioral Scientist, 27, 6 1984: 689-704
81. Tangney JP, P. Salovey. Problematic social emotions: Shame, guilt, jealousy, and envy. In Kowalski, Robin M., Leary, Mark R. ve ark., (Eds.).

- The social psychology of emotional and behavioral problems: Interfaces of social and clinical psychology. Washington: American Psychological Association, 1999.
- 82.Özbay Y. Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi. Trabzon: İber Matbaacılık, 2003
- 83.Ericson EH. İnsanın sekiz çağı. Üstün B.T. , & Şar V. (Çev. Ed.). Ankara: Sevinç Matbaası, 1984.
- 84.Dereboy İF. Kimlik bocalaması, Anlamak, Tanımak, Ele Almak. Malatya: Özmert Ofset, 1993.
- 85.Arı R. Gelişim ve Öğrenme. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005.
- 86.Öztürk Ö. “İstanbul H Tipi Cezaevinde Kalan Ergenlerde Suçluluk –Utanç Duygusunun Değerlendirilmesi”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak: Karaelmas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2005:17-23.
- 87.Cirhinlioğlu FG. ve Güvenç G. (2011). Utanç eğilimi, suçluluk eğilimi ve psikopatoloji. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>
- 88.Kourt R. 18-24 Yaş Arası üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travmalarının dissosiyatif yaşantılar ve suçluluk utanç duyguları ile ilişkisinin incelenmesi, Yüksek lisans tezi, 2011, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- 89.Gilligan J. (2003). “Shame, Guilt, and Violence”, *Social Research*, Vol 70(4); 1149-1180.
- 90.Efthim PW , Kenny ME ve Mahalik JR. (2001). “Gender Role Stres in Relation to Shame, Guilt, and Externalization”, *Journal of Counselling & Development*, Vol 79; 430-438.
- 91.Teroni F.ve Deonna JA. (2008), “Differentiating Shame from Guilt”, *Consciousness and Cognition* Vol 17; 725–740.
- 92.Thompson S. , TedJ. ve Alexander J. (2008), “Assessing the Psychometric Properties of a Scenario-based Measure of Achievement Guilt and Shame”, *Educational Psychology* Vol 28(4); 373–395.
- 93.Tangney JP, SA. Burggraf, PE, Wagner. Shame-Proneness, Guilt-Proneness, and Psychological Symptoms. In J.P. Tangney ve K.W. Fischer (Eds), *Self-Conscious Emotions: The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride*. New York: The Guildford Press.1995.

94. Lansky MR. Shame and domestic violence. In D.L. Nathanson (Ed.), *The many of shame*. New York: Guildford, 1987.
95. Pulakos J. (1996). Family environment and shame: Is there a relationship? *Journal of Clinical Psychology*, 52 (6), 617-623.
96. Lutwak N. ve Ferrari, JR. (1996). Moral affect and cognitive processes: Differentiating shame from guilt among men and women. *Personality and Individual Differences*, 21 (6), 891-896.).
97. Fischer AH., Manstead, A. S. R., Mosquera, P. M. R. ve van Vianen A.E.M. (2004). Gender and culture differences in emotion. *Emotion*, Vol. 4, No.1. 87-94.
98. Harder DW. (1995). Shame and guilt assessment, and relationships of shame and guiltproneness to psychopathology. J.P. Tangney ve K.W. Fischer, (Ed.), *Self-conscious emotions* içinde (368-392). New York: The Guilford Press.,
99. Harder DW. ve Zamla A. (1990). Two promising shame and guilt scales: A construct validity comparison. *Journal of Personality Assessment*, 55, 729-745.
100. Tangney JP. (1990). Assessing individual differences in proneness to shame and guilt: Development of the Self-Conscious Affect Attribution Inventory, *Journal of Personality and Social Psychology*, 59 (1), 102-111).
101. Brenner C., *Psikanalizde Temel Kavramlar*, HYB Yayıncılık, Ankara 1998.
102. Amerikan Psikiyatri Birliği. *Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı*, Dördüncü baskı (DSM-IV) (çev.ed.: Köroğlu E) Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 1995.
103. Köksal F, Gençdoğan B., Depresif olanlar ile olmayanların suçluluk, utanç ve öfke tarzlarının incelenmesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* cilt 9, sayı 1, 2007
104. Fergus TA, Valentiner DP, McGrath PB, et al. Shame- and Guilt-Proneness: Relationships with anxiety disorder symptoms in a clinical sample, *Journal of Anxiety Disorders* 24 (2010) 811-815
105. Milrod D. *The Ego Ideal*. *Psychoanalytic Study of the Child*. 1990; 45: 43-60. New York Psychoanalytic Institue.

106. Öner N. Türkiye’de Kullanılan Psikolojik Testlerden Örnekler Bir Başvuru Kaynağı. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2008.
107. Aydemir Ö, Köroğlu E, Psikiyatride Kullanılan Klinik Ölçekler. HYB Yayın Birliği, 2012.
108. Aydemir Ö, Güvenir T, Küey L, Kültür S: Hastane Anksiyete ve Depresyon Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirliği Türk Psikiyatri Dergisi 1977; 8: 280-287)
109. Zahn-Waxler C. & Robinson J. (1995). Empathy and guilt: Early origins of feelings of responsibility. In J. P. Tangney& K. W. Fischer (Eds.), Self-conscious emotions: The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride (pp. 143-173). New York: Guilford Press.